

FATİH SULTAN MEHMET VAKIF ÜNİVERSİTESİ
LİSANSÜSTÜ EĞİTİM ENSTİTÜSÜ
MİMARLIK ANABİLİM DALI
KÜLTÜREL MİRASIN KORUNMASI VE YÖNETİMİ PROGRAMI

MAKEDONYA'DA OSMANLI DÖNEMİ SAAT KULELERİ VE KORUMA
SORUNLARI

YÜKSEK LİSANS TEZİ

ERSİN DİKO

OCAK 2020

FATİH SULTAN MEHMET VAKIF ÜNİVERSİTESİ
LİSANSÜSTÜ EĞİTİM ENSTİTÜSÜ
MİMARLIK ANABİLİM DALI
KÜLTÜREL MİRASIN KORUNMASI VE YÖNETİMİ PROGRAMI

**MAKEDONYA'DA OSMANLI DÖNEMİ SAAT KULELERİ VE KORUMA
SORUNLARI**

YÜKSEK LİSANS TEZİ

ERSİN DİKO

(170203013)

Tez Danışmanı: Prof. Dr. Mehmet Bülent ULUENGİN

OCAK 2020

LİSANSÜSTÜ EĞİTİM ENSTİTÜSÜ MÜDÜRLÜĞÜNE

Mimarlık Anabilim Dalı Kültürel Mirasın Korunması ve Yönetimi Tezli Yüksek Lisans Programı'nda 170203013 numaralı Ersin DİKO'nun hazırladığı "Batı Makedonya'daki Saat Kuleleri ve Koruma Önerileri Üzerine Bir Araştırma" konulu Yüksek Lisans Tezi ile ilgili TEZ SAVUNMA SINAVI, 21 /01/ 2020 Salı günü saat 14:00'da yapılmış, sorulan sorulara alınan cevaplar sonunda adayın tezinin **KABULÜNE/REDDİNE/DÜZELTİLMESİNE** ne* **OYBİRLİĞİ / OYÇOKLUĞUYLA** karar verilmiştir.

Düzeltilmesi halinde:

Adı geçen öğrencinin Tez Savunma Sınavı .../.../20..., tarihinde, saat da yapılacaktır.

Tez adı değişikliği yapılması halinde :

Tez adının "Makedonya'da... Osmanlı Dönemi... Saat...
Kuleleri... ve Koruma Sorunları..."
şeklinde değiştirilmesi uygundur.

JÜRİ ÜYESİ	KANAATİ (*)	İMZA
Prof.Dr. M.Bülent ULUENGİN	Kabul	
Prof.Dr. Ayfer AYTUĞ	Kabul	
Dr. Öğr. Üyesi Elif KÖK	Kabul	

BEYAN/ETİK BİLDİRİM

Bu tezin yazılmasında bilimsel ahlak kurallarına uyulduğunu, başkalarının eserlerinden yararlanılması durumunda bilimsel normlara uygun olarak atıfta bulunulduğunu, kullanılan verilerde herhangi bir tahrifat yapılmadığını, tezin herhangi bir kısmının bağlı olduğum üniversite veya bir başka üniversitedeki başka bir çalışma olarak sunulmadığını beyan ederim

Ersin DİKO

MAKEDONYA'DA OSMANLI DÖNEMİ SAAT KULELERİ VE KORUMA SORUNLARI

ÖZET

Makedonya'nın fethinden sonra bölge Osmanlıların hakimiyeti altına girmiştir. Bu dönemlerde bir yenilik hareketi olarak inşa edilen saat kuleleri halka zamanı gösteren aletler olarak görülmüştür.

Yapılan çalışmada Kuzey Makedonya'da bulunan Osmanlı dönemi saat kuleleri ele alınmıştır. Bölgede inşa edilen en eski saat kulesi 16. yüzyıla tarihlenmektedir. Bu saat kuleleri, bölgede tarihi alanların önemli tepe noktalarında konumlanmış olup, dönemlerine göre çeşitli mimari değişiklikler geçirerek günümüze ulaşmıştır.

Çalışmada fethihten sonra görülmeye başlanan kulelerin kronolojik olarak günümüze kadar geçirdiği dönüşümler sunulmuştur. Yazılı ve görsel kaynaklardan anlaşıldığı üzere kulelerin geçirdiği tarihsel değişimde savaş esnasında tahrip edilen, yıktırılan ya da bakımsız kalması dolayısıyla yıkılan tarihi mekanlar kayıp değerler olarak belgelenmiş ve araştırma kapsamında özel olarak ele alınmıştır.

Osmanlı mimarisinin önemli anıtları olan saat kulelerinin, gelecek nesillere aktarımını sağlamak önem arz etmektedir. Hazırlanan bu tezin bir amacı bölgede bulunan saat kuleleri tanıtmak ve bu kulelerin hakkındaki bilgi boşluğunu doldurmak, bir diğer amacı ise bölgede bulunan iki kulenin yok olmadan ele alınması, detaylı olarak incelenmesinin ve onarılmasının yolunu açmaktır.

Anahtar Kelime: Saat Kuleleri, Makedonya, Osmanlı, Kayıp Mekanlar, Koruma

OTTOMAN CLOCK TOWERS AND PROTECTION PROBLEMS IN MACEDONIA

SUMMARY

After the conquest of Macedonia, the region came under Ottoman rule. During this period, the clock towers, which were built as a movement of innovation, were seen as instruments showing time to the public.

In this study, the clock towers of the Ottoman period in Northern Macedonia are discussed. The oldest clock tower built in the region dates back to the 16th century. These clock towers are located at the important peaks of the historical areas in the region and have survived to the present day through various architectural changes according to their periods.

In this study, the chronological transformations of the towers, which began to be seen after the conquest, are presented. As it is understood from the written and visual sources, historical places that were destroyed during the historical change of the towers during the war, demolished or collapsed due to being left neglected are documented as missing values and are handled specifically within the scope of the research.

It is important to ensure that the clock towers, which are important monuments of Ottoman architecture, are transferred to future generations. One aim of this thesis is to introduce the clock towers in the region and to fill the information gap about these towers, and to aim to examine, reparation the two towers in the region.

Key Words: Clock Towers, Macedonia, Ottoman, Lost Places, Conservation

İÇİNDEKİLER

ÖZET	iv
SUMMARY	v
KISALTMALAR	viii
ŞEKİL LİSTESİ	ix
ÖNSÖZ	xiv
1.GİRİŞ	1
2. MAKEDONYA’NIN COĞRAFİ KONUMU VE KISA TARİHİ	4
3. MEKANİK SAATLER VE SAAT KULELERİ	7
3.1. Avrupa’da Mekanik Saatler	17
3.2. Osmanlı Toplumunda Saatler ve Zaman	21
4. MAKEDONYA’DA OSMANLI DÖNEMİNDE İNŞA EDİLEN SAAT KULELERİ	32
4.1 Üsküp Saat Kulesi	39
4.2 Gostivar Saat Kulesi	44
4.3 Ohri Saat Kulesi	50
4.4 Bitola (Manastır) Saat Kulesi	53
4.5 Pirlepe Saat Kulesi	57
4.6 Sveti Nikole (Kiliseli) Saat Kulesi	63
4.7 İştıp Saat Kulesi	65

4.8 Kratova Saat Kulesi.....	68
4.9 Veles (Köprülü) Saat Kulesi.....	71
4.10 Koçana (Koçani) saat kulesi	75
4.11 Negotin Saat Kulesi.....	77
4.12 Doyran (Doyuran) Saat Kulesi.....	80
4.13 Tetovo (Kalkandelen) Saat Kulesi	83
4.14 Debre Saat Kulesi.....	86
4.15 Kırçova Saat Kulesi.....	88
4.16 Struga (Usturka) Saat Kulesi.....	89
4.17 Kumanova Saat Kulesi	90
4.18 Resne Saat Kulesi.....	92
4.19 Radoviş Saat Kulesi.....	93
4.20 Kriva Palanka (Eğri Dere) Saat Kulesi.....	94
5. MAKEDONYA'DAKİ SAAT KULELERİ'NİN KORUMA SORUNLARI	96
6. DEĞERLENDİRME VE SONUÇ	99
KAYNAKÇA	104
EKLER	112
ÖZGEÇMİŞ	113

KISALTMALAR

- Bkz** :Bakınız
BOA :Başbakanlık Osmanlı Arşivleri
çev. :Çeviri
DİA :Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi
Ed. :Editör
Haz :Hazırlayan
H :Hicri
M :Miladi
M.Ö. :Milattan Önce
Manu :Makedonya Bilim ve Sanat Akademisi
GAK :Gostivar Anıtlar Kurulu
ÜAK :Üsküp Anıtlar Kurulu
No :Numara
Yay :Yayınevi, Yayınları
s. :sayfa

ŞEKİL LİSTESİ

Şekil 1.1, Makedonya siyasi haritası	4
Şekil 2.1, Eski Şark Eserleri Müzesi, Güneş Saati (2019).....	8
Şekil 2.2, İstanbul Sultanahmet Meydanı, Dikilitaş (2019).....	9
Şekil 2.3, İslam Bilim ve Teknoloji Tarihi Müzesi, Usturlab (2018).....	10
Şekil 2.4, Üstteki kap M.Ö. 5. yüzyıla ait orjinal bir objedir, alttaki ise kilden yapılmış bir rekonstrüksiyondur (Antik Agora Müzesi, Atina)	12
Şekil 2.5, El-Cezeri, 13. yy. Kayık Su Saati	13
Şekil 2.6, El-Cezeri, 13. yy, Filli Su Saati	14
Şekil 2.7, El-Cezeri 13. yy, Tavus Kuşlu Su Saati.....	15
Şekil 2.8, Yūsuf el-Asturlābī, Katipli Mum Saati	16
Şekil 2.9, Strazburg Katedrali, Astronomik Saati, Fransa	18
Şekil 2.10, Jacopo de Dondi'nin Astronomik Saati, Padova	19
Şekil 2.11, Hugh Chevins (1931-2003), Huygens in Salomon Coster's Shop, 1955, 20	
Şekil 2.12, Nusretiye Camii Sebili ve Muvakkithanesi, (James Robertson, 1854) ...	22
Şekil 2.13, Zemberekli Çalar Saati, (Takiyüddin 1559).....	24
Şekil 2.14, Takiyüddin ve çalışma arkadaşlarını İstanbul Rasathane'sinde gözlem yaparken gösteren Minyatür, Şemailnâme	25
Şekil 2.15, III. Rudolf'un elçisi III. Murad'ın huzurunda, 1694 yılı gravürü (Alman Arkeoloji Enstitüsü).....	26
Şekil 2.16, Abraham Arlaud I tarafından yapılmış cep saati, 1660, Sandberg Kitabı	27
Şekil 2.17, Markwick-Markham Saati, 1730	28

Şekil 2.18, Sultan Abdülmecid'in portresini ve Balkanlar haritasını içeren altın bir cep saati, İsviçre, 1840	29
Şekil 2.19, Ali Neccar Camii Duvar Saati	30
Şekil 2.20, Altın ve gümüşten yapılmış çift saat sistemi (Patek Philippe Müzesi, Cenevre)	31
Şekil 2.21, Saat Kulenin ayrıntılı kısımlarını gösteren çizim	33
Şekil 2.22, Yıldız Hamidiye Camii Saat Kulesi, Saat Mekanizması	34
Şekil 2.23, Gostivar Saat Kulesi Çanı (2019)	35
Şekil 2.24, Makedonya'da Saat Kulelerin yer aldığı bölgeleri gösteren harita	37
Şekil 2.25, Üsküp Saat Kulesi'nin Haritadaki Konumu	39
Şekil 2.26, Üsküp Saat Kulesi Tamir Belgesi, BOA, DH.MKT.00471.00010.001 ...	40
Şekil 2.27, Üsküp Saat Kulesi kaide ve gövde planı	42
Şekil 2.28, Üsküp Saat Kulesi görünüşü (2008)	42
Şekil 2.29, Üsküp Saat Kulesi İç görünüşü, (2019)	43
Şekil 2.30, Üsküp Saat Kulesi restorasyonlu hali, (2019)	43
Şekil 2.31, Gostivar Saat Kulesi'nin Haritadaki Konumu	44
Şekil 2.32, Gostivar Saat Kulesi Kitabesi (2019)	45
Şekil 2.33, 1940 tarihli Kulenin yıkılan Ahşap Köşk kısmı	46
Şekil 2.34, Gostivar Saat Kulesi'nin koruma altına alınması	47
Şekil 2.35, Gostivar Saat Kulesi plan şeması	47
Şekil 2.36, Gostivar Saat Kulesi görünümü (2018)	48
Şekil 2.37, Gostivar Saat Kulesi Kesiti	49
Şekil 2.38, Gostivar Saat Kulesi İç kısımdan görüntü (2019)	49
Şekil 2.39, Ohri Saat Kulesi'nin Haritadaki Konumu	50
Şekil 2.40, Ohri Saat Kulesi çanı üzerindeki Osmanlıca kitabesi	51
Şekil 2.41, Ohri Saat Kulesi yangını, 1965 tarihli	52

Şekil 2.42, Ohri Saat Kulesi görünüşü, (2018)	52
Şekil 2.43, Ohri Saat Kulesi plan ve kesiti	53
Şekil 2.44, Manastır Saat Kulesi'nin Haritadaki Konumu	54
Şekil 2.45, Manastır Saat Kulesi plan ve kesiti.....	55
Şekil 2.46, Manastır Saat Kulesi iç görünüşü, (2019).....	56
Şekil 2.47, Manastır Saat Kulesi eski görüntüsü, (1930)	56
Şekil 2.48, Manastır Saat Kulesi görünüşü (2019).....	57
Şekil 2.49, Pirlepe Saat Kulesi'nin Haritadaki Konumu	57
Şekil 2.50, Pirlepe Saat Kulesi kitabesi (2019).....	58
Şekil 2.51, Pirlepe Saat Kulesi çeşmesi (2019).....	59
Şekil 2.52, Pirlepe Saat Kulesi iç kısmı (2019)	60
Şekil 2.53, Pirlepe Saat Kulesi plan ve kesiti	60
Şekil 2.54, Pirlepe Saat Kulesi eski görüntüsü, tarihsiz	61
Şekil 2.55, Pirlepe Saat Kulesi görünüşü (2019)	62
Şekil 2.56, Sveti Nikole Saat Kulesi'nin Haritadaki Konumu.....	63
Şekil 2.57, Sveti Nikole Saat Kulesi planı	64
Şekil 2.58, Sveti Nikole Saat Kulesi (2019)	65
Şekil 2.59, İştıp Saat Kulesi'nin Haritadaki Konumu	65
Şekil 2.60, İştıp Saat Kulesi plan ve kesiti	66
Şekil 2.61, İştıp Saat Kulesi iç kısmı (2019)	67
Şekil 2.62, İştıp Saat Kulesi eski görünümü, tarihsiz.....	67
Şekil 2.63, İştıp Saat Kulesi görünüşü (2019)	68
Şekil 2.64, Kratova Saat Kulesi'nin Haritadaki Konumu.....	69
Şekil 2.65, Kratova Saat Kulesi plan ve kesiti.....	70
Şekil 2.66, Kratova Saat Kulesi iç kısmı (2019).....	70
Şekil 2.67, Kratova Saat Kulesi görünüşü (2019).....	71

Şekil 2.68, Köprülü Saat Kulesi'nin Haritadaki Konumu	72
Şekil 2.69, Köprülü Saat Kulesi plan ve kesiti	73
Şekil 2.70, Köprülü Saat Kulesi iç kısmı (2019)	73
Şekil 2.71, Köprülü Saat Kulesi eski görünümü, tarihsiz.....	74
Şekil 2.72, Köprülü Saat Kulesi görünüşü (2019)	74
Şekil 2.73, Koçani Saat Kulesi'nin Haritadaki Konumu	75
Şekil 2.74, Koçana Saat Kulesi plan ve kesiti.....	76
Şekil 2.75, Koçana Saat Kulesi eski görünümü, tarihsiz.....	76
Şekil 2.76, Koçana Saat Kulesi görünüşü (2019).....	77
Şekil 2.77, Negotin Saat Kulesi Kitabesi (2019)	77
Şekil 2.78, Negotin Saat Kulesi planı.....	78
Şekil 2.79, Negotin Saat Kulesi eski görünümü, tarihsiz	79
Şekil 2.80, Negotin Saat Kulesi (2017)	79
Şekil 2.81, Doyran Saat Kulesi'nin Haritadaki Konumu	80
Şekil 2.82, Doyran Saat Kulesi yıkılmadan önceki görünümü, tarihsiz.....	81
Şekil 2.83, Doyran Saat Kulesi planı	81
Şekil 2.84, Doyran Saat Kulesi eski görünümü, tarihsiz	82
Şekil 2.85, Doyran Saat Kulesi (2019)	83
Şekil 2.86, Kalkandelen Saat Kulesi'nin Haritadaki Konumu.....	83
Şekil 2.87, Kalkandelen Saat Kulesi eski görünümü, tarihsiz	84
Şekil 2.88, Kalkandelen Saat Kulesi planı	84
Şekil 2.89, Kalkandelen Saat Kulesi rekonstrüksyonu	85
Şekil 2.90, Kalkandelen Saat Kulesi temel kalıntısı (2019)	85
Şekil 2.91, Debre şehrinin eski genel görünümü ve Saat Kulesi, XX. yüzyıl	86
Şekil 2.92, Debre Saat Kulesi eski görünüşü, XX. yüzyıl	87
Şekil 2.93, L. İvanoviç, Debre Saat Kulesi çizimi, tarihsiz	88

Şekil 2.94, Kırçova Saat Kulesi eski görünüşü	88
Şekil 2.95, Kırçova Saat Kulesi çanı	89
Şekil 2.96, Struga Saat Kulesi eski görünümü, tarihsiz.....	90
Şekil 2.97, Kumanova Saat Kulesi eski görünüşü, XX. yüzyıl	91
Şekil 2.98, Resne Saat Kulesi çizimi, (Mary Edith Durham, 1905).....	93
Şekil 2.99, Radoviş Saat Kulesi eski fotoğraf, XX. yüzyıl	94
Şekil 2.100, Kriva Palanka Saat Kulesi çizimi	95

ÖNSÖZ

“Makedonya’da Osmanlı Dönemi Saat Kuleleri Ve Koruma Sorunları” adlı çalışmamızda ele aldığımız Kuzey Makedonya saat kuleleri, geçmiş ve günümüz fotoğrafları ile incelediğinde koruma alanında bir takım eksiklikler ve göz ardı edilen koruma uygulamaları araştırmada okuyuculara sunulmuştur.

Tez çalışmam süresince kıymetli bilgi, birikim ve engin tecrübeleri ile tezime rehberlik eden değerli Danışman Hocam Prof. Dr. Mehmet Bülent Uluengin’e en içten saygı ve teşekkürlerimi sunarım.

Kuzey Makedonya’da yürüttüğüm çalışmalar sırasında her türlü kolaylığı sağlayan, manevi desteğini ve tecrübelerini esirgemeyen Gostivar Anıtlar Kurulu eski müdürü Arjan Rufati’ye, bölge koruma kurulu çalışanları ile Üsküp Ulusal Üniversite Kütüphanesi çalışanlarına ve emeği geçen herkese yardımlarından ötürü minnettarım.

Çalışmamda değerli görüşlerini benimle paylaşan mimar Tanja Paskali-Buntasheska, mimar Mirjana Dimovska Çoloviç, mimar Mehmet Bengü Uluengin ile benimle paylaştığı fotoğraflar için sanat tarihçileri Zoran Pavlov ile Aleksandar Karakabakov’a teşekkürü borç bilirim.

Tez çalışması ile bütün eğitim hayatım boyunca bana verdikleri destek ve huzurlu aile ortamı için başta Annem ve Babam olmak üzere aileme ne kadar teşekkür etsem azdır.

Kasım, 2019

Ersin DİKO

Sanat Tarihçisi

1.GİRİŞ

Avrupalı tarihçilere göre son yıllarda ismi “Güneydoğu Avrupa” olarak adlandırılan Balkan Yarımadası’nın ismi köken bakımından Türkçe bir kelime olmakla beraber Balkan teriminin, “ağaçlarla kaplı dağlar silsilesi” anlamına geldiği ileri sürülmektedir.¹

Balkanlar’ın merkezi bölgesinde yer alan Kuzey Makedonya Cumhuriyeti’nde, Türk kültürünün 500 yıllık hakimiyetinin önemli değerlerini görebilmek mümkündür. Makedonya’da varlığını günümüze kadar sürdürmüş olan bu mirasın en önemli yansımaları arasında bugün hala görebildiğimiz camiler, hanlar, hamamlar, türbeler, tekkeler ve saat kulelerinden bahsedebiliriz.

Saat kuleleri, şehirlerde zamanı gösteren araçlar olarak halkın vazgeçemediği birer sembol olmuştur. Kent meydanlarına, yamaçlara, tepelere, büyük yapıların üzerine, devlet binalarının ve okullarının cephelerine inşa edilmişlerdir. Makedonya’da bulunan saat kuleleri, bu coğrafya için Osmanlı mimarisine ışık tutan en önemli yapılardandır. Bu saat kulelerinin korunması ve beraberinde sıhhileştirilmesi gerekmektedir.

Makedonya’daki Osmanlı dönemi Saat Kuleleri’nin bu çalışma için seçilmesindeki amaç; Makedonya’da icra edilmiş olan Osmanlı sanatının sentezini görebildiğimiz bu anıtlarda daha fazla hasar ve yıkımın olmasını engellemeye çalışmak ve geleceğe aktarılması için belgelenmesini sağlayabilmektir. Saat kuleleri’nin Makedonya coğrafyasında neredeyse hiç denecek kadar az çalışılmış olması önemli bir sorundur ve bu sorun beraberinde kaynak problemini de getirmiştir. Bazı bölgelerde taşınmaz kültür mirasının kötü durumda olması, zamanla mirasın unutulup yok olmasına neden olmaktadır. Makedonya’da bunun en önemli örneklerinden birisi de günümüze gelememiş olan saat kuleleri’dir.

¹Barbara Jelavich, **Balkan Tarihi**, C:I, Küre Yayınları, 2009

Yapılan kaynak taraması sonucunda bölgedeki kuleler hakkında “*Miryana Dimovska Çoloviç’in Makedonya’daki Saat Kuleleri, Hakkı Acun’un Osmanlı İmparatorluğu Saat Kuleleri ve Ekrem Hakkı Ayverdi’nin Avrupa’da Osmanlı Mimari Eserleri*” isimli eserlerde bilgiye ulaşılmıştır. Bunun yanı sıra bölgedeki saat kuleleriyle ilgili gazete yazıları ve dergilerde yayınlanan makalelere ulaşılmıştır. Bu çalışmalarda kulelerin mimari özelliklerine değinilmiş olup bunun dışında korunmaları konusunda yapılan herhangi bir çalışma bulunmamaktadır.

Bu çalışmanın en önemli amacı bölgedeki saat kuleleri’nin korunmasına ilişkin problemleri ortaya sererek bu kulelerin nasıl korunacağına dair öneriler sunacak olmasıdır. Günümüze ulaşamamış olan saat kuleleri hakkında ise arşiv fotoğraflarına dayanarak bilgi verilecektir.

Yapılan saha araştırmasına göre bölge halkının bu anıtlara ilgi duymadığı açıkça görülmektedir. Osmanlı mimarisine ışık tutan, bu önemli yapıların gerektiği gibi korunarak gelecek kuşaklara aktarılması, bölgedeki kültür mirasının korunması adına önemli bir adım olacaktır. Bölge halkının kültür mirasına sahip çıkma bilincini hareketlendirmek en büyük hedeflerdendir. Bu çalışmanın hedeflenen en büyük katkılarından biri de Makedonya’da aktif olarak görev yapan koruma kurulları için kaynak oluşturacak olmasıdır.

Çalışma kapsamında, insanoğlunun zamanı ölçme çabaları kronolojik olarak anlatılmış ve mekanik saatlerin bulunmasından itibaren saat kuleleri’nin tarihsel zaman içerisinde Osmanlı’da mimari yapı olarak kullanımı incelenmiştir. Tez, Makedonya’da Osmanlı döneminden kalma saat kuleleri üzerine koruma kurulları tarafından yapılan restorasyon müdahaleleri, yasal düzenlemeler ve yapılan koruma projelerinin hazırlanmasını kapsamaktadır. Bu bağlamda inşa edilen yapıların döneme özgü nitelikleri, yapıların yapıldıkları dönemden günümüze kadar geçirdikleri değişimler ve koruma problemleri ortaya konulmaya çalışılmıştır. Ulaşılabilen saat kuleleri’nin güncel durumlarını yerinde görmek amacıyla saha araştırması yapılmış ve kapsamda fotoğraflanarak belgelenmiştir. Günümüze ulaşabilen ve ulaşamayan yapılar listelenip belirlenmiş, günümüze kadar varlığını koruyan yapılar yerinde incelenmiştir. Literatür ve arşiv taramaları yapılarak gerekli bilgiler toplanmıştır. Araştırmalar sonucu toplanan görsel kaynaklar (haritalar, gravürler vb.) ve bölgeyi gezmiş olan seyyahların notlarıyla da desteklenerek yapıların tarihsel ve mimari gelişimi ortaya konulmuştur.

Son bölümde ise çalışmanın içerisinde yer alan saat kuleleri'nin korunması ile ilgili problemler ortaya konularak, nasıl korunması gerektiği ile ilgili öneriler sunulmuştur. Çalışmada Türkiye'den İSAM, İBB Atatürk Kitaplığı, Makedonya'dan ise Kültür Bakanlığı, MANU (Makedonya Bilim ve Sanat Akademisi), Üsküp Ulusal Üniversitesi Kütüphanesi ve Koruma Kurullarından destek alınmıştır.

Çalışma bütününde genelden özele doğru inerek bölgede Osmanlı yerleşiminin ayrılmaz bir parçası olan saat kulelerin geçmişten günümüze doğru geçirdiği değişimler ve bölge yetkilileri tarafından gerçekleştirilen koruma çalışmaları irdelenmiştir.

Bu çalışmanın, son yıllarda koruma konusunda gösterilen hassasiyet ile birlikte, Makedonya'daki Osmanlı kültürü ve mimari mirasının korunmasında payı olmasını temenni etmekteyiz.

2. MAKEDONYA'NIN COĞRAFİ KONUMU VE KISA TARİHİ

Makedonya kuzey yarımkürede, Balkan Yarımadası'nda, 40°51' ve 42°22' kuzey enlemleri ile 20°27' ve 23°05' doğu boylamları arasında yer almaktadır. Makedonya, bölgenin merkezi konumunda bulunmakla beraber, batısında Arnavutluk, doğusunda Bulgaristan, güneyinde Yunanistan ve kuzeyinde Sırbistan ve Kosova ile çevrilidir (Bkz. Şekil 1.1). Din, dil ve ırk açısından farklı kültür ve anlayışların kesiştiği çok hassas bir bölge konumundadır.

Şekil 1.1, Makedonya siyasi haritası (Kaynak: <http://www.maps.com>)

Çeşitli etnik grupların bir arada yaşadığı Makedonya Devleti'nde son nüfus sayımı 2002'de gerçekleştirilmiş olup, toplam nüfus 2.022.547 kişidir.²Nüfusun en büyük kısmını % 64,17 oranıyla Makedon ahalisi oluştururken, % 25,17'sini Arnavutlar, % 3,85'ini Türkler, % 2,66'sını Romanlar, % 1,77'sini Sırpalar, % 0,84'ünü Boşnaklar ve % 1,03'sini diğer etnik gruplar oluşturmaktadır. Nüfusun dini dağılımına baktığımızda ise % 64,7'sini Ortodoks Hristiyan, % 33,3'ünün Müslüman olduğu görülmektedir.

Makedonya Cumhuriyeti'nin toplam yüzölçümü, 25.713 km²'dir.³ Dağlık bir ülke olan Makedonya, çok yaşlı bir araziye sahip olmasına rağmen yakın jeolojik dönemdeki tektonik hareketler sonucunda gençleşmiş bir arazi görünümü kazanmıştır. Ülkenin en yüksek noktası, Golem Korab (2753 m) zirvesidir. Makedonya'daki en önemli akarsu, başkent Üsküp'ten geçerek ülkeyi ikiye ayıran Vardar Nehri'dir. Ülkenin sahip olduğu irili ufaklı göller arasındaysa üç tanesi önemlidir. Bunlar; Makedonya - Arnavutluk sınırı üzerinde yer alan Ohri, Makedonya - Yunanistan sınırı üzerinde yer alan Doyran ve bir bölümü Makedonya, bir bölümü Arnavutluk, bir bölümü ise Yunanistan sınırları içinde olan Prespa gölleridir.⁴

Makedonya'da Akdeniz ikliminden karasal iklime geçiş özellikleri görülmektedir. Ülkede üç temel iklim kuşağı bulunmaktadır. Bunlar; ılıman Akdeniz, dağ iklimi ve karasal iklim kuşaklarıdır.

Makedonya'nın oldukça eski bir tarihi geçmişi olduğu görülmektedir. Bölgede ilk hakimiyet M.Ö. VII. yüzyıldan itibaren Argead hânedanlığına mensup bir kral tarafından sağlanmış⁵ ve daha sonraki yıllarda bölge M.Ö. 513'ten 479'a kadar Persler'in işgalinde kalmıştır. Persler'in çekilmesiyle Makedonya Krallığı'nın başkenti Pella şehri olmuştur. M.Ö. 359-336 II. Filip'in kral olmasıyla devletin otoritesi güçlenmiş, sınırlar genişletilmiştir.⁶ II. Filip'ten sonra başa geçen Büyük

² http://www.wikiwand.com/sh/Popis_stanovništva_2002._u_Republici_Makedoniji (erişim tarihi 24.01.2019)

³ <https://mk.wikipedia.org/wiki/Македонија> (erişim tarihi 27.01.2019)

⁴ Mehmet Hacısalıhoğlu, "Makedonya", **Diyanet İslam Ansiklopedisi**, C:27, 2003, s. 437

⁵ Mehmet Hacısalıhoğlu, **Makedonya**, s.438

⁶ Aneta Şukarova, **Хисторија На Македонски Народ (Makedonya Halkı Tarihi)**, Institut Za Nacionalna Historija, Skopje., 2008, s.22

İskender, Anadolu'dan geçerek Hindistan'a kadar gitmiştir. M.Ö. 172-168 yılları arasında Romalılar'la yapılan savaş sonucunda yenilgiye uğrayan devlet, Roma İmparatorluğu'nun bir eyaleti haline getirilmiştir. 9. ve 10. yüzyıllarda Bulgarlar bölgede güç kazanmıştır. Dördüncü Haçlı Seferinde, 1204 – 1224 yılları arasında, Makedonya'da Latin Krallığı kurulmuştur. Ülke 1230'lu yıllarda Bulgarlar'ın, 1280'de ise Sırp'ların hakimiyetine geçmiştir. Makedonya'ya ilk Osmanlı akını 1324 yılında gerçekleştirilmiş olup, 1371'de ülke Osmanlı İmparatorluğu sınırlarına dahil edilmiştir.⁷

1371'den 1912 yılına kadar Osmanlı hakimiyeti ve himayesi altında kalan Makedonya, 520 yıl boyunca barış ve huzur içinde varlığını sürdürmüştür.

1944 yılında Tito'nun isteği ile Makedonya Cumhuriyeti kurulmuş ve Yugoslavya Federasyonu'nun bir parçası haline getirilmiştir. Yugoslavya Federal Cumhuriyeti'ne dahil olana kadar Makedonya toprakları bölge devletlerin istilasına uğramış ve topraklarının büyük bir kısmı Yunanistan, Bulgaristan ve Sırbistan tarafından paylaşılmıştır. 1991 yılına gelindiğinde ise Yugoslavya Federal Cumhuriyeti'nden ayrılarak bağımsızlığını ilan etmiştir.⁸

⁷ Dragi Gjorgiev, **Хисторија На Македонски Народ (Makedonya Halkı Tarihi)** , s.129

⁸ İsmet Görgülü vd., **Makedonya**, Harp Akademileri Basımevi, İstanbul, 1992, s.164

3. MEKANİK SAATLER VE SAAT KULELERİ

İnsanoğlu çoğu defa zamanın izini sürmüş, zamanın ne olduğu sorusuna cevap aramış fakat varsayımdan öteye gidememiştir. Günümüzde de zaman, varsayımlara dayanan tanımlamalarla açıklanmaktadır. Bazen “saat ölçüsü” bazen de “dönem, devir” olarak tanımlanmaktadır. Saatin tarihi, zamanı öğrenme ihtiyacı ile başlar ve çeşitli aşamalardan geçerek günümüze kadar ulaşır. Zamanın ölçülmesinde günümüze kadar, mekanik olmayan saatler (güneş, su ve kum saati) ve 14. yüzyıldan sonra mekanik saatler (kule saati, duvar saati, masa saati, kol saati) kullanılmıştır.

Zamanı gösteren alet olarak saat, en ilkel şekliyle M.Ö. 3000-2000 lerde Mezopotamya, Mısır, Hindistan ve Çin’de kullanılmıştır.⁹ Bunların en yaygınları arasında güneş saatleri gösterilebilir. Eski çağlarda insanlar zamanı anlamak için çubukla basit bir düzenek oluşturup, gözlemsel bir yöntemle vakti güneşe göre belirlemişlerdir. Bu rasat çubukları, saatin ilk kez cihaz olarak ortaya konulmuş şeklidir. Güneş gökte olduğu sürece dünyanın eksenine paralel olarak toprağa batırılmış gnomon¹⁰, gölge verici anlamındaki çubukların gölgesini yere düşürür, gölgenin yönü ve uzunluğu günün geçişi ile ilgili bilgiler verir. Gölgeler güneş doğarken ve batarken en uzun, gün ortasında ise en kısadır. Gün boyunca gölgenin uçlarına taş ile başka işaretleyici koyarak günün ortasını belirlemişlerdir. Bilinen en eski güneş saati, M. Ö. 1500 yıllarında III. Thotemes zamanında yapılan Mısır güneş saati olup günümüzde Berlin müzesinde bulunup sergilenmektedir.¹¹

⁹Ruska, “Saat”, **İslam Ansiklopedisi**, C:10, 1967, s.2-3

¹⁰Gnomon: Güneş saati mili

¹¹Nusret Çam, **Osmanlı Güneş Saatleri**, Kültür Bakanlığı Yayınları, Ankara, 1990, s. 4

Genel olarak güneş saatleri sabit ve taşınabilir olarak iki gruba ayrılırlar. Sabit güneş saatleri küresel, yatay düzlemlili ve düşey düzlemlili olmak üzere üç türdendirler.¹²

Eski saatlere örnek olarak Eski Şark Eserleri Müzesi'ndeki güneş saati gösterilebilir (Bkz. Şekil 2.1). M. Ö. 1. yüzyıla tarihlenen güneş saati Suudi Arabistan'da yer alan Madain Salih'te bulunmuştur. Üzerinde Arami yazısını içermektedir¹³ ve kırmızı kumtaşından yapılmıştır. Yarım kubbe biçimindeki saatin içbükey yüzü, onbir radyal çizgi ile oniki bölüme ayrılmıştır.

Şekil 2.1, Eski Şark Eserleri Müzesi, Güneş Saati (2019)

¹²Atilla Bir ve Mustafa Kaçar, **Güneş Saatleri Yapım Kılavuzu**, Bir yıl Kültür Sanat, 2010, s. 29

¹³ Wolfgang Meyer, **İstanbul'daki Güneş Saatleri**, Sandoz Kültür Yayınları, 1985, s. 16

Saatler, Antik Mısır Uygarlığı'nda giderek dev boyutlara ulaşarak anıtsal dikili taşlara dönüşmüş ve güneş saati amacı dışında bir anıt olarak da kullanılmışlardır.

M.S. 4. yüzyılda Mısır'daki Amon Tapınağı'ndan İstanbul Sultanahmet Meydanı'na getirilmiş olan Obelisk'in (Dikilitaş) bir güneş saati gnomonu olduğu söylenebilir. Uzun süre bulunduğu yerde yatık durumda bekletilmesinin nedeni ise bir türlü dikilememiş olmasıdır. M. S. 390'da Büyük Theodosius tarafından bugünkü yerine ancak dikilebilmiştir (Bkz Şekil 2.2).¹⁴

Şekil 2.2, İstanbul Sultanahmet Meydanı, Dikilitaş (2019)

¹⁴Wolfgang Meyer, İstanbul'daki Güneş Saatleri, s. 15

Daha sonraki yıllarda ise Grekler'in de öğrenip kullandığı güneş saati genel olarak konik ve küresel tipte yapılmışlardır. Grekler, Babilliler'den öğrendikleri yeniliklerin üzerine bir şeyler koyarak geliştirdiği bu bilgileri Romalılar'a aktarmışlardır.¹⁵

İslamiyet ile birlikte oruç ve namaz ibadetlerinin bulunması ve bu ibadetlerin vakitle sıkı sıkıya bağlı olması, İslam coğrafyasında güneş saatlerinin önemini artırmaktadır. İslami güneş saatleri şekillerine göre yatay, dikey ve silindirik olmak üzere üç gruba ayrılmaktadır.¹⁶ İslam'da namaz vakitleri güneşin hareketine göre belirlendiğinden, klasik zaman ölçme geleneğinin takipçisi olan Müslümanların kullandıkları ve yararlandıkları en önemli araç, gnomon olmuştur.¹⁷ Müslüman kesimi tarafından kullanıldığı bilinen en eski güneş saati 10. yüzyıla tarihlendirilmektedir¹⁸

Astronomideki ilerlemeler sayesinde insanlar ilerleyen yüzyıllarda, zamanı ölçmeye de yarayan başka gözlem aletleri tasarlamışlardır, bunlar arasında usturlab¹⁹ ve rubu tahtası²⁰ örnek verilebilir.²¹ (Bkz. Şekil 2.3).

Şekil 2.3, İslam Bilim ve Teknoloji Tarihi Müzesi, Usturlab (2018)

¹⁵Doğan Gündüz, **Alaturkadan Alafranga Zaman Osmanlı'da Mekanik Saatler**, Ege Yayınları, 2015, s, 31

¹⁶Nusret Çam, "Güneş Saatleri", **Diyanet İslam Ansiklopedisi**, c.14,1996,s. 298

¹⁷Doğan Gündüz, **Alaturkadan Alafranga Zaman Osmanlı'da Mekanik Saatler.**, s. 31

¹⁸Doğan Gündüz, **Alaturkadan Alafranga Zaman Osmanlı'da Mekanik Saatler.**, s. 31

¹⁹ Usturlap: Bir yıldızın belli bir yükseklikte, genellikle 60 derece, ufkun üstünden geçiş anını saptamaya yarayan aygıttır.

²⁰ Rubu Tahtası: Astronomide kullanılan gözlem, ölçü ve hesap aleti.

²¹ Hakkı Acun, **Anadolu Saat Kuleleri**, Atatürk Kültür Merkezi Yay, sayı. 85, Ankara, 1994, s. 3

Eşit saatlerde zamanın bulunması, güneşin doğuşu ve batışının belirlenmesi, gün başlangıcı ve bitiminin belirlenmesi, Mekke'nin yönünün bulunması, bir yerin saatinin bilinmesi ve namaz vakitlerinin belirlenmesi usturlabla yapılabilmektedir.²² Usturlab tarihte, M.Ö. 2 veya 4 yüzyılda, Yunanlılar tarafından bilinmekteydi. Usturlabın icadı, Hipparkos (M.Ö. 2. yy), Apollonios (M.Ö. 2. yy) ve Eudoksos (M.Ö. 4.yy) adlarına bağlanmaktadır.²³ İslam bilim tarihinde usturlabın ilk kez nerede ve ne zaman kullanıldığına dair kesin bir bilgi olmasada Avrupalıların karanlık çağında bu aletin Müslümanlar tarafından kullanıldığı söylenmektedir.²⁴ Günümüze ulaşabilmiş en eski usturlabın 984'de İran'ın İsfahan kentinde yapıldığı belirtilmektedir.²⁵

Rub'u tahtası usturlap gibi muvakkitlerin vazgeçilmez zaman ölçüm araçlarından biridir. Astronomik amaçla gözlemlerde kullanılan duvar kadranının taşınabilir şeklidir. Rub'u tahtası gözlem ve hesap yapmaya yarayan bir alet olması hasebiyle bir gökcisminin yüksekliğini ölçmekte kullanılmaktadır.²⁶ İslam'da Rub'u tahtasının kullanımı XIII. yüzyıla kadar uzanmaktadır.²⁷

Güneş saati eski çağlarda çok kullanılan aletlerden biriydi ancak güneşin olmadığı bulutlu ve yağmurlu günler ile ve havanın karardığı zamanlarda güneş saatleri çalışma fonksiyonunu kaybediyordu. Bu sorunu gidermek için farklı tipte zaman ölçerlerden yararlanılmıştır.²⁸ Buna bağlı olarak su saatleri ortaya çıkmıştır.

Yunanlılar'daki su saati, bir kaptan diğerine su akıtılarak eksilen veya diğer kaptan biriken suyun seviyesinden geçen zamanı belirleme esasına dayanmaktadır. Su saatleri zaman ölçümüne yarayan araçlardan bir diğeridir. Su saatleri Yunanlılara tıpkı güneş saatlerinde olduğu gibi Mısır ve Mezopotamya'dan geçmiştir. Yunanlılar bu tür saatlere klepsidra (su hırsız) adı veriyorlardı (Bkz. Şekil 2.4).²⁹ Sabit bir

²² Yaşar Yetişken, "Usturlab'ın ölçme bilimi'ndeki yeri", **Safranbolu Saat Kulesi ve Ölçerler Sempozyumu 21-22 Mayıs 2010**, Karabük Valiliği Kültür Hizmeti, Safranbolu, 2011, s. 400

²³ Fuat Sezgin, **İslam'da Bilim ve Teknik**, C:II, İstanbul Büyükşehir Yay, İstanbul, 2008, s.79

²⁴ Doğan Gündüz, **Alaturkadan Alafranga Zaman Osmanlı'da Mekanik Saatler.**, s. 31

²⁵ Kemal Özdemir, **Osmanlı'dan Güzümüze Saatler**, Creative Yayıncılık, İstanbul, 1993, s. 37

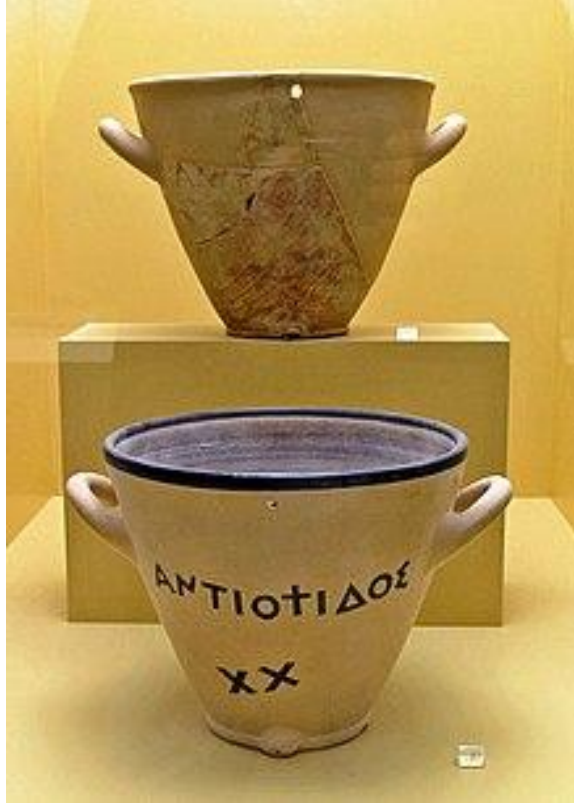
²⁶ Muammer Dizer, **Rubu Tahtası**, Boğaziçi Üniversitesi, İstanbul, 1987, s. 45

²⁷ Kemal Özdemir, **Osmanlı'dan Güzümüze Saatler.**, s. 45

²⁸ Adam Hart-Davis, **Zaman Kitabı**, (Çev. Cem Duran), NTV Yay, 1. Baskı, İstanbul, 2013, s. 170

²⁹ Adam Hart-Davis, **Zaman Kitabı.**, s. 170

sürenin ölçülmesini sağlayan klepsidra, genelde mahkemelerde kullanılıyordu. Avukatların ya da davalıların içi su ile doldurulmuş çanakdaki su bitene kadar konuşmalarına izin veriliyordu.³⁰ Gece vakti durmak zorunda kalmaması onları güneş saatlerine göre daha çekici kılmış ve bu özelliklerinden dolayı su saatlerine Latince “Horologium Hibernum” veya “Gece Saati” adı verilmiştir.³¹ Su saatlerinin içinde her ay için ayrı taksimat çizgileri bulunuyordu. Bu nedenle, mevsimlere göre değişen uzunluktaki saat sürelerini, su saatiyle belirlemek mümkün oluyordu.

Şekil 2.4, Üstteki kap M.Ö. 5. yüzyıla ait orjinal bir objedir, alttaki ise kilden yapılmış bir rekonstrüksiyondur (Antik Agora Müzesi, Atina)³²

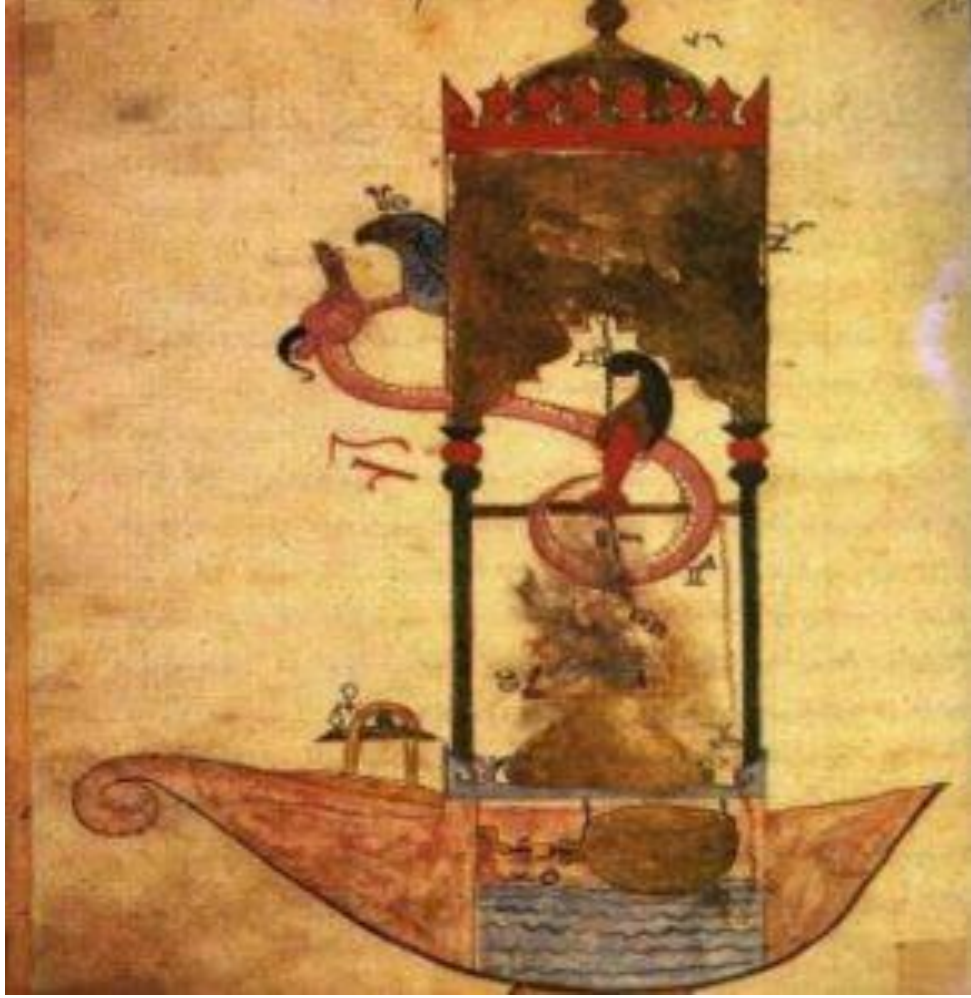
Saatler hakkında en eski ve en önemli kaynaklardan birisi de, Diyarbakır’da Artuklu hanedanına 25 yıl hizmet eden, İsmail b. El – Razzaz El – Cezeri’nin, 1205-1206 yıllarında yazmış olduğu “El-Câmi’ beyne’l-‘ilm ve’l-amel En-Nâfi’ Fi Es-Sinaâ’ti’l- Hiyel” yani Makine Yapımında Yararlı Bilgiler ve Uygulamalar adlı

³⁰ Adam Hart-Davis, **Zaman Kitabı**, s. 170

³¹ Emel Kılıç, “Ortaçağda zaman ölçüm çalışmalarına Artuklu ülkesi örnekler: El-Cezerî’nin saatleri”, **Safranbolu Saat Kulesi ve Ölcerler Sempozyumu 21-22 Mayıs 2010**, Karabük Valiliği Kültür Hizmeti, Safranbolu, 2011, s. 369

³² https://en.wikipedia.org/wiki/Water_clock (erişim tarihi 16.06.2019)

kitabıdır.³³ Cezeri, kitabında 10 değişik saatin nasıl yapıldığını anlatmaktadır. El Cezeri bu minyatürlü eserinde, gayet ustaca yapılmış maymun, fil, cellât, yazar ve davulcu gibi su saatleri ve mekanik aletlerin yapılışını ayrıntılı olarak tarif etmiştir (Bkz. Şekil 2.5).

Şekil 2.5, El-Cezeri, 13. yy. Kayık Su Saati³⁴

Cezeri'nin diğer önemli eseri arasında Filli Su Saati gösterilebilir. Fil heykeliçinin üzerinde ayaklı bir tahtirevan bulunur. Yine filin boynunda bir Hintli fil sürücüsü geleneksel giysileri ile yer almaktadır. Sürücünün bir elinde kazma bir elinde ufak sopa bulunur. Filin üzerinde kırmızı ve altın yaldızlı bir örtü vardır. Bunun üzerinde tahtirevan ayakları arasında çeşitli düzenekler yer alır. Yılan vücutlu

³³ Emel Kılıç, *Ortaçağda zaman ölçüm çalışmalarına Artuklu ülkesi örnekler: El-Cezeri'nin saatleri.*, s. 367

³⁴ <http://www.ibrahimay.net/bilim/el-cezeri-nin-makine-yapiminda-yararli-bilgiler-ve-uygulamalar-adli-eseri/5/> (erişim tarihi 18.06.2019)

ejder başlı zenbereği andıran düzen çifttir. Hintli sürücünün arkasında bir de vazod bulunmaktadırd. (Bkz. Şekil 2.6).³⁵

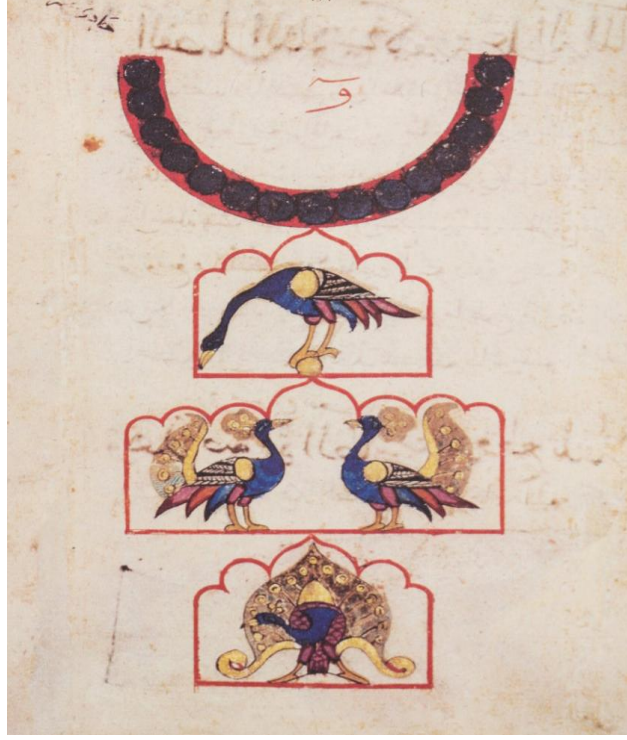
Şekil 2.6, El-Cezeri, 13. yy, Filli Su Saati³⁶

Büyük İslam Mühendisi El-Cezeri'nin bir diğerd önemli çalışması da eşit saatlerin geçişinin öğrenilebildiğid tavus kuşlu su saatleridir. Bu saatte bulunan araç üç mihraptan oluşmaktadır. Birinci mihrapta erkek tavus kuşu, ikinci mihrapta iki genç tavus kuşu, üçüncü mihrapta ise dişid tavus kuşu ve üzerinde ise on beş adet diskin yer aldığı yarım daire kısmı bulunmaktadır (Bkz. Şekil 2.7). Her yarım saatte bir kaptan akan su kaba dolur, kap dolunca alttaki tavus kuşu dönmekte, yavrular kavga etmekte, kap tekrar dolmaya başlayınca kabın içindeki şamandıra

³⁵Emel Kılıç, *Ortaçağda zaman ölçüm çalışmalarına Artuklu ülkesi örnekler: El-Cezeri'nin saatleri.*, s. 378

³⁶https://en.wikipedia.org/wiki/Elephant_clock (erişim tarihi 18.06.2019)

yükselmekte, anne tavus kuşu yavaş yavaş dönerek gagası ile dakikaları göstermektedir.³⁷

Şekil 2.7, El-Cezeri 13. yy, Tavus Kuşlu Su Saati³⁸

Su saatlerinde görülen bu gelişmelerin, mekanik saatlerin doğuşuna öncülük yaptığı söylenebilir.

Zaman ilerledikçe mum saati, yağ lambalarından saatler ve kum saatleri gibi, geçen zamanı ölçmek için birbirinden farklı, daha uzun süre zamanı ölçecek çeşitli saatler tasarlanmıştır.

Mum saatlerinde uzun süre mum üzerinde saatleri gösteren işaretler bulunmaktaydı ve mum eridikçe zamanın ilerlediği hesap edilmekteydi. El-Cezeri, yetersiz görerek yeniden tasarladığı Yūsuf el-Asturlābī tarafından imal edilmiş mum saati hakkında kitabında söz etmektedir.³⁹ Bu saatin işlevi konusunda şunları

³⁷ Emel Kılıç, *Ortaçağda zaman ölçüm çalışmalarına Artuklu ülkesi örnekler: El-Cezerî'nin saatleri.*, s. 379

³⁸ <https://twitter.com/istcezerimuzesi/status/1059809672100757505?lang=mr> (erişim tarihi 11.07.2019)

³⁹Fuat Sezgin, *İslam'da Bilim ve Teknik*, C:III, İstanbul Büyükşehir Yay, İstanbul, 2008, s. 96

söylemektedir: “Mum, güneşin batışı ile muhafazaya oturtulur ve 15 kadar küre peş peşe gagaya” yerleştirilir diye bahsetmektedir.⁴⁰

Bu mum saati pirinçten yapılmış, bakır kase lehimlenmiş pirinç tezyinatlı, figürler ise ahşap yontmadır. Yazı kamışı dış tarafta yer alır. Mum yakılır, yazı kamışı, ucu birinci işarete gelene kadar dolaşır. Altlığında gecenin saatleri sayısınca küreler vardır. Bu işlemlerden sonra yazı kamışı hasıl olmayan dereceleri vermektedir (Bkz. Şekil 2.8).⁴¹

Şekil 2.8, Yūsuf el-Asturlābī, Katıpli Mum Saati⁴²

Saatlerin gelişimine bakıldığında büyük olasılıkla, Haçlı seferleri sırasında Filistin’i ele geçiren Haçlıların bu tip saatlerin Avrupa’ya tanıtılmasını sağlamışlardır.⁴³ İslam dünyasından batıya ulaşan ilk mekanik saat, V. Abbasi Halifesi Harun Reşit’in, 807 yılında Frank kralı Charlemagne (Şarlman)’a gönderdiği ve Avrupa’da büyük bir şaşkınlık uyandıran karmaşık bir su saatidir.⁴⁴

⁴⁰Fuat Sezgin,, **İslam’da Bilim ve Teknik.**, C:III, s. 96

⁴¹Fuat Sezgin,, **İslam’da Bilim ve Teknik.**, C:III, s. 96

⁴²<http://www.ibtav.org/eserler/?sayfa=4> (erişim tarihi 11.07.2019)

⁴³Kemal Özdemir, **Osmanlı’dan Günümüze Saatler.**, s. 22

⁴⁴Otto Kurz, **European Clocks and Watches in the Near East**, The Warburg Institute, University of London, London, 1975, s. 7

3.1. Avrupa’da Mekanik Saatler

Avrupa’da ilk mekanik saatlerin XII. yüzyılda İtalya’da ortaya çıktığı kabul edilmektedir.⁴⁵ Doğu ile yakın bağlantıları bulunan İtalyan kent devletlerinde mekanik saatin görülmesi ve mekanik saatin Avrupa yolculuğunun ilk durağının bu kentler olması, olağan bir durumdur.⁴⁶ Bu yolla diğer Avrupa kentlerine yayılmıştır. Maşa, çark ve balanstan oluşan dişli düzeneğiyle çalışan ilk mekanik saatler genelde demirci ustaları tarafında yapılmıştır. Bu saatler ağır yük taşıdıkları için kilise kulelerine yada yüksek binaların çatılarına konulmuş. Dökme demirden ve büyük şekilde yapılmış ilk mekanik saatlerin, zamanı gösteren göstergeleri yoktu ve sadece saat başı çan olarak çalardı. Bu saatler ilk olarak katedraller, kiliseler ve manastırlarda ibadet zamanlarını belirlemek için kullanılmıştır.⁴⁷

Mekanik saatler, ilk yapıldıklarında zamanın küçük birimlerini göstermiyordu. 14. yüzyılda kiliselerde sadece ibadet zamanını belirlemekte kullanılırdı. Strazburg Katedrali’nin 1352-1354 yılları arasında yapılan saati ilk mekanik saatlere iyi bir örnek olup, yapılan değişikliklerle 1843 yılında son halini almıştır (Bkz. Şekil 2.9). Strazburg’un gotik katedralindeki 18 m yükseklikteki “Üç Kralın Saati” üzerinde bir usturlab ve bir takvim de bulunduran saatin en dikkat çekici parçası, Hristiyanlık’ta İsa’nın çektiği acıların simgesi olan, altın kaplama bir horoz sembolize edilmiştir.

⁴⁵Kemal Özdemir, **Osmanlı’dan Günümüze Saatler.**, s. 22

⁴⁶Kemal Özdemir, **Osmanlı’dan Günümüze Saatler.**, s. 22

⁴⁷Adam Hart-Davis, **Zaman Kitabı.**, s. 176

Şekil 2.9, Strazburg Katedrali, Astronomik Saati, Fransa⁴⁸

İnsanlar günlük hayatlarını ya dünyevi saate göre, ya da kiliselerin ruhani saatine göre düzenlerdi. Hıristiyanların dua saatleri günde yedi kez olduğu için kiliselerde çanlar günde yedi defa çalınırdı. 1370 yılında Paris Kraliyet Sarayı'nın bir kulesinin üzerine halkın görebileceği bir saat yerleştirilmiş ve Paris'te kiliselerin, kralın zamanına uygun olarak çanlarını çalmaları istenmişti. Kiliselerin ruhani saati yerine altmış dakikada bir çanları çalma mecburiyeti getirilmişti. Bu durum kralın otoritesini ruhban sınıfı üzerine tescil etmesiydi.⁴⁹

Mekanik saatlerde ilk başlarda ne kadran, ne akrep, ne de yelkovan vardı. Sadece çalar mekanizmasıyla işlev görüyordu. Daha sonraki yıllarda saatlerde, dönen yelkovan ile yirmi dört eşit bölüme ayrılmış kadranlar görülmeye başlanmıştır. Kule saatlerin kadranları en az 1-1,5 metre olduğundan (Avrupa'da kadran çapı 3,5-4 metre olan çok sayıda saat kulesi mevcuttur) görmek mümkündür.⁵⁰ Avrupa

⁴⁸https://en.wikipedia.org/wiki/Strasbourg_astronomical_clock (erişim tarihi 03.07.2019)

⁴⁹Celil Layikteş, **Ortaçağ Aydınlığı**, Tukan Yayınları, İstanbul, 1998, s. 111-115

⁵⁰Şule Gürbüz, "Mekanik Olarak Saat Kuleleri", **Türkiye'nin Kültür Mirası 100 Saat Kulesi**, NTV yay, 2009, s. 16

topraklarında yaygınlık göstermeye başlayan kule saatleri, şehirlerin önemli birer anıtı olma özelliklerini günümüzde de devam ettirmektedirler.

Ortaçağ'da yapılan ilk astronomik sanatsal saatlere örnek olarak Padova'da Jacopo de Dondi'nin 1344 tarihinde tasarladığı saat söylenebilir (Bkz. Şekil 2.10).⁵¹ 1 metre yüksekliğinde ve 107 dişli çarktan oluşan saat, günün 24 saati dışında, Güneş'in, Ay'ın ve bilinen 5 gezegenin konumlarını belirleyebilmektedir.⁵²

Şekil 2.10, Jacopo de Dondi'nin Astronomik Saati, Padova⁵³

16. ve 17. yüzyıllarda Sanayi Devrimi'nde yaşanan en önemli gelişmelerden biri ülkeler arası ticari ilişkilerin artması ile zamanın önem kazanması sonrasında saat kadranları üzerinde dakikaların yanına saniyelerin gösterilmesi mecburi hale getirilmiştir.

16. yüzyıla gelindiğinde ise zamanın ölçülmesinde yardımcı olan en önemli buluşlar arasında Galileo'nun, bir sarkacın sallanma genişliği ile salınım süresi arasındaki orantıyı bulmasıdır. Galileo sarkacın düzenli salınımının, mekanik saatlerde düzenek olarak kullanılabileceğini keşfetmiştir. 17. Yüzyıla gelindiğinde ise Avrupa'da önemli gelişmeler yaşanmaya başlanmıştır. Galileo'dan sonra 1657

⁵¹ Constantino Sigismondi, "I Campanili e I Fusi Orari", *ArteScienza*, Anno I, n.2, 2014, s.131

⁵² Adam Hart-Davis, *Zaman Kitabı*, s. 177

⁵³ <https://www.atlasobscura.com/places/padua-astronomical-clock> (erişim tarihi 25.02.2019)

yılında Hollandalı bilimci Christiaan Huygens (1629-1695) dünyanın ilk sarkaçlı saatini tasarladı ve saat ustası Salomon Coster'a inşa ettirdi (Bkz. Şekil 2.11).⁵⁴

Şekil 2.11, Hugh Chevins (1931-2003), Huygens in Salomon Coster's Shop, 1955, Tuval Üzerine Yağlıboya, Bilim Müzesi, Londra⁵⁵

Hugh Chevins 1955'te yaptığı tabloda, Salomon Coster'ın saat dükkanında 1657 yılında ilk sarkaçlı saatin yapımını tamamladığı anı resmetmiştir. Görselde Christiaan Huygens ve Salomon Coster saati incelerken görülmektedir.

Avrupa'da sarkaçlı saatin bulunmasıyla beraber gelişim gösteren saatler daha fazla kesinliğe doğru ilerlemiş ve 300 yıl boyunca kullanılan bu sarkaçlı saatler, teknolojinin de hızlı bir şekilde gelişmesiyle Ortaçağ'ın kamusal saatlerinden ev içindeki saatlere, taşınabilir saatlere, aksesuar şeklinde kullanılan saatlere dönüşmüşlerdir.⁵⁶

⁵⁴ Adam Hart-Davis, **Zaman Kitabı**, s. 184

⁵⁵ <https://artuk.org/discover/artworks/huygens-in-salomon-costers-shop-179782#> (erişim tarihi 10.11.2019)

⁵⁶Robert Levine, **Zamanın Coğrafyası** (Çeviri, Özgür Umut Hoşafçı), Kayhan Matbacılık, 1. Baskı, İstanbul, 2013, s. 85

3.2. Osmanlı Toplumunda Saatler ve Zaman

İslami dininde şartların doğru şekilde yerine getirilmesi için zamanın kesin olarak belirtilmesi oldukça önem teşkil etmektedir. Çünkü İslam dini, bir günün belirlenen saatlerinde beş vakit namaz kılınmasını farz kılmıştır. İlk başlarda güneş, ay ve yıldızlar aracılığıyla namaz vakitleri belirlenmişken, daha sonraları mekanik saatler ile rasathanelerden⁵⁷ yararlanılmıştır. Camilerin bahçesine güneş saatleri yerleştirilmiş, güneşin görünmediği günlerde kullanılması için hassas su saatlerine başvurulmuştur.⁵⁸

Osmanlı corafyasında güneş saatlerinin yaygın olarak kullanıldığı görülmüştür. Kaynaklarda bugüne ulaşabilen ve Osmanlı toprakları içinde yer alan en eski güneş saatin 1409⁵⁹ tarihi Konya Hacı Hasan Mescidi'nin kible duvarında bulunduğu belirtilmektedir. Cami ve muvakkithanelerin duvarlarına konumlandırılan güneş saatleri, muvakkithanelerde ezan saatlerinin belirlenmesinde en çok kullanılan araçlarındandır. Usturlab, rub'u tahtası, kible-nümal, daire-i muaddel, su saatleri, kum saatleri ve mekanik saatler benzer amaç için kullanılan diğer zaman ölçüm araçlarındandır.⁶⁰ Astronomi problemlerinin çözümünde kullanılan bu aletler, bunun yanı sıra zamanın da tayinini edebilmektedir.

İslam dünyasında, namaz vakitlerini hesaplayan, müezzinler ile halka bildiren, devlet takviminin hazırlanmasını sağlayan, astronomik eğitimi veren, gözlemevi görevi gören, muvakkithane olarak adlandırılan yapılar bulunmaktaydı. Bu iş için görevlendirilmiş kişilere “muvakkit”, onların namaz zamanını belirledikleri ve halka duyurdukları yere ise “muvakkithane” denilmiştir. İslam'da ilk muvakkithanelerin Emeviler devrinde yapıldığı bilinmektedir.⁶¹

Osmanlı devrinde birçok şehirde muvakkithane yapıları yaptırılmıştır. Osmanlı'da ilk muvakkithane, 1476-1470 yılları arasında Fatih Sultan Mehmet

⁵⁷Rasathane: Gözlemevi.

⁵⁸Kaan Üçsu, “İmparatorluğun Başkentinde Değişim Sembolü Olarak Kule, Cephe ve Meydan Saatleri”, **I. Türkiye Lisansüstü Çalışmaları Kongresi Bildiriler Kitabı**, 29 Haziran – 01 Temmuz 2012, Konya, s.143

⁵⁹Nusret Çam, **Osmanlı Güneş Saatleri.**, s. 9

⁶⁰Doğan Gündüz, **Alaturkadan Alafranga Zaman Osmanlı'da Mekanik Saatler.**, s. 25

⁶¹Kaan Üçsu, **İmparatorluğun Başkentinde Değişim Sembolü Olarak Kule, Cephe ve Meydan Saatleri.**, s. 144

tarafından Fatih Camii Külliyesi içinde inşa ettirilmiştir.⁶² O dönemlerde bir devlet memuru görevi gören muvakkitler müneccimbaşı⁶³ tarafından seçiliyorlardı. Her cami ile her külliyenin bir muvakkidi bulunmaktaydı.⁶⁴ Bı muvakkitler buldukları camiler için bütün bir senenin namaz vakitlerini hesaplamakla görevliydi.

Şekil 2.12, Nusretiye Camii Sebili ve Muvakkithanesi, (James Robertson, 1854)⁶⁵

Osmanlı'nın son dönemlerinde ise muvakkithanelerde Barok, Ampir ve Rokoko üslupları kullanıldığı, çoğunlukla kare planlı olduğu görülmektedir. Muvakkithaneler, camilerin giriş kısmının sağında ve solunda, yolun caddeye bakan tarafında, geçenlerin saati daha rahat görmeleri için yapılan tek katlı yapılardır. Osmanlılar'da mekanik saatlerin yaygınlaşması ile birlikte kule saatlerinin yapımına başlanmış ve bu durum zamanla muvakkithanelerin önemini yitirmesine sebep olmuştur. Bu kurum da 20 Eylül 1952 tarihinde kapatılmıştır.⁶⁶

II. Mehmed devrinde, onun isteği üzerine ilk defa batılı bir saatçinin, Osmanlı topraklarında misafir edildiği bilinmektedir.⁶⁷ Bu dönemle birlikte İstanbul'da görülmeye başlanan ilk saatler taşınabilir mekanik saatlerdi.

⁶²Kemal Özdemir, **Osmanlı'dan Günümüze Saatler.**, s. 30

⁶³Osmanlı saray teşkilatında padişahın tahta oturması, savaş ilanı, sadrazam tayini, düğün gibi önemli olayların en uygun ve uğurlu zamanını önceden belirlemek ve takvim hazırlamakla görevle olan ve müneccimlerin başı durumundaki kimse (<https://www.beyzarih.com/ansiklopedi/munecimbasi> erişim tarihi 26.02.2019).

⁶⁴Süheyl Ünver, "Osmanlı Türkleri İlim Tarihinde Muvakkithaneler", **Atatürk Konferansları-V**, 1971-1972, Ankara, 1975, s. 228

⁶⁵<http://www.eskiistanbul.net/tag/muvakkithane/> (erişim tarihi 26.02.2019)

⁶⁶Salim Aydüz, "Muvakkithane", **Diyanet İslam Ansiklopedisi**, c. 31, 2006, İstanbul, s. 414

⁶⁷Otto Kurz, **Sultan İçin Bir Saat – Yakınoğ'u'da Avrupa Saat ve Saatçileri**, Kitap yayınevi, İstanbul, 2005, s. 27

Sarayın, mekanik saatlerle tanışması Sultan Süleyman zamanında olmuştur, onun saltanatı döneminde Avrupalılar birçok kez mekanik saatleri hediye olarak göndermişlerdir.⁶⁸ Osmanlılar'da saat ve rasathane denince akla El-Cezeri⁶⁹, Uluğ Bey⁷⁰, Ali Kuşçu⁷¹ ve Takiyüddin bin Maruf el-Rasid⁷² gibi önemli ilim insanları, astronomlar gelmektedir.

16. yüzyılda Osmanlı'nın en önemli bilginleri arasından yer alan Takiyüddin, 1526 yılında Şam'da doğmuştur.⁷³ Şam ve Mısır'daki çeşitli âlimlerden eğitim almıştır. Takiyüddin rasat (gözlem) çalışmalarına Mısır'dayken başlamış ve ilk eserlerini burada vermiştir.⁷⁴

1552 yılında saatler hakkında yazmış olduğu ilk kitabı pnömatrik⁷⁵ düzenlemeler hakkındaki bilgileri, (et-Turuk es-Seniyye fi el-âlât er-Rühâniyye) içermektedir.⁷⁶

1559 yılında Nablus'da mekanik saatler hakkında kitabını kaleme almış, Kitâb el-kevâkib ed-Dürriyye fi Vad el-Bingâmâd ed-Devriyye (Mekanik Saat Konstrüksiyonuna Dair En Parlak Yıldızlar), eseriyle mekanik saat yapımını bütün incelikleriyle ele almıştır.⁷⁷ Saatler kitabında Takiyüddin, İslam kültüründe mekanik saatin ihmal ediliyor olmasından yakınmaktaydı. Takiyüddin'in mekanik saatlerine örnek vermek gerekirse zembekli çalar saati söylenebilir. Burada yaptığı çalışmalarda bilgin kadran yerine usturlab safihası kullanmıştır. (Bkz. Şekil 2.13).⁷⁸

⁶⁸Otto Kurz, **Sultan İçin Bir Saat – Yakındoğu'da Avrupa Saat ve Saatçileri.**, s. 27

⁶⁹Ebu'l İz İsmail İbni Rezzaz El Cezeri (1136-1206): İslam'ın Altın Çağında çalışmalar yapan Müslüman ilim insanı ve mühendis.

⁷⁰Uluğ Bey (1394-1449): Timur'un torunu, Ali Kuşçu'nun hocası dünyaca tanınmış astoronom ve matematikçi.

⁷¹Ali Kuşçu (Ali Bin Muhammed 1403-1474): Timur İmparatorluğu ve Osmanlı İmparatorluğu zamanında görev yapmış astronom, matematikçi ve dil bilimcidir.

⁷²Takiyüddin bin maruf el-rasid (Takiyyeddin Muhammed b. Ma'ruf 1521-1585): Osmanlı devletinin en önemli astronom, matematikçi ve mekanik bilimcilerindendir.

⁷³Atilla Bir-Mustafa Açar, "Takiyüddün bin Marufun Gözlem Saati", **Zamanın Görünen Yüzü Saatler**, Yapı Kredi Yayınları, 1. Baskı, İstanbul, 2009, s. 67

⁷⁴Atilla Bir-Mustafa Açar, **Zamanın Görünen Yüzü Saatler.**, s. 68

⁷⁵Pnömatrik: Gaz basıncını mekanik harekete çevirme amaçlı bir eğilim.

⁷⁶Fuad Sezgin, **İslam'da Bilim ve Teknik.**, C:III, s. 118

⁷⁷Fuad Sezgin, **İslam'da Bilim ve Teknik.**, C:III, s. 118

⁷⁸Fuad Sezgin, **İslam'da Bilim ve Teknik.**, c:III, s. 121

1559 tarihli saati, yaylı, çalma düzenekli ve ay evreleri, haftalık günleri, saatler ve derecelere sahip saatini tarif etmektedir.

Şekil 2.13, Zemberekli Çalar Saati, (Takiyüddin 1559)⁷⁹

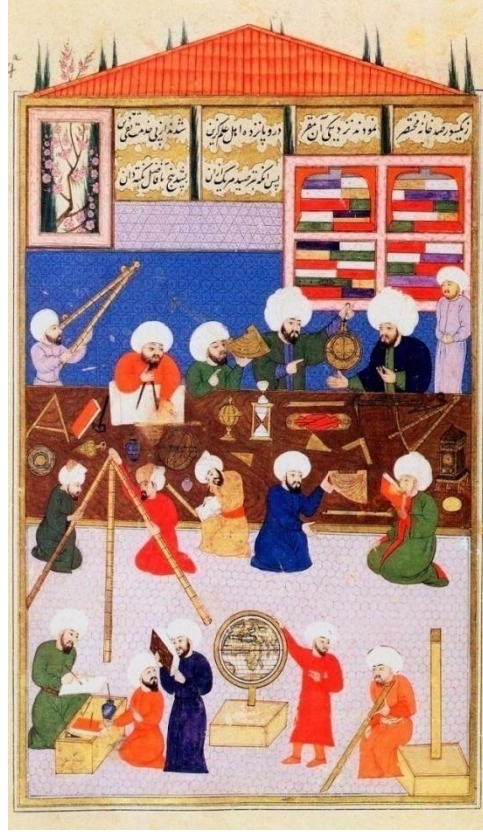
Takiyüddin Sidrâtü Muntebe'l- Efkâr adlı Zîc'inde, İstanbul'daki rasat faaliyetlerine on beş yardımcısı ile birlikte 1573 tarihinde başladığını söylemektedir. Rasathane, çalışmalarını başladığı 1573 yılından, yıkılış tarihi olarak herkesçe kabul edilen 1580 tarihine kadar varlığını sürdürmüştür.⁸⁰

Bugün İstanbul Kütüphanesi'nde T1404 ve 57a kaydı ile arşivlenmiş olan Şemailnâme'ye ait İslam ve Osmanlı bilim tarihinin en meşhur minyatürü, Takiyüddin ve çalışma arkadaşlarını İstanbul Rasathanesi'nde gözlem aletlerini kullanırken göstermektedir.⁸¹ Bu minyatürde, bilgin ve astronomlar gözlem ve hesaplama araçları bolluğunun ortasında gökyüzünü incelemektedirler (Bkz. Şekil 2.14).

⁷⁹<http://www.ibtav.org/eserler/?sayfa=4> (erişim tarihi 11.07.2019)

⁸⁰Atilla Bir-Mustafa Açar, *Zamanın Görünen Yüzü Saatler.*, s. 69

⁸¹Doğan Gündüz, *Alaturkadan Alafranga Zaman Osmanlı'da Mekanik Saatler.*, s. 67

Şekil 2.14, Taqiyyüddin ve çalışma arkadaşlarını İstanbul Rasathane'sinde gözlem yaparken gösteren Minyatür, Şemâinâme⁸²

Sultan III. Murad'ın, saatlere olan ilgisinin Osmanlı'da saatçiliğin yerleşip gelişmesinde önemi olmuştur. III Murad'ın, saatlere olan bağlılığını bilen Avrupa hükümdarları, Sultanın zevkini oluşturacak şekilde üzerinde Türk figürleri ile av sahnelerinin olduğu saat otomatlar göndermişlerdir.⁸³ Buna bağlı olarak bir örnekte Johann Andreas Thelot'un, 1694 yılı gravüründe III. Rudolf'un elçisi, III. Murad'ın huzurunda sultana otomat saat takdim etmektedir (Bkz. Şekil 2.15).

⁸²<https://takiyuddin.org/istanbul-rasathanesinin-kurulusu/> (erişim tarihi 25.02.2019)

⁸³Doğan Gündüz, *Alaturkadan Alafranga Zaman Osmanlı'da Mekanik Saatler.*, s. 70

Şekil 2.15, III. Rudolf'un elçisi III. Murad'ın huzurunda, 1694 yılı gravürü(Alman Arkeoloji Enstitüsü)

1630 yıllarında Cenevre'den, İstanbul'a gelen ve Galata'ya yerleşen, Galatâkari saatler yapan bir koloniden bahsedilmektedir.⁸⁴ Buna mukabil aynı yüzyılda sarayda saatçıyan esnafının da varlığından söz edilmektedir.

Galata civarını kendilerine mesken olarak tutan Avrupalı saatçiler ile Şehzade Mehmed'in sünnet düğününde geçit törenine katılan Osmanlı saatçıyan esnafı, 17. yüzyıl boyunca saray seçkinlerinin haricinde zengin kişilere hizmetleri olmuştur. Bununla beraber saatlerin yaygınlaşmasında doğu ve batı arasında aracı rölü sağlamışlardır.

Zamanla Galatakâri, İstanbulkâri ya da aşağı işi olarak anılan bir üslup ortaya çıkarmışlardır.⁸⁵

Galata'daki Cenevreli saatçilerin arasında önemli bir yeri bulunan saatçi Anthoine Arlaud ve ailesi de önemli çalışmaları olmuştur. Burjuvalı sınıftan olan Arlaud, 1617 yılında çalar ve ay mekanizmalı saatlerin üretiminde isim yapmış ünlü bir saatçidir.⁸⁶

⁸⁴Şule Gürbüz, **Saat Kitabı**, TBMM Milli Saraylar Daire Başkanlığı Yayınları, İstanbul, 2011, s. 38

⁸⁵Doğan Gündüz, **Alaturkadan Alafranga Zaman Osmanlı'da Mekanik Saatler.**, s. 87

⁸⁶Doğan Gündüz, **Alaturkadan Alafranga Zaman Osmanlı'da Mekanik Saatler.**, s. 89

Şekil 2.16, Abraham Arlaud I tarafından yapılmış cep saati, 1660, Sandberg Kitabı⁸⁷

Osmanlı sarayında, saat çeşitlerinin bolluğunun bulunduğu bilinmektedir. 17. yüzyıla ait, kadraneleri Türk rakamlı, üretimi Osmanlı'da yapılmış veya Avrupa'da yapıp Osmanlı'ya gönderilmiş ve bazılarının üzerlerinde ustalarının Arap harfli isimleri bulunan saatler yapıldığı aktarılmaktadır. Bu saatlerin çok azı günümüze gelebilmiştir. Gelebilenler ise Topkapı Sarayı'nda sergilenmektedirler.

Saatçilik literatüründe 17. yüzyıl Osmanlı başkenti İstanbul'undan saatçilik merkezi olarak pek söz edilmez. Oysa burası çalışan göçmen Avrupalı ve yerli saatçilerin, ortaya çıkardıkları ürünlerin ve döneminin kalitesi bakımından İstanbul'un, Avrupa'daki saatçilik merkezlerinden pek de bir farkı olmadığı görülmektedir. Bu mesleğin Osmanlı topraklarında kendine özgü önemli bir yer tuttuğu açıktır.

⁸⁷http://www.lacotedesmontres.com/No_8509.htm&numEnchere=339 (erişim tarihi 11.07.2019)

18. yüzyıldan itibaren Osmanlı'ya en çok yollanan saatler İngiliz (Markwick-Markham) marka saatleridir. Bu saat markası, 1730 yılında Robert Markham ve James Marwick tarafından kurulmuştur.⁸⁸ (Bkz. Şekil 2.17).

Şekil 2.17, Markwick-Markham Saati, 1730⁸⁹

19. yüzyıla kadar tercih edilen İngiliz saatleri yerini İsviçre cep saatlerine bırakmıştır. İsviçre'de, Osmanlı sultanları için üretilmiş olan 1840 tarihli Sultan Abdülmecid'in portresi ve Balkanlar haritalı cep saati önemli bir örnek olarak gösterilebilir (Bkz. Şekil 2.18).

⁸⁸ Vahide Gezgör, **Milli Saraylar Saat Koleksiyonu**, TBMM Milli Saraylar Daire Başkanlığı Yay., İstanbul, 1997, s. 24

⁸⁹ <https://www.brianloomes.com/collecting/markwick/index.html> (erişim tarihi 26.02.2019)

Şekil 2.18, Sultan Abdülmecid'in portresini ve Balkanlar haritasını içeren altın bir cep saati, İsviçre, 1840⁹⁰

Osmanlı'nın son dönemlerinde sıklıkla görülmeye başlanan diğer bir önemli saat türüde, camilerin içinde görülen duvar saatleridir. Bu saatlere örnek olarak Gaziantep şehir merkezi yakınında bulunan Ali Neccar Camii içinde konumlanan duvar saati verilebilir (Bkz. Şekil 2.19). Caminin XIV. yüzyıl'dan kalma olduğu düşünülmektedir, banisi ise Ali Neccar isimli birisidir. Cami içinde bulunan duvar saatin 1870-1920 yılları arasında yapıldığı söylenmektedir.⁹¹ Duvar saati günümüzde de işlevini devam ettirmekle beraber, malzeme olarak ahşap, metal ve cam olarak koordine edilmiştir. Fransız tipi Eserin üzeri süsleme tekniğiyle tamamlanmış ve duvar saatin etrafı bitkisel ve geometrik bezemelerle zenginleştirilmiştir.

⁹⁰<https://twitter.com/tarihidim/status/1079354802369449984> (erişim tarihi 11.07.2019)

⁹¹H. Kamil Biçici "Gaziantep Cami Duvar Saatleri Bezemelerinden Çeşitli Örnekler", **Vakıflar Dergisi**, sayı. 34, Ankara, 2010, s. 64

Şekil 2.19, Ali Neccar Camii Duvar Saati (H. K. Biçici, 2010, s. 89)

Bu saatlerin çoğu alaturka saat sistemine göre ayarlanmaktaydı. Halkın günlük işlerinin düzenlenmesini sağlayan bu saat sistemine göre gün 2x12 saatten oluşmakta ve günün başlangıcı olarak güneşin batışı kabul edilmekteydi. Saatler her gün günbatımından ayarlanarak ertesi gün, gün batımına kadar oniki saatlik iki daireden oluşmaktadır.⁹²

19. yüzyılın ortalarına kadar Osmanlı topraklarında yaygın olarak kullanılan alaturka (ezani) saat sistemi özellikle Avrupalılar ile kurulan yakın ilişkiler neticesinde alafranga (batı) olarak da isimlendirilen zaman sistemiyle birlikte kullanılmıştır.⁹³ Zamanla devletin genelinde yaygınlık kazanan batı tipi saatlerin ilk örneklerine İstanbul'da karşılarız; Telgrafın gelişi, demiryollarının inşası, vapur seferleri, toplumun hızla bu saat sisteme geçişini hızlandırmıştır.

Osmanlı'da zaman dini kavramı olan bir temel üzerine oturtulmaktaydı. Günlük yaşamda insanların dakik olmasının sağlanması İslami zamanla oldukça zordu. İlk başlarda batı saati, Osmanlılar'ın çok sevdiği İslami zamanla aynı anda kullanılmaya başlandı ve daha sonra tamamen değiştirildi.⁹⁴ Buna en iyi örnek olarak, 1814 yılında Paris'te Türk pazarı için üretilmiş, mavi yelkovanı alafranga, altında sarı yelkovanı ise alaturka zamanı gösteren iki yelkovanlı saat görülmektedir. Bu Saatin üzerinde ayın kaçı olduğunu ve hangi ay olduğunu gösteren iki küçük

⁹²Avner Wisnitzer, **Time and Society in The Late Ottoman Empire- Allaturca**, The University Of Chicago, Chicago, 2015, s. 14

⁹³Doğan Gündüz, **Alaturkadan Alafranga Zaman Osmanlı'da Mekanik Saatler.**, s. 154

⁹⁴Avner Wisnitzer, **Time and Society in The Late Ottoman Empire- Allaturca.**, s. 191

kadran bulunmakta ve çift saat sisteminin tek kadranda toplandığı nadir örneklerden birisidir (Bkz. Şekil 2.20).

Şekil 2.20, Altın ve gümüşten yapılmış çift saat sistemi (Patek Philippe Müzesi, Cenevre)

1960 yılında İsviçre’de açılan bir saatçilik sergisi panosunda şu sözler yazılı idi: “İsviçre Saatçiliği Gelişimini Türklere Borçludur”.⁹⁵ Sadece İsviçre değil İngiltere, Fransa ve hatta Almanya saat sanayilerini Osmanlılar ile Osmanlı aracılığıyla satıkları İslam ülkelerine borçludurlar.

Özet olarak saatler Osmanlı’da saat kültürünün doğal ve ayrılmaz bir parçası haline gelmiştir. Osmanlı’da sosyal yaşamın en önemli temsilcileri arasında saatler önemli bir yer teşkil etmektedirler. Genellikle başlarda saat, güneş sistemiyle ve sonraları muvakkithaneler yoluyla halka zamanı gösterirken, daha sonraları Avrupa’dan ihraç edilen saatler Osmanlı’daki Türk kültürünün yapısal değerleri listesine girmişlerdir. Bu saatlerin en önemli temsilcilerinden birisi de saat kuleleridir. İlk örnekleri Avrupa’da görünen saat kulelerin Osmanlı’ya gelişi, Balkan topraklarında cereyan etmiştir. Bu yolla Anadolu’ya gelip yayılması Sultan Abdülhamid’in 25. seneyi devriyesinde (1901), valilere saat kulesi yapımı ile ilgili gönderdiği fermana dayandırılmaktadır.⁹⁶

⁹⁵Kemal Özdemir, **Osmanlı’dan Güzümüze Saatler**, s. 93

⁹⁶Hakkı Acun, “Saat Kulesi”, **Diyanet İslam Ansiklopedisi**, C:35, 2008, s. 325

4. MAKEDONYA'DA OSMANLI DÖNEMİNDE İNŞA EDİLEN SAAT KULELERİ

Makedonya'da Osmanlı İmparatorluğu'nun varlığı ekonomik, siyasal ve toplumsal açıdan köklü değişimlerin ortaya çıktığı bir zaman dilimi olarak önem taşımaktadır. Bu dönemde görülen bir başka yenilik ise zamanla imparatorluğun bir simgesi olan saat kulelerinin yapımına başlanmasıdır.

Bölgeye Osmanlı'nın yerleşmesiyle beraber görülmeye başlanan saat kulelerinin tam olarak yapım tarihleri bilinmemektedir. Buna karşılık olarak ise Avrupa'ya yakınlığından dolayı en erken saat kuleleri örnekleri 16. yüzyılın ikinci yarısında Balkan topraklarında Makedonya (Üsküp), Bosna Hersek (Banja Luka) ve Sırbistan'da (Jagodina) görülmüştür.⁹⁷ Osmanlı dönemi saat kuleleri ile ilgili önemli bilgileri, bu şehirleri ziyaret eden seyyahların seyyahatnamelerinde bulmak mümkündür.

Makedonya'daki en eski saat kulesi Üsküp Saat Kulesi'dir. 1593 yılında Üsküp'ü ziyaret eden bir Türk gezgin, şehirdeki saat kulesini gayri müslimlerin binaları arasında eklemiştir.⁹⁸ 1650 yılına gelindiğinde ise Üsküp'ü ziyaret eden Hacı Kalfa, Üsküp Saat Kulesi hakkında şu bilgileri vermektedir: “*Burada gördüğüm saat kulelerinin en büyüğü bulunmaktadır, bu saat kulesi büyük ihtimalle Hıristiyan döneminde inşa edilmiştir*”⁹⁹ Osmanlı Dönemi ünlü gezgini Evliya Çelebi'de 1660 yılında ziyaret ettiği Üsküp Saat Kulesi'nden söz etmektedir.¹⁰⁰

16. yüzyılın ortalarında Osmanlı hayatında görülmeye başlanan saat kuleleri, 18 ve 19. yüzyıllarda İmparatorluğun tüm topraklarında hızla yayılmaya başlamıştır. Bu gelişmenin en büyük etkeni muhtemelen Balkan topraklarının Avrupa'ya yakınlığından kaynaklanmaktadır.

⁹⁷ Hicran H.H, Sibel İ, “Kentsel İmge Olarak Saat Kuleleri ; II. Abdülhamit Han Dönemi Saat Kulelerinin İstanbul Dışı Türkiye Corafyasında Dağılımları ve Bir Tipoloji Denemesi, **NWSA-Humanities**, 2014, s.191

⁹⁸Hakkı Acun, **Osmanlı İmparatorluğu Saat Kuleleri**, Atatürk Kültür Merkezi Yay, Ankara, 2011, s. 7

⁹⁹ Aleksandar Matkovski, **Македонија во Делото На Странските Патописи 1371-1777 (Yabancı Seyyahların Gözüyle Makedonya)**, Skopje, 1991, s. 395

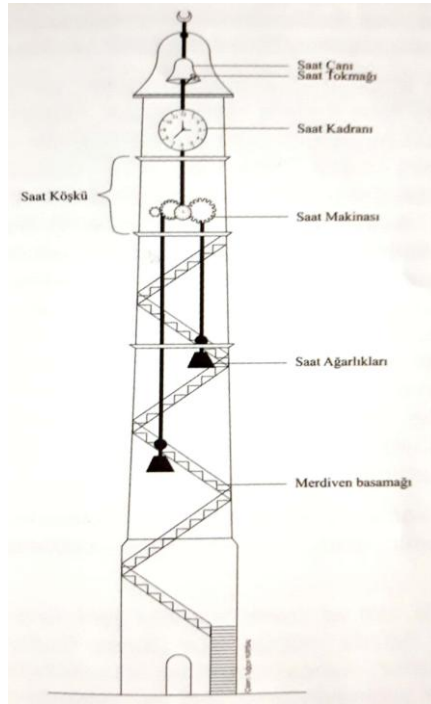
¹⁰⁰Ekrem Hakkı Ayverdi, “Yugovlaya'da Türk Abideleri ve Vakıfları”, **Vakıflar Dergisi**, sayı. 3, Ankara, 1956, s. 162

Modernleşmek için kendine batı ülkelerini örnek alan Osmanlı, Avrupa'nın kent şehirlerinin, yerleşim merkezlerinde saat kuleleriyle karşılaşınca, saat kulelerini gelişmiş olmanın göstergesi olarak algılayarak bunları ülke topraklarına getirip inşa etmiştir. Böylelikle Osmanlı şehirlerinin hükümet konakları gibi tipik bir yapısı da saat kuleleri olmuştur.¹⁰¹

Saat kuleleri, ülkenin dört bir yanına I. Abdülhamid devrinde yayıldığı bilinmektedir. Bunun sebebi ise batılılaşmaya önem vermiş, batı kültürünü sevdiği benimsediği için valilerine saat kulesi yaptırmaları için irade göndermiştir.

Saat Kuleleri Balkanlar'dan, Anadolu'ya doğru giderek yayılmış ve zamanı göstermeye yarayan aletler olarak tarih sahnesinde önemini artırmıştır. Bu dönemde bina edilmeye başlanan saat kuleleri genellikle şehrin merkezi bir noktası veya önemli bir yapının yanında yüksek yapılar olarak Osmanlı mimarisinde önemli bir yer tutmuşlardır.

Saat Kulelerin genel yapısına bakıldığında kaide, gövde, petek, köşk ve çatı kısmından oluşmaktadır (Bkz. Şekil 2.21).

Şekil 2.21, Saat Kulelerinin ayrıntılı kısımlarını gösteren çizim, (Acun, 2011, s. 11)

¹⁰¹ Hakan Kaynar, **Şehir İktidar İlişkisi Çerçevesinde Osmanlı Modernleşmesi ve Osmanlı Şehirleri**, Hacettepe Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Ankara, 2000, s. 90

Kaide bölümünden saat kulesine giriş yapılır, merdivenle üst katına çıkılmaktadır. Bazı durumlarda bu kaide üzerinde çeşme bulunmaktadır. Saat kulelerin gövde bölümünde, yukarı bölüme çıkan bir merdiven yer almaktadır. Saat kulelerinin en üst katı olan köşk bölümünde ise saat mekanizması bulunur. Bu mekanizma kulenin dışındaki saatin çalışmasını ve köşk kısmının tepesinde bulunan çanın tokmağını vurmasını sağlar. Saat kulesi çanlarının üzeri kubbe veya külahla örtülüdür. Çan sesinin uzaklara duyurulması için yanlarında açık kısımlar bırakılmıştır. Saat kulelerindeki çanlar her saat başı tek vuruş veya saat kaç ise o kadar sayıda vuruş yapacak şekilde tasarlanmıştır. Saat kadranları olmayan, yalnız sesiyle saatin kaç olduğunu duyuran kuleler çoğunlukla Balkanlar'da karşımıza çıkmaktadır. Saat kulelerinde kadranları görülen bölümün çapı büyük tutulduğu için diğer saatlerdeki gibi çerçeveleri ve camları bulunmaz. Bu nedenle kadranların paslanması ve durması olağan bir durum haline gelmektedir.

Şekil 2.22, Yıldız Hamidiye Camii Saat Kulesi, Saat Mekanizması

Şekil 2.23, Gostivar Saat Kulesi Çanı (2019)

Osmanlı'da ilk başlarda saat kuleleri alaturka zamana göre ayarlanırdı, Osmanlı'nın son dönemlerinde ise alafranga saat uygulmasına geçildikten sonra, saatler bu esasa göre ayarlanarak, ezani saat uygulması kaldırılmıştır.

Osmanlı Dönemi saat kuleleri'nin şehre zamanı gösteren saatlerinin mekanizmaları batı kökenlidir. Bunlar arasında İngiliz ve Fransız saatleri ağırlıklı olarak yer tutar. İstanbul'da kule saati üreten tek usta Osmanlı'nın son büyük saat ustalarından Çemberlitaşlı Mustafa Şem'i'dir. Mustafa Şem'i özellikle kule saati ve meydan saatleri yapmında ustaydı.¹⁰²

Şehirlerde birer anıt olmanın ötesine geçen saat kuleleri, günümüzde buldukları yerlerin simgeleri haline gelmişlerdir. Bazı saat kuleleri'nin saati belirtmek dışında başka işlevleri bulunmaktadır. Özellikle Osmanlı Dönemi'nde yapılan saat kulelerinin bazılarının altında muvakkithane, bazı saat kuleleri ise

¹⁰²Şule Gürbüz, **Zamanın Görünen Yüzü Saatler**, s. 145

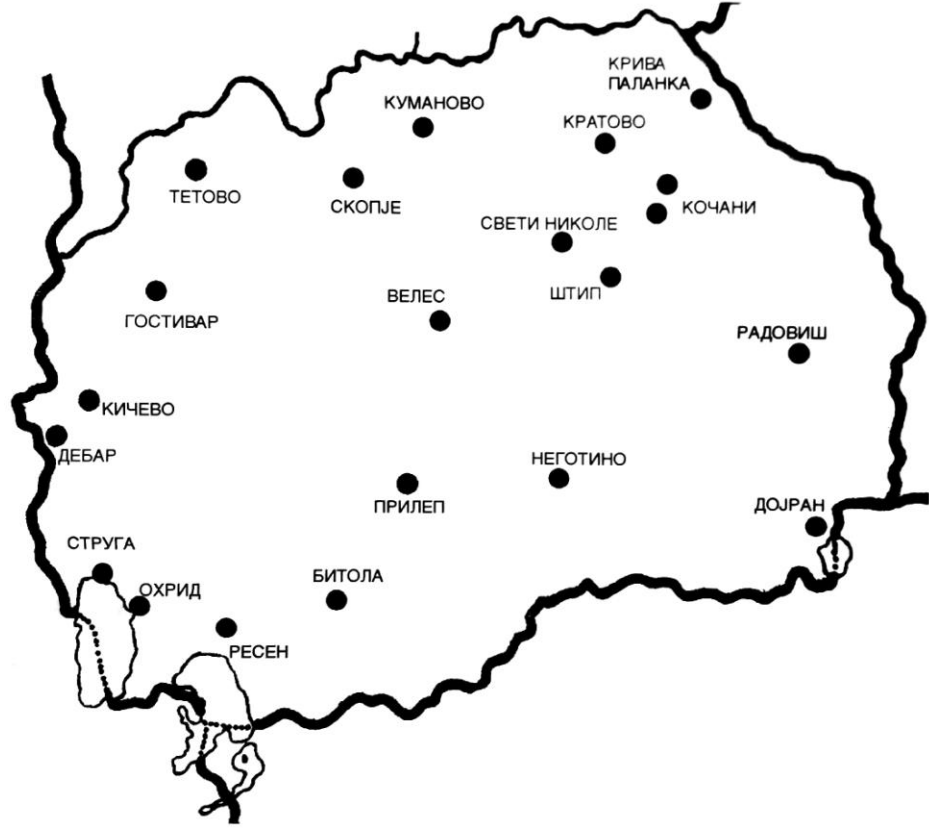
yangınların önlenmesi için gözetleme amaçlı ve diğer bazıları ise hava durumu hakkında bilgi edinmekte kullanılırdı.¹⁰³

Osmanlı İmparatorluğu'nun önemli bir noktasında konumlanan Makedonya'daki saat kulelerinin inşa edilmesinde çok yoğun bir hareketlilik görülmüştür. Bununla birlikte inşa edilmeye başlanan saat kulelerin sade yapıda olması nedeniyle Osmanlı'nın karakteristik özelliğini bünyesinde taşımaktadır. Makedonya'nın bütün büyük şehirlerinde saat kuleleri mevcuttur. Bu saat kuleleri'nin en eskileri arasında yer alan Üsküp Saat Kulesi, Balkanlar'ın ve hatta Osmanlı coğrafyasının en eski kule yapısı olma özelliğini taşımaktadır. Bu dönemlerde, Osmanlı beyleri tarafından yaptırılan bu yapılar güç göstergesini yansıtmaktaydı. Makedonya'da saat kulelerinin camiye yakın olduğu durumlar dışında, merkezi bölgelerinde bulunan kuleler ve şehre hakim tepe noktalarında da inşa ettirilmiş kule yapıları bulunmaktadır.

Kaynaklarda, Makedonya topraklarında Osmanlı Dönemi'nde yapıldığı tespit edilen saat kuleleri'nin sayısı 20 olarak saptanmış,¹⁰⁴ yapılan araştırmalarda ise bu saat kuleleri'nin 12 tanesinin ayakta olup, 8 tanesinin ise günümüze gelemediği tespit edilmiştir. Saat kulelerin ülke genelindeki dağılımına bakılacak olursa, inşa edilmiş 20 adet saat kulesi'nden 10 tanesi batı, 10 tanesi doğu Makedonya bölgesinde bulunmaktaydı (Bkz. Şekil 2.24).

¹⁰³Meltem Cansever, **Türkiye'nin Kültür Mirası: 100 Saat Kulesi**, NTV Yayınları, İstanbul, 2009, s. 10

¹⁰⁴Mirjana D. Çoloviç, **Саат Кулите Во Република Македонија (Makedonya Cumhuriyeti Saat Kuleleri)**, Makedonya Kültür Bakanlığı, Skopje, 2008, s. 16-96

Şekil 2.24, Makedonya’da Saat Kulelerin yer aldığı bölgeleri gösteren harita

(Çoloviç, 2008, s. 15)

Yapıların plan şemalarına bakıldığında ise kare planlı, çokgen planlı ve karma şeklinde olduklarını görmekteyiz. Kare planlı ve gövdeli olan saat kuleleri Manastır, Ohri, Köprülü (Veles), Kratova, Kumanova, Kırçova, Koçana, Palanka, Struga, Resne, Kiliseli, Debre ve eski Doyran saat kuleleridir. Çokgen gövdeli saat kuleleri arasında Pirlepe ve Negotin saat kuleleri söylenebilir. Kaide kısmı kare, gövde kısmı ise çokgen olan saat kuleleri arasında Üsküp, Gostivar ve Tetovo (Kalkandelen) saat kulelerinden bahsedilebilir.

Bu değerli yapıların hangi zanaatçiler ve ustalar tarafından yapıldığı tam olarak bilinmesede, bazılarının Debreli Hüseyin ve Petre Lauc isimli ustaların elinden çıktığı saptanmıştır.¹⁰⁵ Bu ustaların gayretleriyle yaptırılan ve varlıklarını günümüzde de sürdüren bu yapılar buldukları yerlerde şehir silüetini devam ettirmektedirler.

¹⁰⁵ Mırjana D. Çoloviç, *Саат Кулите Во Република Македонија (Makedonya Cumhuriyeti Saat Kuleleri)*, s. 12

Bazı saat kulelerinin giriş bölümleri üzerinde kitabe olduğu görülmektedir. Kitabesi olan saat kulesi örnekleri her ne kadar çok az sayıda kalmış olsa da, kitabelerin varlığı, saatin banisi ve kulenin yapılışı hakkında bilgi veriyor olması nedeniyle oldukça önemli bir belgedir.

II. Dünya Savaşı'nın etkisi ile kulelerin bir kısmı yıkılmış veya tek başına bakımsızlıktan harap hale düşmüştür. Savaştan sonra kurulan Yugoslavya Federal Cumhuriyeti'ne katılan Makedonya'da tarihi alanların korunması devlet tarafından teşvik edilmiş ve tarihi eserlere ilgi artarak ön plana çıkarılmıştır. Makedonya'da ilk defa saat kuleleri'nin koruma altına alınması 1945 yılında kurulan *влада на Република Македонија Централен Завод За Заштита на Културни Споменици и припадни редкости* (Kültürel Anıtları Koruma Kurulu) ile gerçekleşmiştir. Yugoslavya'nın desteğiyle Kültürel Mirası Koruma Kurulu, saat kuleleri'nin korunmasında önemli bir rol oynasa da, II. Dünya Savaşı sırasında yapıların aldığı hasarın tamiratının çok özenli olmaması bu kurumun gözden geçirilmesine neden olmuştur. 1963 yılında kurulan Üsküp Ulusal Koruma Merkezi ise ciddi anlamda tarihi ve kültürel mirasın korunmasına öncü olmuştur.

Yugoslavya'nın dağılmasından sonraki yıllarda bölgede koruma kurulları artırılmış olup, korumaya alınan çoğu taşınmaz kültürel anıt restore edilmiştir. Bu dönemde kurulan koruma kurulları bölge birimlerine ayrılmıştır; Üsküp Ulusal Koruma Merkezi'nin bir alt birimi olarak faaliyetlerini sürdüren Ohri, Manastır, Pirlepe, İstip, Ustrumca ve Gostivar Bölge Koruma Kurulları alanlarında hizmet vermektedirler.

Özet olarak Osmanlı döneminde yaptırılan saat kuleler, halkın zamanını ve bilhassa namaz vakitlerini öğrenmeleri için inşa edilmişlerdir. İlk kez Balkanlar'da görülmeye başlanan saat kuleleri'nin sayısı 19. yüzyıl Osmanlı şehirlerinin fiziki görüntüsünü oluştururlar ve barındırdıkları eşsizliği dolaysız olarak yansıtmaktadırlar.

4.1 Üsküp Saat Kulesi

Üsküp şehir merkezinde, Üsküp Sultan Murat Camii'nin avlusunun kuzeydoğu köşesinde yer almaktadır. 1566-1572 tarihleri arasında inşa edilen saat kulesi bölgede en eski kule olma özelliğine sahiptir.¹⁰⁶

Şekil 2.25, Üsküp Saat Kulesi'nin Haritadaki Konumu

Seyyah Filip Difren-Kane, 1573 yılında Üsküp'e gerçekleştirmiş olduğu ziyaretinde kulenin varlığından söz etmiş olup, saatin her saat başı "fransız usulü" çaldığını belirtmiştir.¹⁰⁷ Fransız seyyah Filip Difren-Kane saat mekanizmasının Macaristan'ın Siget şehrinden getirildiğini belirtmektedir.¹⁰⁸ 1689 yılında Pikolomini'nin¹⁰⁹ faaliyetleri sonucu Üsküp büyük oranda tahribata uğramıştır. Bu yıllarda saat kulesi'nin yıkılmış olduğunu, saat mekanizmasının da saat kulesi'nin önünde yerde bozuk olarak konumlandırıldığı belirtilmektedir.¹¹⁰

Üsküp Saat Kulesi'nde daire şeklinde dört adet saat bulunuyordu fakat bugün ne saat mekanizması ne de kadranını göremiyoruz. Kuleye yerleştirilen çan, Aziz Nikole'deki Aziz Nikole Kilisesi'ne aittir. Bunun yanında, 19 yüzyılda Üsküp

¹⁰⁶ Lidiya Bogoeviç, **Османлиски Споменици во Скопје (Üsküp'teki Osmanlı Anıtları)**, İslamska Zaednica vo RM, Скопје, 1998, s. 26

¹⁰⁷ Aleksandar Markovski, **Македонија во Делото На Странските Патописи 1371-1777 (Yabancı Seyyahların Gözüyle Makedonya)**, s. 209

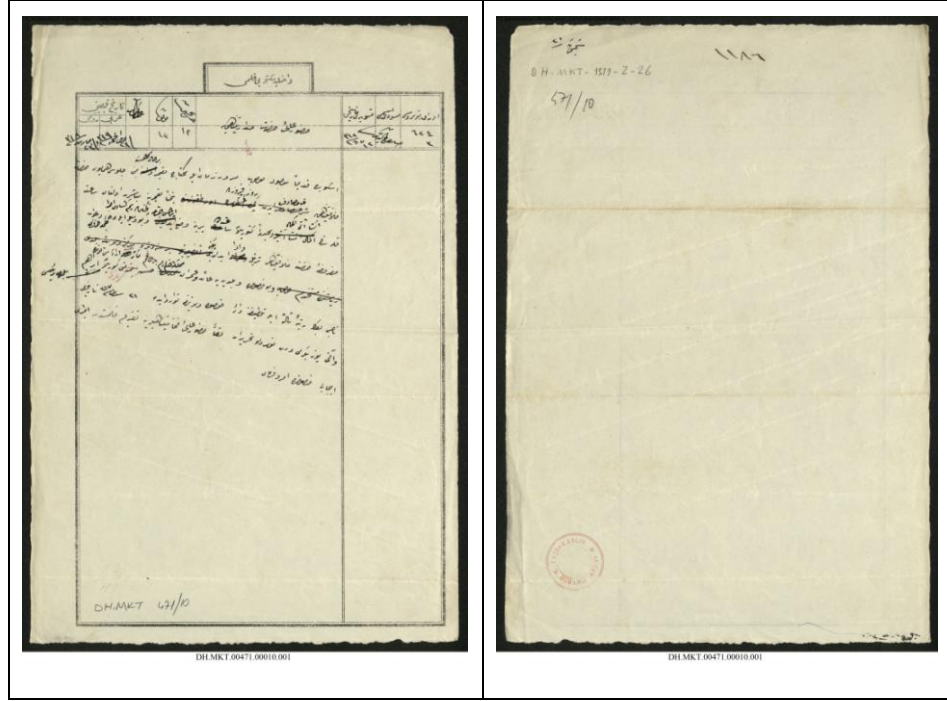
¹⁰⁸ Aleksandar Markovski, **Македонија во Делото На Странските Патописи 1371-1777**, s. 209

¹⁰⁹ General Enea Silvio Piccolomini: 1640 İtalya, Siena doğumlu olan ve Habsburg ordusunda görev yapan üst düzey görevlisidir. Ayrıca Osmanlı-Avusturya savaşında, Üsküp'ün yakılıp yıkılmasında görevli komutandır

¹¹⁰ Lidija Bogoeviç, **Османлиски Споменици во Скопје (Üsküp'teki Osmanlı Anıtları)**, s. 27

Beylerbeyi'nin ricası üzerine Üsküp Saat Kulesi çanı ile Küstendil Saat Kulesi çanı arasında değişiklik yapıldığı belirtilmiştir. Günümüzde bu çan kısmı mevcut değildir.¹¹¹

Yapının hasar gören kaide kısmı mevcuttu, burada ahşap bölümün yerine Şair Yahya Kemal Beyatlı'nın babası olan Belediye Reisi İbrahim Naci Bey tarafından, H.1317 (M.1889) da tamir edilerek, Selânik tuğlasıyla günümüzde de gördüğümüz tuğla beden eklenmiştir (Şekil 2.26).

Şekil 2.26, Üsküp Saat Kulesi Tamir Belgesi, BOA, DH.MKT.00471.00010.001

Belgenin Latin harflerine transkripsiyonu:

“Huzuru-i âli-i hazret-i sadaret-penahiye

Üsküp'te kadimen mevcut olup mürur-i zaman ile muhtaç-ı tamir bir hale gelmesine mebni cülus-i humayun hazret-i hilafet-i penahiye müsadif ruz-i firuzda teyemmünen tamirine mübaşer olunan saat kulesinin inşaatı ikmal ve müceddenden getirilen saatin de yerine vaz edilmesi cihetiyle geçenlerde resmi-i küşadı icra ve bu vesile ile de cümle tarafından davat-ı mefruze-i hazret-i hilafet penahi..eda edildiğine ve bu hususta ve beldiyeye ve ümran-ı memlekete hadim hüsn-ü hizmeti görülen Belediye Reisi İbrahim Naci Bey'in rütbe-i salise ile taltifine Kosova

¹¹¹Lidiya Bogoeviç, *Османлиски Споменици во Скопје (Üsküp'teki Osmanlı Anıtları)*, s. 27

Vilayeti'nden tevariüt eden 21 Şubat 1371 tarihli ve altı yüz yirmi dört numaralı tahrirat leffen huzur-i âli-i fehamet penahilerine takdim kılınmıştır. İcra-yı icabı hususunda emr-ü ferman”.

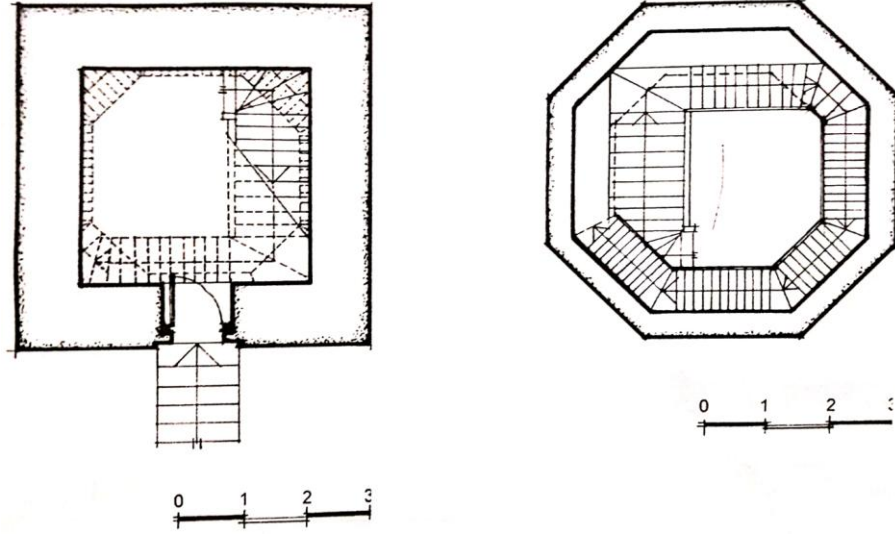
1903 yılında yapılan restorasyonda Üsküp Saat Kulesi'nin; düzgün kesme taşla yapılmış, kare planlı kaidesi ve tuğla gövdesinin tamir edilerek, en üst kısmına da soğanvari bir kubbenin eklenmesiyle son şeklini aldığı düşünülmektedir. Bu dönemdeki bütün bu çalışmalar Debrelî Hüseyin Usta tarafından yapılmıştır. 1902/03 yılında İsviçre'den getirilen yeni saat takılmıştır.¹¹² Kare planlı kaidenin üzerinde bulunan ahşap kısım yerine tuğla kullanılmış olup, külah kısmında ise Mısır etkileri görülmektedir.¹¹³ 1963 depreminden önce saat tamir için yerinden çıkartılmış ve maalesef bundan sonra hiçbir zaman geri getirilmemiştir. 2008 yılında Türk İş Birliği ve Kalkınma Bakanlığı'nca (TİKA) maddi destek sağlanarak yerine bir saat takılarak tamir ettirilmiştir.

Oldukça yüksek olan kule, birçok kez tamir edilmesine rağmen esas şeklini büyük oranda korumuştur. Taş ve tuğlanın yanı sıra ahşabın da yapım malzemesi olarak kullanıldığı kule 39,80 m. yüksekliğindedir.¹¹⁴ Düzgün kesme taşla yapılmış 5,4 x 5,4 m. ölçülerindeki kare planlı kaide üzerinde yükselen prizmal gövdeye oldukça iri dört bademle geçilmektedir (Bkz. Şekil 2.27). Sekizgen gövde iki kademeli olarak tuğla ile inşa edilmiştir. Gövdenin üzerine balkonlu bir köşk ve soğan başlı bir külah yerleştirilmiştir. Kulenin gövdesi iri köşe bâdemleriyle bir Osmanlı binası olduğunu gösterirken, üst tarafı barok etkileriyle yapılan bir kubbe ile örtülüdür (Bkz. Şekil 2.28). Sekizgen gövdenin en üst bölümünün her yüzeyinde birer sat yuvası bulunmaktadır. Kuleye beş basamaklı merdiven ile çıkılan yuvarlak kemerli bir kapıdan girilir. Kulenin üzerine ise, “Z” şeklindeki korkuluklu ahşap merdivenlerle çıkılır (Bkz. Şekil 2.29).

¹¹² Salih Asım Bey, **Üsküp Tarihi ve Civarı**, Rumeli Araştırmaları Merkezi Yayınları, İstanbul, 2004, s. 37

¹¹³ Gliša Elezoviç, **Турски Споменици во Скопје (Üsküp'teki Türk Anıtları)**, GSND, knj. VII-VIII, Skopje, 1930, s. 180-181

¹¹⁴ Mustafa Özer, **Üsküp'te Türk Mimarisi (XIV.-XIX. Yüzyıl)**, Türk Tarihi Kurumu Yayınları, Ankara, 2006, s. 172

Şekil 2.27, Üsküp Saat Kulesi kaide ve gövde planı (Çoloviç, 2008, s.19)

Şekil 2.28, Üsküp Saat Kulesi görünüşü (2008)

Şekil 2.29, Üsküp Saat Kulesi İç görünüşü, (2019)

Kule, XVI. yüzyıldan bu yana pek çok kez tahribata uğramış ve bunun sonucunda da onarıma tabi tutulmuştur. Son yıllarda Tika ve bölge yetkilileri tarafından başlatılan restorasyon çalışması günümüzde de devam etmektedir (Bkz. Şekil 2.30).

Şekil 2.30, Üsküp Saat Kulesi restorasyonlu hali, (2019)

4.2 Gostivar Saat Kulesi

Kuzey Makedonya'nın Gostivar şehrinin merkezinde yer alan saat kulesi, Osmanlı döneminde inşa edilen bir diğer yapıdır. Saat kulesi, Nikola Parapunov ve Boris Kidriç caddelerinin kesiştiği noktada caminin giriş kapısı yanında yer almaktadır. Şehrin korunmuş olan cami, medrese ve mezarlık alanın sınırında yer almaktadır. Kulenin inşa tarihi hakkında çok sayıda görüş bulunmaktadır. Ekrem Hakkı Ayverdi'ye göre inşa tarihi Hicri. 1153/Miladi. 1740-1741 olarak verilmektedir.¹¹⁵ Mehmet Zeki İbrahimi'ye göre ise yapı 17.yüzyıl yapısıdır, yapının kitabesi ise onarım tarihi olarak sene H. 1252/M. 1843'ü göstermektedir.¹¹⁶

Amie Boue (1794-1881) isimli ünlü seyyah, 1836-1838 yılları arasında Gostivar'ı ziyaret ettiği dönemlerde şehirde saat kulesi'nin varlığından söz etmektedir.¹¹⁷

Şekil 2.31, Gostivar Saat Kulesi'nin Haritadaki Konumu

¹¹⁵Ekrem Hakkı Ayerdi, **Avrupa'da Osmanlı Mimari Eserleri**, c. III, 3. Kitap, İstanbul, 1981, s. 38

¹¹⁶Mehmet Zeki İbrahimi, Gostivar Saat Camisi, "El Hilal", Eylül-Ekim, Üsküp, 1988, s. 12

¹¹⁷Македонија во Делата на Странските Патописи 1827-1849 (Yabancı Seyyahların Gözüyle Makedonya 1827-1849), Misla, Skorje, 1992

Gostivar Saat Kulesi'nde dört satırdan oluşan, dört beyitlik talik yazı ile yazılmış bir kitabe bulunmaktadır. Osmanlı Türkçesi ile yazılmış kitabeden anlaşıldığına göre Gostivar Saat Kulesi, İsmail Ağa tarafından yaptırılmıştır, günümüz Türkçesi ile şöyle yazmaktadır;

“İsmail Ağa İbn-i el-hac Yusuf Ağa'nın muhteremi

Hüsn-ü pakı katından ceyn-i hayrat bina etti.

Tüvanger kalbına bir dem tulu' etmişti onun

O demek ki ibtida edip o yezdan binayı ettik rıza

Bina ile esasını eyleyup te'yid

Mücerred lutfu hakkıyla bunu örnek bina etti dahi

tarihini “ol bendesi arif ziyahı kim kılıb rengin asiyain binasına şübhe-i inra”

sene H.1153/M.1740-41¹¹⁸

Şekil 2.32, Gostivar Saat Kulesi Kitabesi (2019)

Bölge halkı ile yapılan görüşmeler sonucu elde edilen bilgilere göre kulenin ahşap kısmı 1 Dünya Savaşı sırasında yıkılmıştır (Bkz. Şekil 2.33). 1986 yılında

¹¹⁸ Hakkı Acun, **Osmanlı İmparatorluğu Saat Kuleleri**, s. 204

yapılan restorasyon çalışması ile yapıya ahşap bir bölüm eklenmiştir. Bu eklenti sonrasında yapı günümüzdeki şeklini alarak varlığını sürdürmeye devam etmektedir.¹¹⁹

Şekil 2.33, 1940 tarihli Kule'nin yıkılan Ahşap Köşk kısmı (GAK-Arşivi)

Yapı ilk defa 1950 yılında bir onarımdan geçmiştir. 1958 yılına gelindiğinde o dönemki Makedon yetkililer, GAK Arşivi'nden elde edilen belgeye göre Gostivar Saat Kulesi'nin tarihi eser olarak tescil edilerek koruma altına almıştır (Bkz. Şekil 2.34).

¹¹⁹Mirjana D. Çoloviç, *Saat Kulte Vo Republika Makedoniya (Makedonya Cumhuriyeti Saat Kuleleri)*, s. 44

CENTRALEN ZAVOD ZA ZAŠTITUVANJE NA KULTURNITE
SPOMENICI I PRIRODITE REKRETI
VO MAKEDONIJA
Br. 8
T. III. 1958 god.
S K O P J E

Na osnovu Zakon-t za zaštita na spomenicite na kul-
turata i prirodite rekreti (služben vovnik na N.R.M. br. 11ed
15.IV.1948 g.) a vo vrvaka no čl.2 i čl.21 od Zakon-t,na predlog
na Od Nacelot na Istorickiot kraj

Kulata

Centralniot savod na zaštita na kulturnite spomenici i prirodite
rekreti vo N.R. Makedonija go donesuva slednoto:

R E Š E N I E

Se postavuva pod zaštita na Zakon-t kulturno-istoricki-
ot spomenik Saat kula

namot Gostivar
Spomenot na dlanata
sostojba obuvana

Ovra rešenje vliogova vo sila od denot kega e vraćen
na sopotvenik-i.

Rešenieto e pravosilno! Direktor,
arb.N.Šipar,s.r. M.P. arb.N.Šipar,s.r.

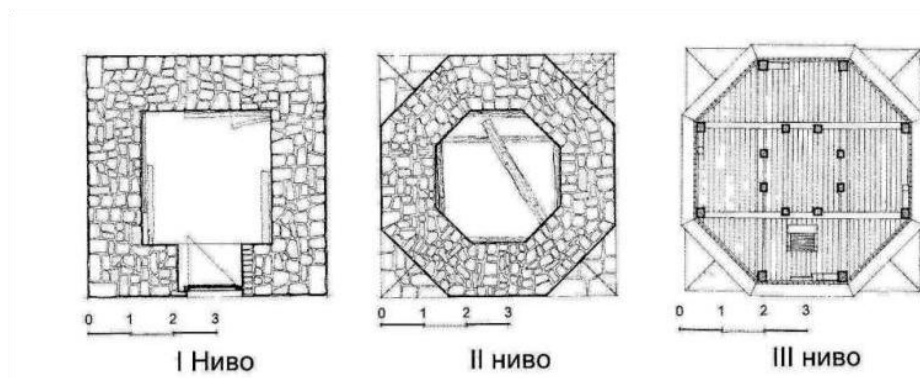
Da e prepisot veren so originalot tvrdi:
S e k r e t a r
Nikola Kacavala

JS
Dijana Kacavala 13.12/1952
24.12.1952 4-857-024/67 P 112

Şekil 2.34, Gostivar Saat Kulesi'nin koruma altına alınması (GAK-Arşivi)

Saat kulesi, 23.70 m. yüksekliğinde, 5.60 x 5.60 m. ölçeklerinde kare planlıdır (Bkz. Şekil 2.35).¹²⁰ Kare planlı kaidenin üzerine iri bir bademle sekizgen gövdeye geçilmektedir. Pahlanan köşeler iki üçgen çatıyla örtülüdür. Yapının güneybatısında kuleye giriş kapısı bulunmaktadır.

Şekil 2.35, Gostivar Saat Kulesi plan şeması (GAK-Arşivi)

Yapı kesme ve moloz taştan örülmüştür. Kulenin kaide ve gövdesinde moloz taş, köşk bölümünde ise ahşap malzeme kullanılmıştır. Kulenin çatısı, köşkün katlarına uygun olarak iki katlıdır. Tepe kısmında külah şeklini andıran bölümde ise

¹²⁰Mirjana D, Çoloviç, Саат Кулите Во Република Македонија (Makedonya Cumhuriyeti Saat Kuleleri), s. 44

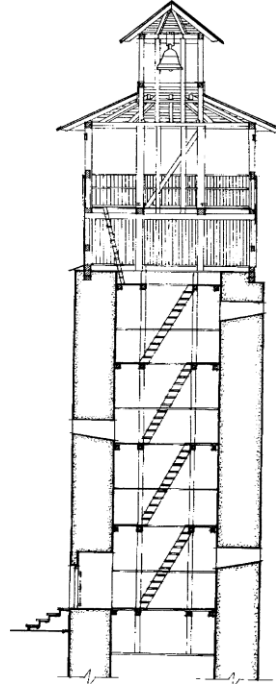
çanı yer almaktadır. Çanı ile şehire zamanı duyuran saat kulelerinden biridir (Bkz. Şekil 2.36).

Şekil 2.36, Gostivar Saat Kulesi görünümü (2018)

Yapı geçirdiği onarımlar ile günümüze korunmuş halde gelmiş olup, Makedonya'daki nadir Osmanlı eserlerindedir. Yapılan restorasyon ile beraber kulenin dibinde bulunan dükkanlardan temizlenmiştir.

İç kısmına bakıldığında ise yapının 5 katlı olduğu görülmektedir. Yapının üst katına çıkışı ahşap merdiven karşılamaktadır (Bkz. Şekil 2.37). Yapının iç kısmında ışık sağlamak adına elektrik sistemi kullanılmıştır.

Şekil 2.37, Gostivar Saat Kulesi Kesiti (GAK-Arşivi)

Gövde kısmındaki taş bölümün kendini ahşap konstrüksiyona bıraktığı yerde çapraz pahlanmış taş sistemi kullanılmıştır. Köşk kısmının etrafının demirlerle kaplanmış olması güvercin dışkılarında eseri korumaktadır. Bu bölüm ayrıca saat mekanizması ile çanın bulunduğu alandır (Bkz. Şekil 2.38). Belirli zamanlarda iç kısmı temizlenmekte olan kulenin tek sorunu halka kapalı olmasıdır.

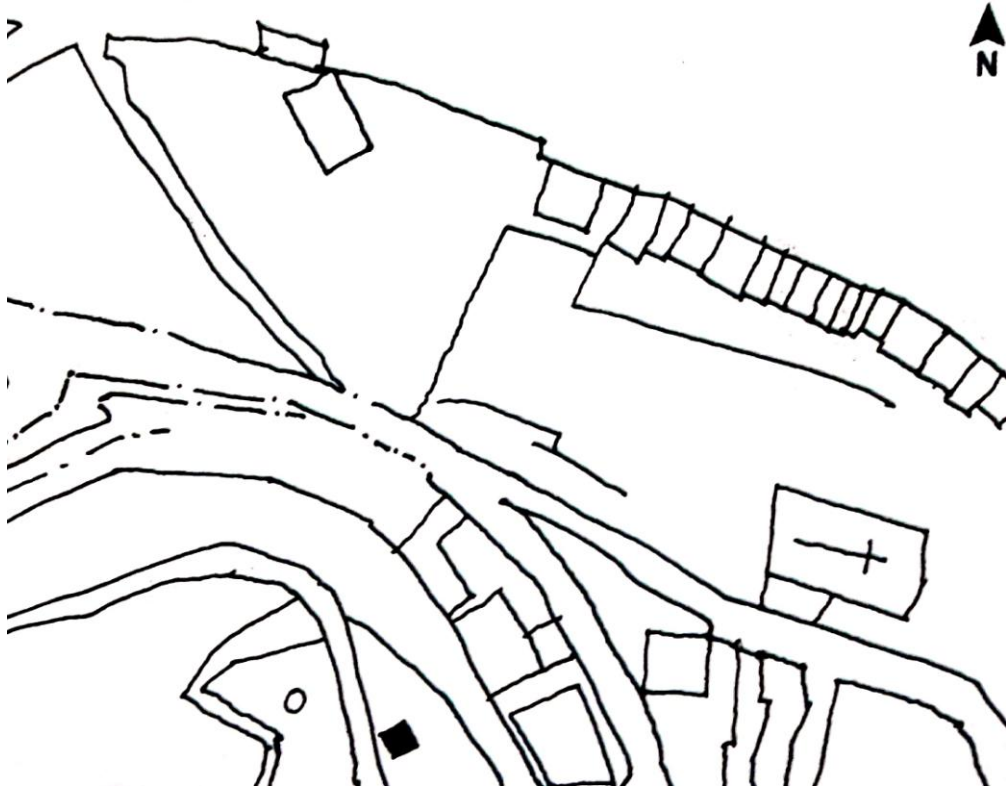
Yapı 17. yüzyıl karakterini korumaktadır. Son zamanlarda Saat Kulesi Gostivar Anıtlar Kurulu tarafından hazırlatılan projeye bağlı olarak 2013 yılında restore edilmiştir.

Şekil 2.38, Gostivar Saat Kulesi İç kısmından görüntü (2019)

4.3 Ohri Saat Kulesi

Ohri, Kuzey Makedonya şehrinin Arnavutluk sınırına yakın bir bölgesinde bulunmaktadır. Göl kenarında kurulmuş bir Osmanlı şehridir. UNESCO'nun 1980 yılında Dünya Mirası Listesi'ne dahil ettiği bu şehirde Osmanlı Dönemi'ne ait çok sayıda abidevi yapı yer almaktadır. Bu yapılar arasında saat kuleside söylenebilir. Ekrem Hakkı Ayverdi eserinde saat kulesi'nin olmadığından bahseder.¹²¹ Yapılan alan çalışması sonucunda kulenin Ohri'de Deboy Mahallesi'nde şehre hakim bir tepenin üzerinde bulunduğu tespit edilmiştir.

Şekil 2.39, Ohri Saat Kulesi'nin Haritadaki Konumu

Saat kulenin ne zaman ve kim tarafından yaptırıldığı kesin olarak bilinmez. Fakat çanı üzerindeki Osmanlıca kitabesinde; “*Temam sahib'ül hayrat İskenderiyeli Çavuşzade Süleyman Ağa fi Recep el- şerif Sene 1128*” ibareleri geçmektedir.¹²² Bu bilgiler bize kulenin H. 1128/ M. 1716 tarihinde İskenderiyeli Çavuşzade Süleyman Ağa tarafından yaptırılmış veya bu tarihlere yakın bir zamanda yapılan saat kulesine bu kişi tarafından çan hediye edilerek saatin çalışmasını sağlamış olmalıdır (Bkz.

¹²¹Ekrem Hakkı Ayerdi, *Avrupa'da Osmanlı Mimari Eserleri*, s. 146

¹²²Hakkı Acun, *Osmanlı İmparatorluğu Saat Kuleleri*, s. 214

Şekil 2.40). Türk dönemi yapısı olan kulenin, çanı alaturka zaman sistemiyle halka saati göstermekteydi. Saat kulesinin doğu tarafında yerleştirilen saat kadranları Roma rakamlarıyla belirtilmiştir.

Şekil 2.40, Ohri Saat Kulesi çanı üzerindeki Osmanlıca kitabesi (V. Plevneş, 1988, s. 291)

Alttaki fotoğrafta Ohri komünistleri tarafından kulede toplantı yapıldığını gösteren taş mermer üzerine yazılmış bir yazının 1961 yılında saat kulesine eklendiği bilinmektedir. Günümüzde yerinde olmayan bu yazıt, büyük ihtimal restorasyon çalışmaları sırasında çıkarılmıştır.

Kulenin ahşaptan yapılmış külâh kısmı 1965 yılında yangın geçirmiştir¹²³ (Bkz. Şekil 2.41). Bu yangında gördüğü hasarla yapı uzun yıllar bu şekilde kendini muhafaza etmiştir. 1979 yılında Ohri Anıtlar Kurulu tarafından restore edilmiştir. Bu restorasyonla beraber yapı günümüzdeki son halini almıştır. Düzenli olarak bakımı ve onarımı gerçekleştirilen yapı günümüze iyi korunmuş bir halde gelmiştir (Bkz. Şekil 2.42).

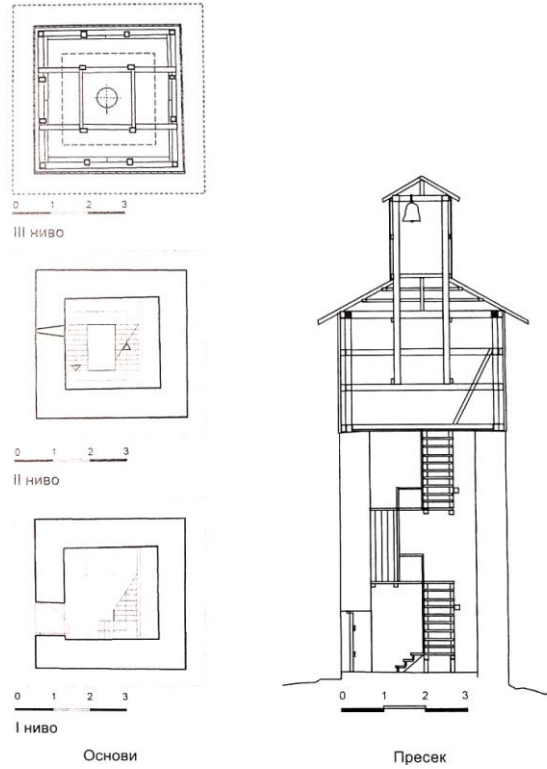
Şekil 2.41, Ohri Saat Kulesi yangını, 1965 tarihli, (Zoran Pavlov Arşivi)

Şekil 2.42, Ohri Saat Kulesi görünüşü, (2018)

¹²³Viktor Plevneş, “Konzervacija i Rekonstrukcija na Saat Kula vo Ohrid”, **Lihnid 6**, Ohrid, 1988, s. 285

Saat kulesi 4,06 m. ölçüsünde kare prizma gövdelidir; köşkte ahşap malzeme kullanılırken, gövdede kaba yontma ve moloz taş kullanılmıştır. Bronzdan yapılmış çanın yerleştirildiği üst kısım külah şeklindedir ve kurşunla kaplıdır. Saat kulesi'nin toplam yüksekliği 12,30 m.'dir.¹²⁴ Dikdörtgen bir kapı vasıtasıyla kuleye girilerek üst katlara çıkılmaktadır. Yapının iç kısmında üst kısımlara çıkışı sağlamak amacıyla ahşap bir merdiven kullanılmıştır (Bkz. Şekil 2.43).

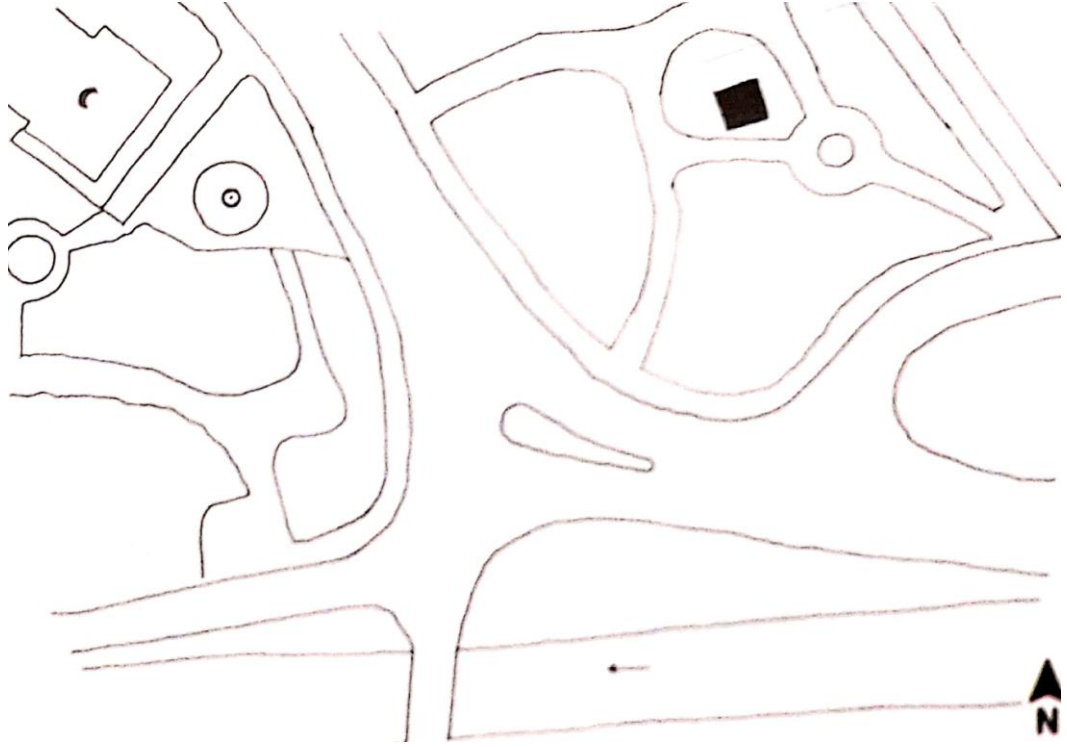
Şekil 2.43, Ohri Saat Kulesi plan ve kesiti (Çoloviç, 2008, s. 32)

4.4 Bitola (Manastır) Saat Kulesi

Bitola, Osmanlı döneminde bölgedeki en önemli şehirlerden biridir. Bitola Saat Kulesi, çarşının önemli bir noktasında bulunan İshakiye Camisi'nin (18. yüzyıl)

¹²⁴Mirjana D, Çoloviç, *Saat Kuleleri Во Република Македонија (Makedonya Cumhuriyeti Saat Kuleleri)*, s. 34

yakınında konumlandırılmıştır. Kesin olarak yapım tarihi belli olmamakla birlikte en erken 1664 yılında Bitola Saat Kulesi'nden bahsedilmektedir.¹²⁵

Şekil 2.44, Manastır Saat Kulesi'nin Haritadaki Konumu

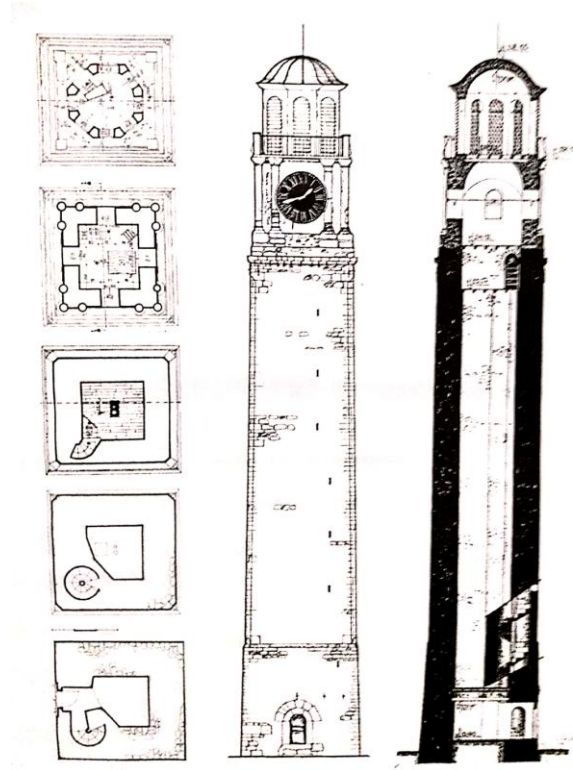
1925 yılına kadar Bitola Saat Kulesi'nin saat mekanizması çan sesleriyle vakitleri belirlemekteydi. 1936'da Almanya tarafından yeni bir saat mekanizması ve müzikli mekanizma (15 küçük çan) hediye edilmiştir.¹²⁶

Saat Kulesi 5,85 x 5,76 ölçüsünde kare planlıdır.¹²⁷ Kulesinin beden duvarları yukarıya yükseldikçe, bütün kenar duvarlarında yüksekliğine göre bir daralma görülmektedir. Yapının kuzey tarafında kesme taş ve mermerden yapılmış giriş kapısı bulunmaktadır. Giriş kapısından sonra merdivenleri çıkmak üzere bir ara mekan bulunmaktadır. Merdivenler spiral şeklindedir ve taştan yapılmış masif bir yapıya sahiptir (Bkz. Şekil 2.45).

¹²⁵Manastır Kadı Sicilleri – kayıtları, C.19, s. 35, arş. no. 152 - 27.4.1664./L.26-II/, (Bu bilgi Radmila Momidiç Petkova'dan alınmıştır)

¹²⁶Vesna Koçankovska, "Saat kula vo Bitola", **Zbornik na Trudovi**, 12-13-14, Bitola, 1992-1995, s. 45

¹²⁷Vesna Koçankovska, **Saat kula vo Bitola**, s. 46

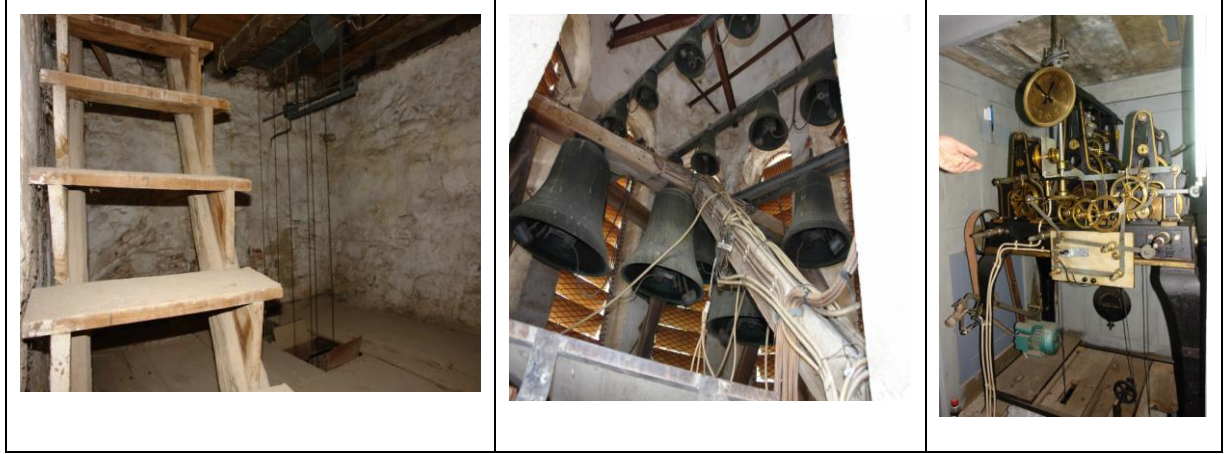
Şekil 2.45, Manastır Saat Kulesi plan ve kesiti, (Çoloviç, 2008, s. 27)

Saat mekanizması üçüncü katta bulunan ahşap köşke yerleştirilmiştir. Buradan saat göstergeleri görülmektedir. Saat kulesinin güney duvarında saat mekanizmasını üreten ve yerleştiren şirketin ismi yazılıdır:

“Ed Korthage & Söhn - Buer Ber Osnabruck

Turmuhren Glockensp Kunstruhren”

Saat kulesinin en süslü olan yeri üst kat bölümüdür. Kare planlı olan bu köşk bölümünün dört yönünde birer saat göstergesi yerleştirilmiştir. Köşkün her yüzeyinde üçer sütun bulunmaktadır. Saat kulesi'nin en üst kısmını oluşturan bölüm sekizgen köşelidir ve bu bölüme çan yerleştirilmiştir. Yarım daire açıklıkları olan köşk kısmının kulağı kurşunla kaplıdır ve bu bölüm metalden yapılmış korkuluklarla çevrilidir. Beden duvarlarında dört yerde ahşap hatıllara yer verilmiştir. Yapıda malzeme olarak moloz taş ve kesme taş kullanılmıştır. Yapının bazı yerlerinde devşirme (şpolya) malzemesi olarak antik dönemlere ait yapılardan kesme taş ve tuğlalar kullanıldığı görülür. Çanın olduğu sekizgen köşeli köşk ise tuğladan inşa edilmiştir. Burada bulunan sütunlarda süslemeler bulunmaktadır. Sütunlar mermer ve granitten imal edilmiştir (Bkz. Şekil 2.46).

Şekil 2.46, Manastir Saat Kulesi iç görünüşü, (2019)

1992 yılında o dönemki devlet görevlileri tarafından saat kulesinin tepesine bir haç konulmuştur ve gövdesi üzerine de saat kulesi ile ilgisi olmayan bir tabela asılmıştır. Tabela üzerinde, savaşta Manastir’ın düşmandan kurtuluşu için hayatını kaybetmiş kişilerin anısını unutmamak için yerleştirildiği yazmaktadır. Böylelikle kulenin siyasi amaçlar için kullanıldığı görülmektedir (Bkz. Şekil 2.48).

1830, 1911, 1935, 1950, 1965 ve 1992 yıllarında onarım gören saat kulesinin 1911 yılında yapılan onarımı geniş çaplı olarak gerçekleşmiştir.¹²⁸

Mimari ve sanatsal değerlere sahip Bitola Saat Kulesi, günümüzde de bölgede bulunan diğer Osmanlı dönemi eserleri ile birlikte önemini korumaktadır. Bugün Manastir şehrindeki saat kulesi, geçmiş çevrelerin değişen kentsel yapılarına rağmen, şehir merkezindeki egemenliğini ifade etmektedir.

Şekil 2.47, Manastir Saat Kulesi eski görüntüsü, (1930)¹²⁹

¹²⁸Hakkı Acun, **Osmanlı İmparatorluğu Saat Kuleleri**, s. 212

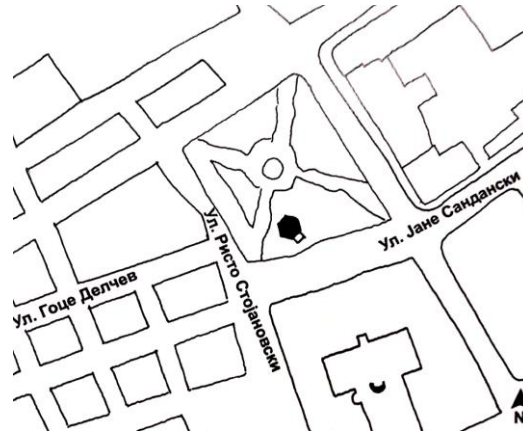
¹²⁹ https://upload.wikimedia.org/wikipedia/commons/2/21/Bitola%2C_razglednica%2C_1930-ti_godini.jpg (erişim tarihi 04.09.2019)

Şekil 2.48, Manastir Saat Kulesi görünüşü (2019)

4.5 Pirlepe Saat Kulesi

Osmanlı döneminde önemli şehirlerden biri olan Pirlepe’de saat kulesi şehir merkezinde çarşıda bulunan saat caminin yakınında 1858 tarihinde Petre Lauc ve ekibi tarafından inşa edilmiştir.¹³⁰ Batılılaşma etkisi altındaki yapının gövdesinin eski, fakat üst kısmının 19. yüzyıl yapımı olduğu görülmektedir. Yapının üst kısmındaki külah bölümünde çanı ile saat mekanizması yer almaktadır.

Şekil 2.49, Pirlepe Saat Kulesi’nin Haritadaki Konumu

¹³⁰Mirjana D, Çoloviç, **Saat Kuleleri Во Република Македонија (Makedonya Cumhuriyeti Saat Kuleleri)**, s. 35

Giriş kapısı üzerinde beş satırdan oluşan talik yazı ile yazılı Osmanlı Türkçesi ile yazılmış bir kitabesi bulunmaktadır. Yapı kitabesinden anlaşılacağı üzere H.1275 / M.1856-57’de yangın geçirmiş, H.1280 / M.1863-64 tarihinde onarılmıştır

“Ya hu

Saatın çaldığı o kat değildir her gâh

Müddet-i ömrü geçip gittiğine eyler ah

Harikın vuku’u Saadetin tecdidi sene 1275

Harrere Ahmet seri bu taşın vaz’i sene 1280”¹³¹

Şekil 2.50, Pirlepe Saat Kulesi kitabesi (2019)

Saat kulesinin güneydoğu köşesinde mermerden yapılmış çeşmenin kitabesi bulunmaktadır. Dört satırlık kitabesi celi sülüs yazısıyla yazılmıştır. Çeşmenin H.1241/M.1825-26 tarihinde Seyyid Ağa tarafından onarıldığı kitabesinden anlaşılmaktadır (Bkz. Şekil 2.51).

¹³¹Hakkı Acun, **Osmanlı İmparatorluğu Saat Kuleleri**, s. 216

“Barekallah bu çeşme-i icad etti vuyude Seyyid Ağa

Hasbellahu binasını tecdid etti vuyude Esad Ağa

İkisinin ceremini affet ey cenab-ı kibriya”

Sene 1241 Sene 1252 tamir. (H.1241/M.1825-26; H.1252/M.1836-37)¹³²

Şekil 2.51, Pirlpe Saat Kulesi çeşmesi (2019)

Ampir tarzdaki bu çeşme yapısı 2,15 x 1,95 m. ölçüsünde dikdörtgen planlıdır.¹³³ Çeşmenin üst kısmındaki mermer üzerinde Kiril alfabesiyle 1858 yılında inşa edildiğini ve 1986 yılında Pirlpe’li kahramanlar tarafından yenilendiği yazmaktadır.

¹³² Mehmet İbrahimgil, “Pirlpe’de Osmanlı Dönemi Yapıları ve Türk Sanatındaki Yeri”, **Osmanliskoto Graditelstvo Na Poçvata Na Makedonija**, Manu, Kniga 24, Skopje, 2012, s. 342

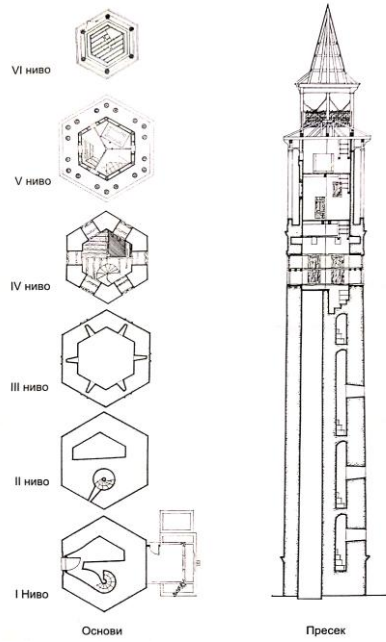
¹³³ Ekrem Hakkı Ayerdi, **Avrupa’da Osmanlı Mimari Eserleri**, s. 152

Yarıya giriş kesme taşla yapılmış basık kemerli bir açıklıkla sağlanmaktadır. Kapı kanatları ahşaptandır ve tenekeyle kaplanmıştır. Saat kulesi'nin çan kısmına çıkış, taştan yapılmış döner merdivenlerle sağlanmıştır (Bkz. Şekil 2.52).

Şekil 2.52, Pirlpe Saat Kulesi iç kısmı (2019)

Saat kulesi sekizgen bir plana sahiptir. Üsküp Saat Kulesi'nden sonra, Makedonya'nın en yüksek saat kulesidir. Toplam yüksekliği 38 m.'dir (Bkz. Şekil 2.53).¹³⁴

Şekil 2.53, Pirlpe Saat Kulesi plan ve kesiti, (Çoloviç, 2008, s. 38)

¹³⁴Mirjana D, Çoloviç, *Саат Кулите Во Република Македонија (Makedonya Cumhuriyeti Saat Kuleleri)*, s. 37

Kulede moloz taş malzeme kullanılmıştır. Gövdenin üst kısmında her kenarda birer tane olmak üzere yuvarlak kemerli pencereler bulunur. Saat kulesi'nin gövdesinin üst kısımlarında basık kemerlerle yapılmış pencere açıklıkları bulunmaktadır. Moloz taş malzemeyle yapılan gövdeden sonra yerleştirilen köşk, ahşap malzemeden yapılmıştır (Bkz. Şekil 2.54). Köşkü örten külâh kısmı 18 ağaç direğe (sütun) oturmaktadır. Bu ahşap direkler dört yönde üçer üçer yerleştirilmiştir. Altıgen köşeli bu köşkte saat mekanizması bulunmaktadır. Bu ahşap köşkün üç yönüne Arap rakamlarıyla saat kadranları konulmuştur. Köşkü örten külâh kısmı ise kurşunla kaplıdır. Külâhı, altıgen köşeli saat kulesi'nin her köşesinde yerleştirilen birer sütuna oturmaktadır. Ahşaptan yapılmış bu külâh kısmı çok sivridir. Sütunlar ise ince ve üslup olarak alttaki sütunlara benzetilmiştir. Bu sütunlarda, diğer çatı sütunları gibi kurşunla kaplıdır. Saat kadranları 1920 yılında yerleştirilmiştir. Bundan önceki dönemde ise saat vakitleri çan seslerinin sayısıyla belirlenmiştir.¹³⁵

Şekil 2.54, Pirlpe Saat Kulesi eski görüntüsü, tarihsiz (Sadetin Gubetini Arşivi)

¹³⁵Vaska Peçijaeska, "Saat Kula vo Prilep", **Kulturno Nasledstvo** 22-23/1995-96, Skopje, 1997, s. 2009

1992'deki onarımda çan kulesinde büyük değişiklik yapılmıştır. K lah kısmının tepesine haç yerleştirilmiştir (Bkz. Şekil 2.55).¹³⁶ Günümüzde  arşının içinde bulunan saat kulesi koruma bakımından iyi durumda olan kulelerdendir. Pirlepe'deki Osmanlı eserleri ve saat kulesi'nin bakım ve onarım  alışmaları Prilepe Anıtlar Kurulu ve Halk Müzesi tarafından gerçekleşmektedir.

Şekil 2.55, Pirlepe Saat Kulesi görünüşü (2019)

¹³⁶Vaska Pe ijareska, **Saat Kula vo Prilep**, s. 210

4.6 Sveti Nikole (Kilisel) Saat Kulesi

Ülkenin orta kesiminde yer alan Sveti Nikole, Kuzey Makedonya’da en çok kilise bulunan yerleşim yerlerinden biri olarak isminide buradan almaktadır. Saat kulesi, Aziz Nikola Kilisesi ile bölgenin en önemli yerinde yer almaktadır. Yapının inşa tarihi kesin olarak bilinmemektedir. Bazı kaynaklarda Aziz Nikola kilisesi (1847) ile aynı tarihlerde yapıldığı düşünülmektedir.¹³⁷ Kitabesi bulunmayan kule hakkında çok az sayıda bilgi bulunmaktadır.

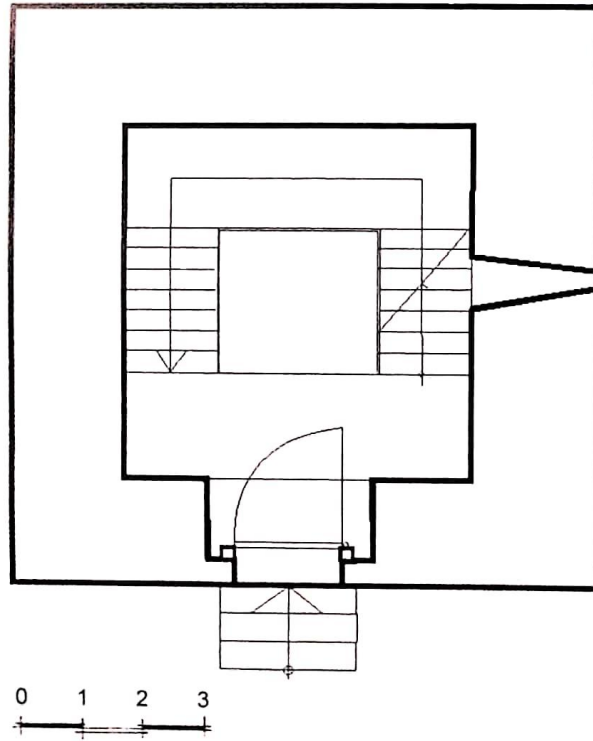
Şekil 2.56, Sveti Nikole Saat Kulesi'nin Haritadaki Konumu

Yapının genel görünümüne bakıldığında kare planlı, taş malzeme ile inşa edildiği ve üç bölümden oluştuğu görülmektedir. Duvarların kalınlığı 65 cm'dir ve kulenin her iki yanında yarım daire şeklinde bir pencere bulunmaktadır (Bkz. Şekil 2.57). İç kısmında ise üst kısımlara çıkış ahşap bir merdivenle sağlanmaktadır. Yapının orta kısmı boştur ve buraya saat mekanizmasının sarkacı yerleştirilmiştir.

¹³⁷Mirjana D, Çoloviç, *Саат Кулите Во Република Македонија (Makedonya Cumhuriyeti Saat Kuleleri)*, s. 47

Eskiden, yapının şehre bakan batı cephesinin üzerinde Roma rakamlarıyla dairesel bir saat bulunmaktaydı fakat sonraki zamanlarda yapılan çalışma ile yetkililer tarafından kaldırılıp koruma altına alınmıştır.¹³⁸ Bakır levha ile kaplı olan son bölümde ise çanı bulunmaktadır. Saat mekanizması, Sveti Nikole’li zengin tüccarlar tarafından Selanik’ten getirtilmiştir.¹³⁹

Yapıya son müdahaleler 1987 yılında olmuştur. Bu restorasyonla kule günümüzdeki halini almıştır. Şehrin çoğu yerinden görünebilen kulenin kentteki tek Osmanlı dönemi yapısı olması önemini artırmaktadır (Bkz. Şekil 2.58). Uzun yıllar bakımı yapılmayan yapının yeniden bir restorasyondan geçmesi gerekmektedir.

Şekil 2.57, Sveti Nikole Saat Kulesi planı (Çoloviç, 2008, s. 48)

¹³⁸ Mirjana D, Çoloviç, *Saat Kulte Bo Republika Makedoniја (Makedonya Cumhuriyeti Saat Kuleleri)*, s. 47

¹³⁹ Mirjana D, Çoloviç, *Saat Kulte Bo Republika Makedoniја (Makedonya Cumhuriyeti Saat Kuleleri)*, s. 48

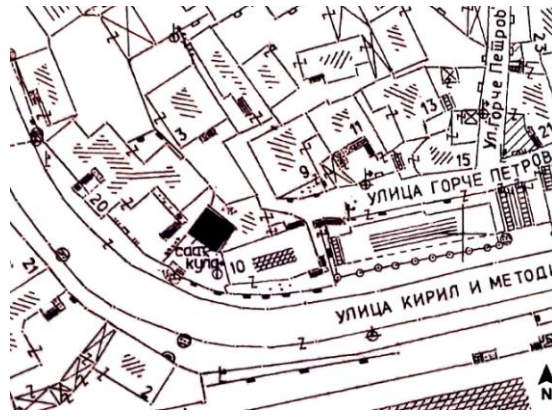

Şekil 2.58, Sveti Nikole Saat Kulesi (2019)

4.7 İştíp Saat Kulesi

İştíp Saat Kulesi, İştíp şehir merkezine yakın bir tepe noktasında, Otina nehrinin sağ yakasında yer almaktadır. Başlarda savunma amaçlı kullanılan saat kulesi 16. yüzyıldan kalma feodal bir kulenin değiştirilmesi ile 19. yüzyılda saat kulesi haline getirilmiştir.¹⁴⁰

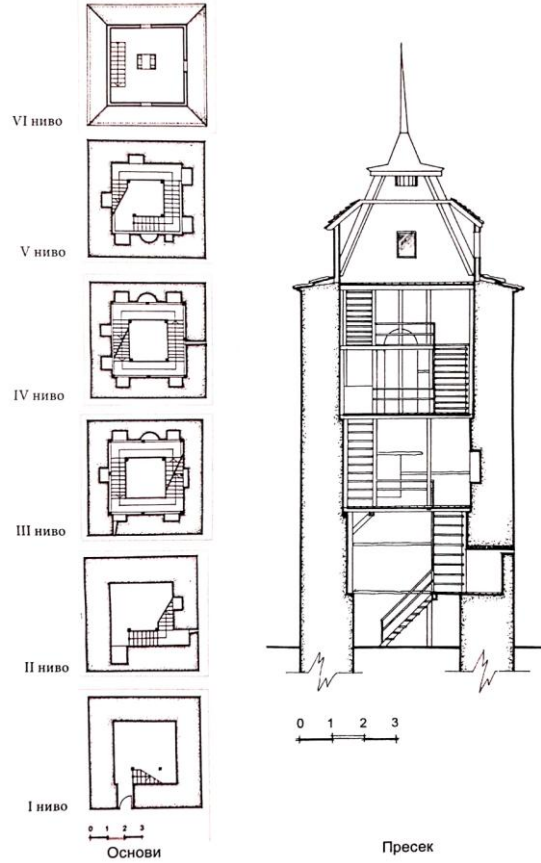
Yapının beden duvarı silmelerinde mazgallar olması sebebiyle, başlangıçta buranın gözetleme kulesi maksadıyla inşa edildiğini anlamaktayız. Ancak, daha geç dönemlerde kule yapısına bir köşk ve çan kısmı yerleştirilerek saat kulesine dönüştürüldüğü düşünülmektedir.

Şekil 2.59, İştíp Saat Kulesi'nin Haritadaki Konumu

¹⁴⁰Mirjana D. Çoloviç, *Саат Кулите Во Република Македонија (Makedonya Cumhuriyeti Saat Kuleleri)*, s. 58

Meyilli bir arazide kurulan yapı, dikdörtgen planlıdır. Yapıya giriş zemin katın doğu tarafından gerçekleştirilmektedir. Malzeme olarak moloz taş kullanılmıştır. Kare şeklindeki tabanın boyutları 6,7 x 6,7 m. yükseklik 18,25 m.'dir (Bkz. Şekil 2.60).¹⁴¹ Yapıya giriş zemin katın doğu tarafından verilmiştir. Yapının sadece doğu cephesinde üç farklı seviyede mazgal açıklıkları bulunur. Diğer cephe yüzeyleri ise kapalıdır. Eskiden kulenin saçak altında dört cephede yuvarlak kemerli ikişer penceresi olduğu duvardan kalan izlerde görülmektedir.

Şekil 2.60, İştıp Saat Kulesi plan ve kesiti, (Çoloviç, 2008, s. 61)

Saat kulesi'nin köşk kısmına iç duvarları çepeçevre dolaşan ahşap merdivenlerle çıkılmaktadır. Yapının orta bölümünde saat mekanizmasının sarkacı yer almaktadır (Bkz. Şekil 2.61). Üst kısmında saat mekanizması ile tepe kısmında ok şeklinde metal içindeki çanı bulunmaktadır Ayrıca kulenin iç kısmında niş ve ocak kısmı bulunmaktadır. Bu bizlere saat kulesine dönüştürülmeden önce burada bir yaşamın olduğunu göstermektedir.

¹⁴¹Mirjana D, Çoloviç, *Saat Kuleleri Vo Република Македонија (Makedonya Cumhuriyeti Saat Kuleleri)*, s. 60

Şekil 2.61, İştîp Saat Kulesi iç kısmı (2019)

Saat kulesinin restorasyonu 1991 yılında yapılmıştır. Son dönemlerde şehirde artan yapılaşma İştîp'in en eski yapısını ciddi ölçüde etkilemektedir. Kule, günümüzde şehrin içinde evlere yapışık bir yerde bulunmaktadır. Yetkililer tarafından bu çarpık yapılaşmaya müdahale edilmesi gerekmektedir. Ayrıca iç kısmı kötü durumda olan yapının yeniden bir onarımdan geçmesi zorunludur.

Şekil 2.62, İştîp Saat Kulesi eski görünümü, tarihsiz (Zoran Pavlov Arşivi)

Şekil 2.63, İştîp Saat Kulesi görünüşü (2019)

4.8 Kratova Saat Kulesi

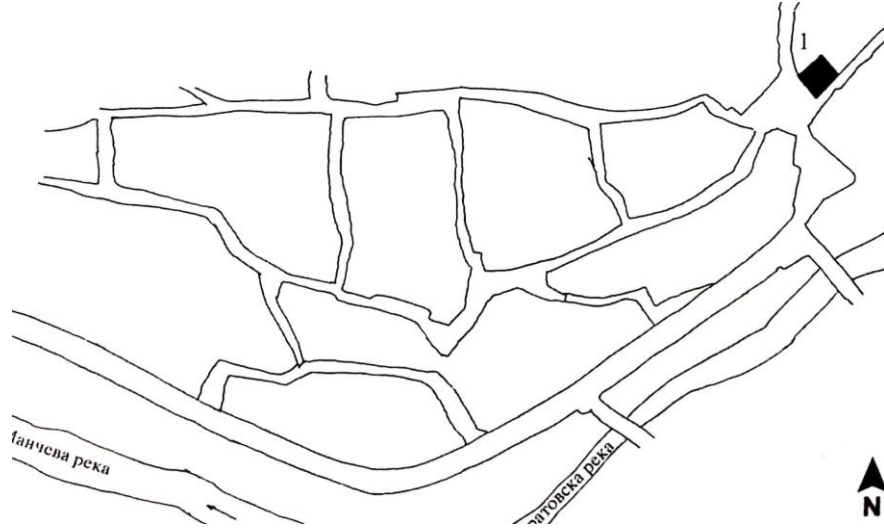
Kratova, Kuzey Makedonya'nın doğusunda yer alan ve madenleriyle meşhur bir şehirdir. Kratova Saat Kulesi'nin diğer bir ismi Mustafa Bey Kulesi'dir ve şehir merkezinin önemli bir noktasında yer almaktadır. Kitabesi bulunmayan yapının banisi ve inşa tarihi hakkında bilgi bulunmamaktadır. Kulenin 18. yüzyıl yapısı olduğu söylenmektedir.

Kamusü'l A'lâm (1889), bu asır başında 7 bin nüfusu olduğunu, 5 cami, 1 medrese, 3 mekteb, 1 hamamı ve 1 saat kulesi bulunduğunu kaydediyor.¹⁴²

Stefan Simiç'in 1940 yılında yapmış olduğu araştırmada Kratova şehrinde 12 bey kulesinin varlığından söz etmektedir.¹⁴³ Günümüze bu kulelerden, saat kulesiyle beraber 6 kule korunarak gelebilmiştir. Haritada Kratova'da bulunan saat kulesi gösterilmektedir (Bkz. Şekil 2.64).

¹⁴²Şemseddin Sami, **Kamusü'l A'lâm**, Kaşgar Neşriyat, Tıpkıbasım, C:5, Ankara, 1996, s. 3639

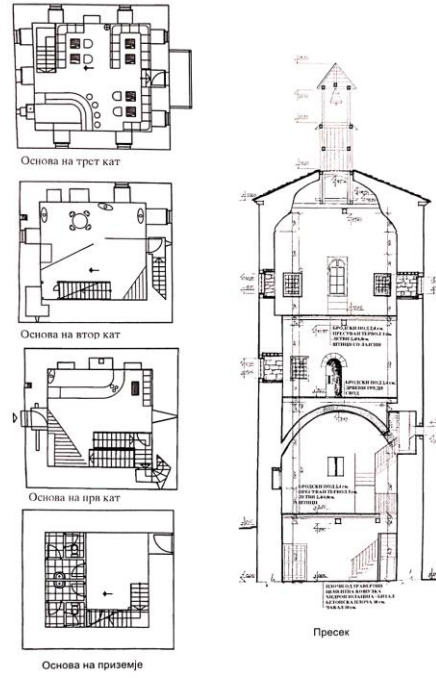
¹⁴³Stefan Simiç, **Kratovske Kule**, „Osmanliskoto Graditelstvo Na Poçvata Na Makedonija, Manu, Kniga 25, Skopje, 2012, s. 761

Şekil 2.64, Kratova Saat Kulesi'nin Haritadaki Konumu

Kratova saat kulesi başlarda savunma amaçlı olarak kullanılan kulelerdendir. Dört katlı olan kule tabanı 7,7 x 8,4 m. boyutlarında dikdörtgen şeklindedir ve kulenin yüksekliği 24,7 m'dir (Bkz. Şekil 2.65).¹⁴⁴ Günümüzde giriş kapısı olarak doğu tarafındaki açıklık kullanılmaktadır fakat bu giriş daha geç dönemlerde toprak kayması sonucu açılmıştır. Halbuki, esas giriş kapısı batı yönündedir ve bu girişten kulenin birinci katına çıkılmaktadır. Girişteki metal kaplama ahşap kapı kanatları da korunarak günümüze ulaşmıştır. Malzeme olarak moloz taş, köşelerde ise kesme taş kullanılmıştır. İç kısmında kubbe örtüsü vardır. Kubbe örtüsü ve pendentif köşelikleri alçı ile süslenmiştir. Bu bölümde ahşap konstrüksiyona sahip, eski bir mekanizması olan saat bulunmaktadır.

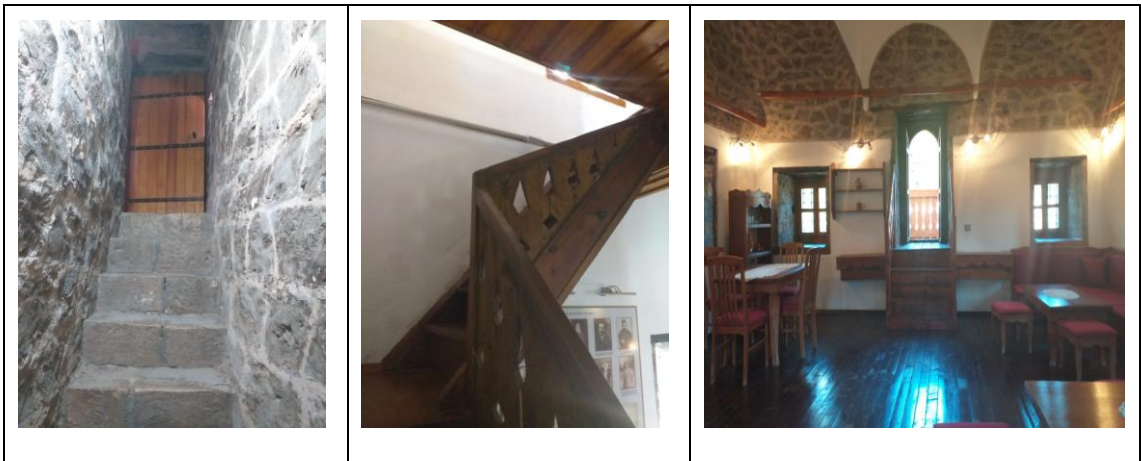
¹⁴⁴Mirjana D, Çoloviç, **Саат Кулите Во Република Македонија (Makedonya Cumhuriyeti Saat Kuleleri)**, s. 66

Şekil 2.65, Kratova Saat Kulesi plan ve kesiti, (Çoloviç, 2008, s. 65)

Saat kulesine çıkış ahşap ve taştan yapılan merdivenlerle sağlanmıştır. Taştan yapılmış merdivenler birinci ve ikinci katlardadır. Yukarıya doğru ise ahşap merdivenler kullanılmıştır. Bu katlarda zamanında yaşanıldığını gösteren niş ve ocak kısımları bulunmaktadır (Bkz. Şekil 2.66).

Kulenin her cephesinde ikinci veya üçüncü katta (düzensiz bir şekilde) pencere açıklıkları bulunmaktadır. Dördüncü katta bir balkonu bulunur. Üst kısmında saat mekanizması ile tepe kısmında çanı yer almaktadır.

Şekil 2.66, Kratova Saat Kulesi iç kısmı (2019)

Günümüze korunarak gelmiş olan saat kulesinin iç kısmı müze olarak kullanılmaktadır. İçinde Makedon Devrimci Hareketi liderlerinin fotoğrafları sergilenmektedir. 1921'deki onarımda kulenin üst kısmına saat yerleştirilmiştir.¹⁴⁵ Yapı, 2005 yılında geniş çaplı bir onarımdan geçmiş olup, son halini almıştır (Bkz. Şekil 2.67).

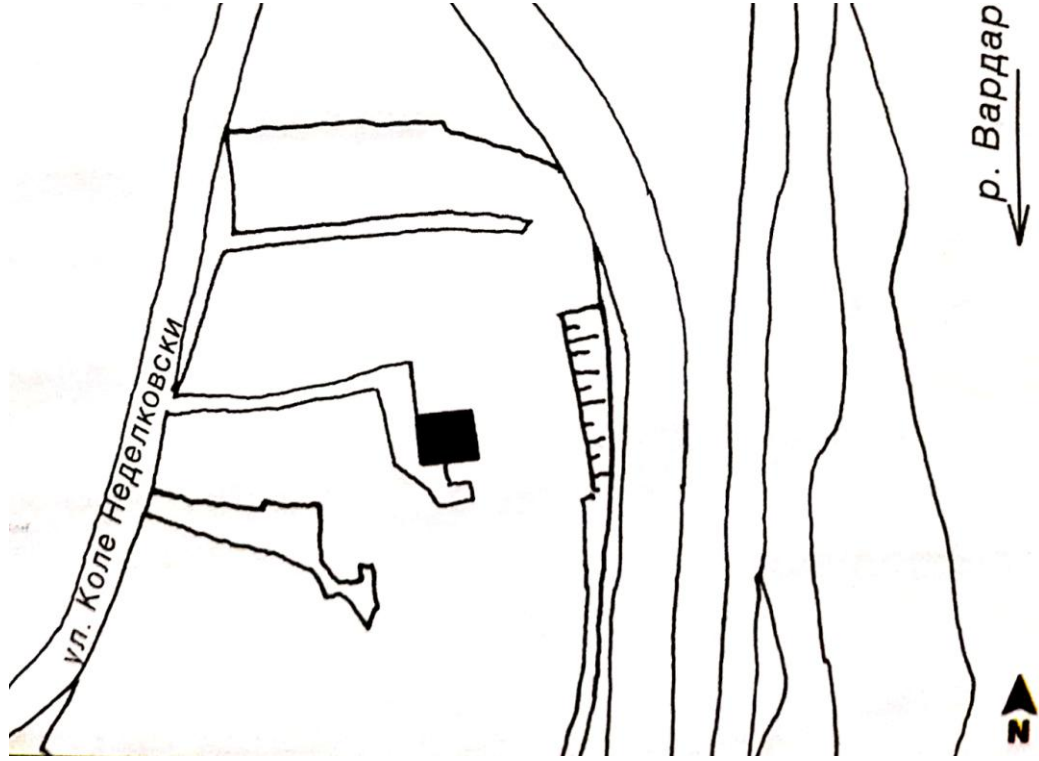
Şekil 2.67, Kratova Saat Kulesi görünüşü (2019)

4.9 Veles (Köprülü) Saat Kulesi

Veles (Köprülü), Kuzey Makedonya'nın orta kesiminde yer alan bir şehirdir. Şehrin ortasından Vardar nehri geçmektedir. Köprülü Saat Kulesi, Vardar nehrinin sağ yakasında yer almaktadır. 16. yüzyılda gözetleme kulesi olarak yapılmıştır. 17. yüzyılda ise saat kulesine dönüştürülmüştür.¹⁴⁶

¹⁴⁵Stefan Simiç, "Kratovske Kule, s. 765

¹⁴⁶Mirjana D, Çoloviç, **Саат Кулите Во Република Македонија (Makedonya Cumhuriyeti Saat Kuleleri)**, s. 53

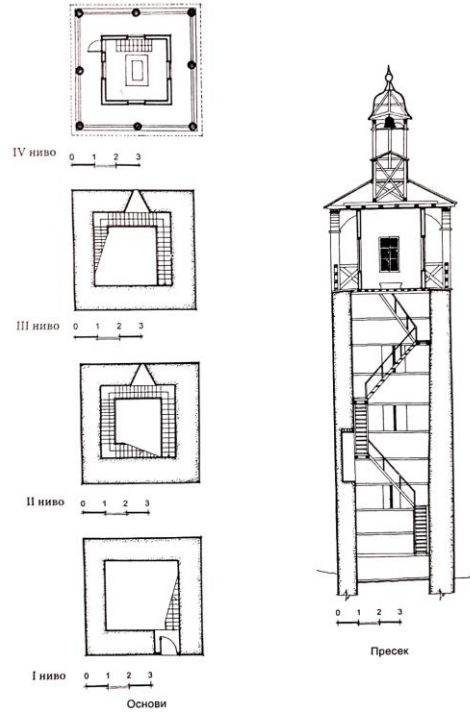

Şekil 2.68, Köprülü Saat Kulesi'nin Haritadaki Konumu

Saat kulesi, asli fonksiyonunu kaybetmemesine rağmen günümüzde çan kulesi olarak kullanılmaktadır. Saat kadranı olmayan kulenin saati her gün kurulmakta ve saat başlarında çalmaktadır.

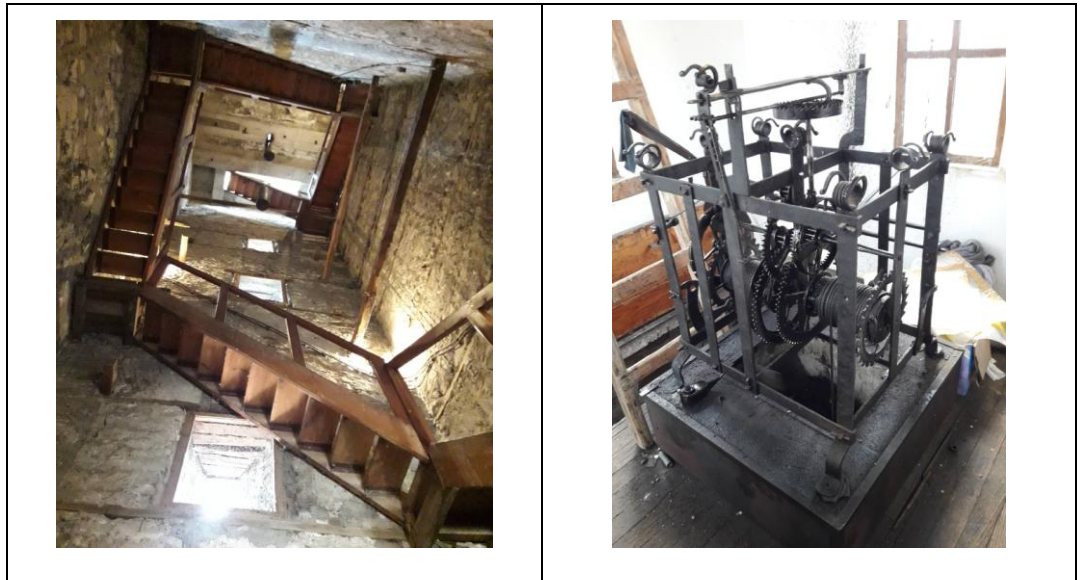
Köprülü Saat Kulesi, Vardar Nehri'nin sağ tarafında konumlanmıştır. Yapı 7,0 x 7,0 m. ölçülerinde kare bir gövdeye sahiptir. Gövde yukarı doğru, 5,55 x 5,55 m. kadar daralmaktadır. Yüksekliği 24,4 m'dir (Bkz. Şekil 2.69).¹⁴⁷ İnşa malzemesi olarak moloz taş kullanılmıştır. Belirli aralıklarla ahşap hatıl kullanılmıştır. Kulenin üst kısmı dört yönde bir kademe içe çekilmiştir. Her kenar sütunlara, oturan iki basık kemerle süslenmiştir. Bu ikinci kademenin üstünde, küçük bir tekrarı gibi görünen bir köşk kısmı bulunur. Burası muhtemelen sonradan yapılan ve çanı takılan kısımdır.

¹⁴⁷Mirjana D, Çoloviç, **Саат Кулите Во Република Македонија (Makedonya Cumhuriyeti Saat Kuleleri)**, s. 56

Şekil 2.69, Köprülü Saat Kulesi plan ve kesiti, (Çoloviç, 2008, s. 55)

Kulenin ahşap bir kapı girişi bulunmaktadır. İç kısmında üst katlara çıkış ahşap merdivenlerle gerçekleşmektedir. Her katta ara ara pencere boşlukları bulunmaktadır. Yapının köşk kısmında saat mekanizması ile üzerinde çanı yer almaktadır (Bkz. Şekil 2.70).

Şekil 2.70, Köprülü Saat Kulesi iç kısmı (2019)

Şekil 2.71, Köprülü Saat Kulesi eski görünümü, tarihsiz (Sadetin Gubetini Arşivi)

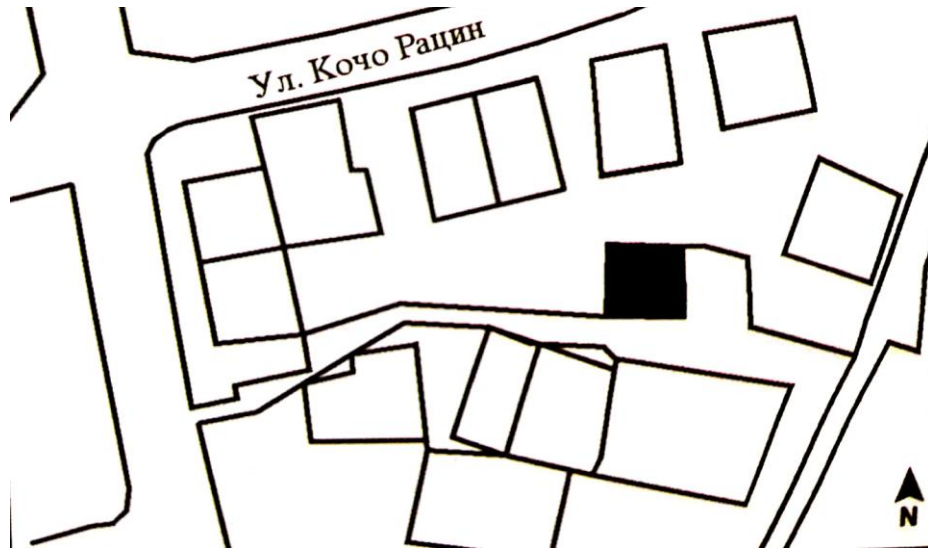
Köprülü Saat Kulesi, bugünkü görünümünü 1977 yılında yapılan restorasyondan sonra kazanmıştır (Bkz. Şekil 2.72). Kule yapım malzemesi bakımından günümüze iyi gelmiştir, fakat kentsel düzenleme problemlidir, evlerin yapıya yapışık bir yerde bulunması ciddi bir sorundur. Evlerin kuleye zarar vermemesi için bölge yetkilileri tarafından bu konuda bir çalışma yapılması gerekmektedir.

Şekil 2.72, Köprülü Saat Kulesi görünüşü (2019)

4.10 Koçana (Koçani) saat kulesi

Saat kulesi, Koçana şehrinin ortalarında yer almaktadır (Bkz. Şekil 2.74). Zamanında Koçana şehrinde savunma amaçlı olarak kullanılan 5 kule varmış¹⁴⁸, günümüze ise saat kulesiyle beraber 1 kule gelebilmiştir. H. 1314/ 1896 Kosova salnamesi'nde Koçana'daki eserler sayılırken bir büyük çalar saatten de bahsedilmektedir.¹⁴⁹ Bu bilgiler ışığında kule bu tarihten önce yapılmış olmalıdır. Bazı kaynaklarda Saat kulesi'nin bey kulesi olduğu fakat daha sonra II.Dünya Savaşı sırasında saat kulesine dönüştürüldüğü yazmaktadır.¹⁵⁰

Şekil 2.73, Koçani Saat Kulesi'nin Haritadaki Konumu

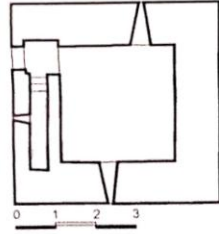
Saat kulesi 6,50 x 6,50 m. ölçüsünde kare planlıdır (Bkz. Şekil 2.74).¹⁵¹Bu gövde üzerine minare gibi sivri külahlı ve dört ahşap direğin taşıdığı çanın asıldığı küçük bir kule ilave edilmiştir. Moloz taşlarla yapılmış kulenin gövdesinde mazgal pencereler ile saçak altında birer ve giriş cephesinde iki dikdörtgen pencere yer alır. Kratova'daki gibi ahşap bir kule yerine, Koçana'da betondan silindir şeklinde bir kule eklenmiştir. Çanın asıldığı çatı dört ahşap sütun ile takviye edilmiştir.

¹⁴⁸ Ilinka Atanasova, **Бисери од Кочанското Културно Наследство (Koçana Kültür Mirası'ndan İnciler)**, Biblioteka Iskra – Koçani, Koçani, 2011, s. 36

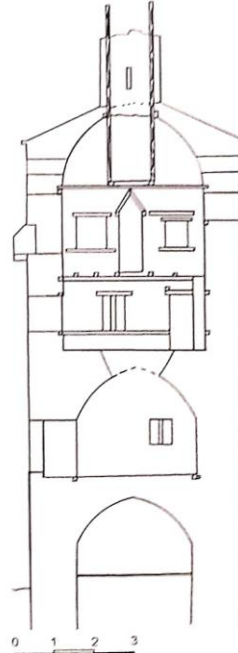
¹⁴⁹ Kosova Vilayeti Salnamesi, 1896 (hicri 1314), İstanbul, 2000, s. 159

¹⁵⁰ Mirjana D. Çoloviç, **Саат Кулите Во Република Македонија (Makedonya Cumhuriyeti Saat Kuleleri)**, s. 70

¹⁵¹ Ekrem Hakkı Ayerdi, **Avrupa'da Osmanlı Mimari Eserleri**, s. 85

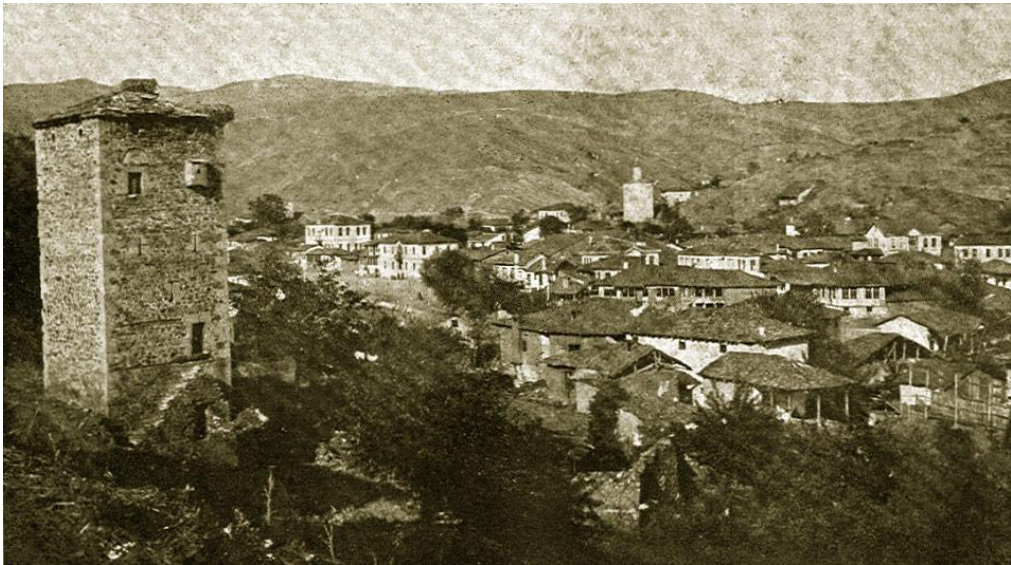
Сл. 68 Основа на приземјето
на Саат-кулата во Кочани

Сл. 69 Пресек на Саат-кулата

Şekil 2.74, Koçana Saat Kulesi plan ve kesiti, (Çoloviç, 2008, s. 71)

Saat kulesi, 1957 yılında Koçana şehrindeki diğer savunma kulesiyle beraber koruma altına alınmıştır. O zamandan bu güne dek kuleyle ilgili hiçbir çalışma yapılmamıştır. Kule bugün bakımsızlıktan kötü durumdadır. Bu olaya yetkililerin en kısa zamanda müdahale etmeleri gerekmektedir. Kuleye bitişik bulunan yapılardan arındırılmalı ve en kısa zamanda bir restorasyondan geçmelidir (Bkz. Şekil 2.76).

Şekil 2.75, Koçana Saat Kulesi eski görünümü, tarihsiz (M, Çoloviç Arşivi)

Şekil 2.76, Koçana Saat Kulesi görünüşü (2019)

4.11 Negotin Saat Kulesi

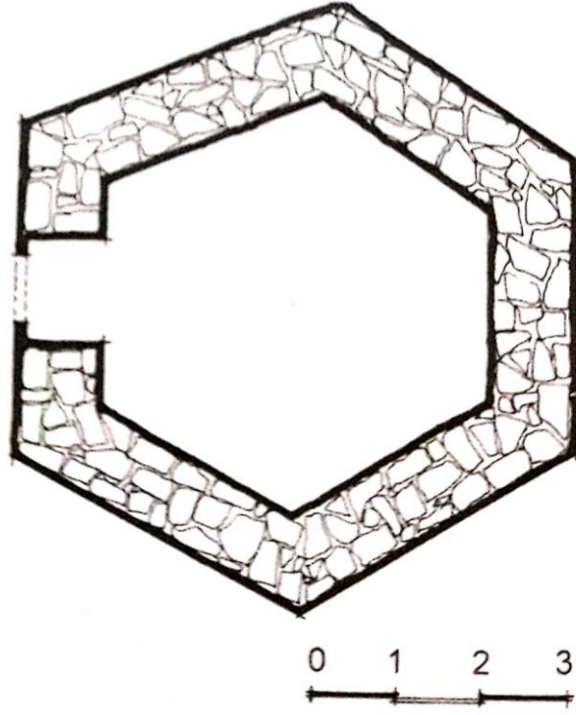
Negotin, Kuzey Makedonya'nın orta kesiminde yer alan bir şehirdir. Kule, Negotin şehrinde bir tepe üzerinde konumlanmıştır. Kapısı yanında (Sene H. 1225/M. 1810) tarihi yazıldığı gibi kemer üstünde de “*Sâhibu'l - hayrat Tahir Abdi Ağa*” yazdığı okunabilmektedir.¹⁵²

Şekil 2.77, Negotin Saat Kulesi Kitabesi (2019)

¹⁵²Hakkı Acun, **Osmanlı İmparatorluğu Saat Kuleleri**, s. 213

Yapı altıgen bir plana sahiptir. Her bir kenarın boyutu 3.20 ile 3.90 m arasındadır ve yalnızca taş duvarda korunan yüksekliği yaklaşık 13-14 m.'dir (Bkz. Şekil 2.78).¹⁵³ Saatin yerleştirildiği üst kısmı ahşap konstrüksiyona sahipti ancak günümüzde bu bölümü yoktur (Bkz. Şekil 2.79). Yapıda malzeme olarak kaba yontma taş ve moloz taş karışık kullanılmıştır.

Şekil 2.78, Negotin Saat Kulesi planı (Çoloviç, 2008, s. 79)

Yapının sadece gövde kısmı ayakta kalabilmiştir. Ahşap kısmı 1955 yılında geçirdiği yangınla yok olmuştur.¹⁵⁴ Günümüze kötü durumda gelmiş yapının koruma altına alınıp bir restorasyondan geçmesi gerekmektedir. Makedonya'daki bir haber sitesinde yakın zaman içinde bölge yetkilileri tarafından korumaya alınıp üzerinde incelemeler yapılmaya başlanacağı yazmaktadır. Bu çalışmalarla beraber içinde arkeolojik kazılar da yapılacağı söylenmiştir.¹⁵⁵ Alınan bilgilere göre bu yapılacak çalışmanın henüz daha başlamadığı belirtilmektedir.

¹⁵³Mirjana D, Çoloviç, *Саат Кулите Во Република Македонија (Makedonya Cumhuriyeti Saat Kuleleri)*, s. 79

¹⁵⁴Mirjana D, Çoloviç, *Саат Кулите Во Република Македонија (Makedonya Cumhuriyeti Saat Kuleleri)*, s. 82

¹⁵⁵<https://www.porta3.mk/konzervacija-na-saat-kulata-vo-negotino/> (erişim tarihi 13.09.2019)

Şekil 2.79, Negotin Saat Kulesi eski görünümü, tarihsiz (M, Çoloviç Arşivi)

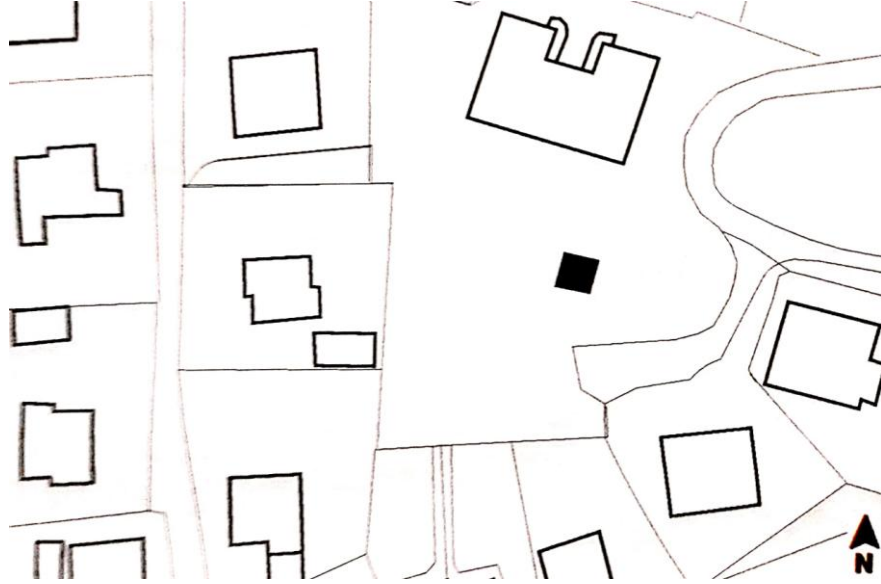
Eski fotoğrafına bakıldığında kulenin etrafında bugünkü gibi yapılaşmaların olmadığı görülmektedir. Ayrıca kulenin köşk ile çanının bulunduğu bölüm görülmektedir. Saat Kulesi, aslı fonksiyonunu kaybetmiştir. İnceleme esnasında kulenin iç kısmında ahşap kirişlerin olduğu tespit edilmiştir (Bkz. Şekil 2.80).

Şekil 2.80, Negotin Saat Kulesi (2017)

4.12 Doyran (Doyuran) Saat Kulesi

Doyran, Kuzey Makedonya'nın güneydoğusunda yer alan bir şehirdir. Doyran (Doyuran) kasabası, isminden de anlaşılacağı üzere tamamen Türk döneminde kurulan bir yerleşim yeridir (Bkz. Şekil 2.81). Saat kulesi, Doyran Yukarı Çarşısı'nda yüksek bir tepe üzerinde bulunmaktaydı.¹⁵⁶ Bir efsaneye göre Doyran'ı fetheden bir Osmanlı komutanı tarafından inşa edilmiştir.¹⁵⁷ Saat Kulesi'nin kitabesi bulunmadığından ve hiçbir kaynakta bilgi veya vakfiyesi bulunmadığından tarihlendirilmesi oldukça zordur. Bununla birlikte mimarî ve inşa özellikleri göz önünde bulundurulduğunda; kulenin 17. yüzyılda inşa edilmiş olabileceği üzerinde durulmaktadır. Saat Kulesi, aslî fonksiyonunu kaybetmiş olup yapılan inceleme esnasında kule, kısmen tahrip edilmiş durumdaydı.

Şekil 2.81, Doyran Saat Kulesi'nin Haritadaki Konumu

Günümüzde saat kulesi'nin gövdesi kısmen, çan kısmı ise tamamen yıkılmıştır. Saat kulesi'nin yanında eskiden bir cami de bulunduğu çevre sakinleri tarafından ifade edilmiştir (Bkz. Şekil 2.82). Araştırma esnasında, bu cami ile ilgili ne yazık ki hiçbir kalıntı, duvar ve temel izine rastlanmamıştır. Elde edilen bilgilere

¹⁵⁶Konstantin Kajmakovski, *Дојран Низ Вековите (Yüzyıllar Boyunca Doyran)*, Skopje, 2006, s. 245

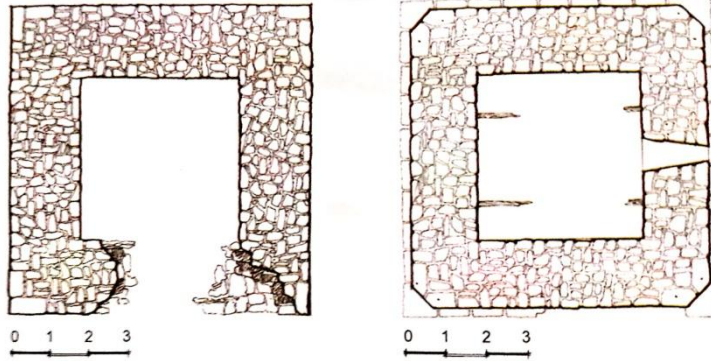
¹⁵⁷Krum Tomovski ile Dimitar Kornakov, *За Некои Споменици од Југоисточна Македонија (Güneydoğu Makedonya Anıtları)*, Kulturno Nasledstvo V, Skopje, 1959, s. 33

göre 1. Dünya Savaşı'nın yaşandığı 1914 - 15 yılları arasında hasar gören saat kulesi'nin günümüze kadar bu şekilde gelebildiği söylenmektedir.

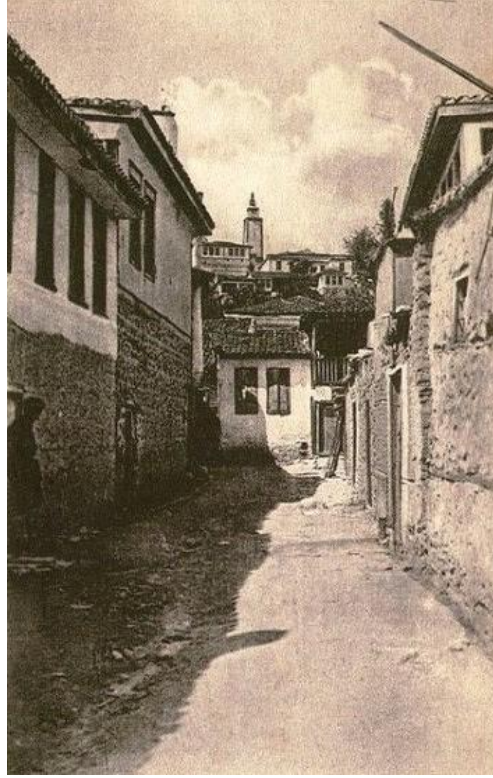
Şekil 2.82, Doyran Saat Kulesi yıkılmadan önceki görünümü, tarihsiz (M, Çoloviç Arşivi)

Doyran Saat Kulesi'nin kare şeklinde olan tabanının boyutları 4,15 x 4,15 m.'dir. Yapının üst kısımlarında kesme köşeleri bulunmaktadır. Sadece 4,2 - 4,3 m. yükseklikte taş duvarlar ayakta kalmış durumdadır (Bkz. Şekil 2.83).¹⁵⁸ Yapının kaidesi taş, gövdesi ise moloz taştan yapılmıştır. Bunun yanında yapının inşasında tuğlanın da kullanıldığı görülmektedir. Kaidenin üzerindeki kısmın köşeleri pahlanmıştır.

Şekil 2.83, Doyran Saat Kulesi planı (Çoloviç, 2008, s. 75)

¹⁵⁸Mirjana D, Çoloviç, *Саат Кулите Во Република Македонија (Makedonya Cumhuriyeti Saat Kuleleri)*, s. 75

Şekil 2.84, Doyran Saat Kulesi eski görünümü, tarihsiz (M, Çoloviç Arşivi)

Saat kulesine giriş kapısı doğu tarafındadır. Kulenin doğu ve güney cephelerinin üst kısımlarında mazgal açıklıkları bulunmaktadır. Kulenin giriş bölümü ayakta olup, üst kısmındaki duvarlar büyük ölçüde yıkılmıştır. İnceleme esnasında kulenin iç kısmında ahşap kirişlerin olduğu tespit edilmiştir (Bkz. Şekil 2.85).

1957 yılında Doyran Saat Kulesi tarihi eser olarak tescil edilerek koruma altına almıştır. Bugünkü hali kötü durumda olan yapının bir restorasyondan geçmesi gerekmektedir. Bir haberde Çekmeköy Belediyesi'nin Doyran'daki Saat Kulesi'nin restorasyonunu ve çevresinde küçük bir meydan inşaatını üstleneceği, bunun yanı sıra tarihi Osmanlı çeşmesi'nin de restorasyonu yapılacağı müjdelenmiştir.¹⁵⁹ Alınan bilgilere göre böyle bir çalışmanın henüz gerçekleşmediği ve programlarında olmadığı belirtilmiştir.

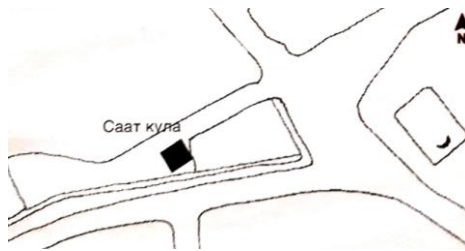
¹⁵⁹<http://yenibalkan.com/tr/makedonya/doyrandaki-turk-izleri-canlanacak> (erişim tarihi 14.09.2019)

Şekil 2.85, Doyran Saat Kulesi (2019)

4.13 Tetovo (Kalkandelen) Saat Kulesi

Kalkandelen, Kuzey Makedonya'nın kuzeybatısında yer alan bir şehirdir. Kalkandelen şehir merkezinde, saat camisi yakınında konumlanmıştır (Bkz. Şekil 2.86). Yapının kitabesi bulunmadığı için kim tarafından ve hangi yıl yapıldığı bilinmemektedir. Mehmet Paşa'ya ait eski bir vakıf belgesinde 1608 yılından önce yapılmış olduğu yazmaktadır.¹⁶⁰ 1896 Kosova Salnamesi'nde Kalkandelen'deki eserler tek tek sayılırken bir saat kulesinden söz edilmektedir.¹⁶¹ Bu bilgiler ışığında 1896 tarihine kadar şehirde saat kulesi'nin varlığının olduğu görülmektedir. Kaynaklarda kulenin yıkılma nedenleri arasında kötü durumda olduğu için yıkıldığı söylenmektedir.¹⁶² Yerli halktan alınan bilgilere göre kimi kulenin 1921 yılında Bulgarlar tarafından kimiside 1933 yılında yıkıldığını söylemektedir. Bugün kulenin yalnızca temel kısmı kalabilmiştir.

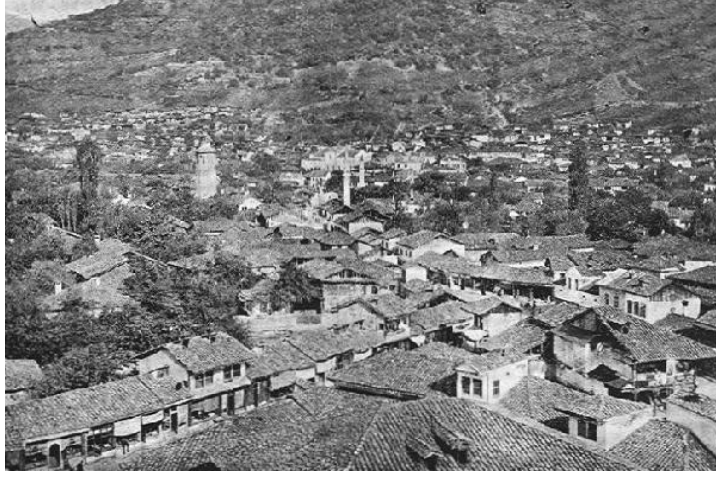
Şekil 2.86, Kalkandelen Saat Kulesi'nin Haritadaki Konumu

¹⁶⁰Hasan Kaleşi ile Mehmed Mehmedovski, **Tri Vakufnalii na Kačanikli Mehmed-Paşa**, Skopje, 1958, s. 57

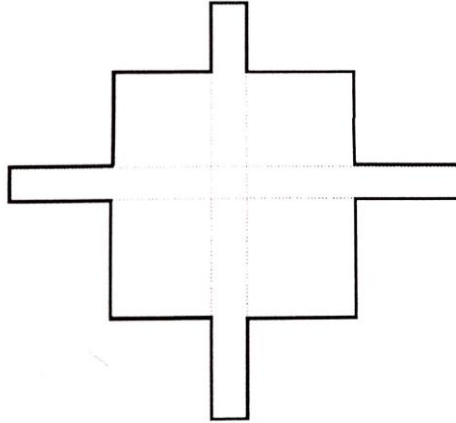
¹⁶¹**Kosova Vilayeti Salnamesi**, s. 276

¹⁶²Hasan Kaleşi ile Mehmed Mehmedovski, **Порушена Саат Кула у Тетову (Kalkandelen'de Yıkılmış Bir Saat Kule)**, Glas Pologa, 24-4-1937, s. 2

2006 yılında yapılan arkeolojik araştırmalarda yapının temeli açılmıştır. Üç bölümden oluşan yapı kare planlı bir kaidenin üzerinden sekizgen bir gövdeye geçilmekteydi. Köşk kısmında bölgede görülmeyen ilginç bir çatıyla sonlanmaktaydı (Bkz. Şekil 2.87). Yapılan araştırmada yapının yüksekliğinin 27 m. olduğu ortaya çıkarılmıştır.¹⁶³ Kare planlı yapı 6.50 x 6.50 m ölçülerinde kesme ve moloz taştandır. Temel duvarları büyüklüğü 1,8 m. kalınlığındadır (Bkz. Şekil 2.88).¹⁶⁴

Şekil 2.87, Kalkandelen Saat Kulesi eski görünümu, tarihsiz (M, Çoloviç Arşivi)

Şekil 2.88, Kalkandelen Saat Kulesi planı (Çoloviç, 2008, s. 84)

¹⁶³Mirjana D, Çoloviç, **Саат Кулите Во Република Македонија (Makedonya Cumhuriyeti Saat Kuleleri)**, s. 84

¹⁶⁴Slavica Trajkovska, “Saat Kula – Tetovo”, **Kulturno Nasledstvo XXXII – XXXIII**, Skopje, 2007, s. 97

Daha sonraları buraya aynı kulenin yapılacağı düşüncesiyle çalışmalar başlamıştır. 2006 yılında yapının rekonstrüksiyonu yapılmıştır. Bu yapılan çalışmada yapı Gostivar saat kulesine benzetilmiştir (Bkz. Şekil 2.89). Gostivar'a 30 km uzaklıktaki Kalkandelen saat kulesi'nin aynı özellikleri taşıma ihtimali tartışılır. Elimizde daha iyi okunabilen bir fotoğrafı olmadığı için yorumlanması zordur. Çalışma maddi olarak karşılanamadığı için durdulmuş durumdadır. Son yıllarda Kalkandelen Belediyesi tarafından üzeri kapatılıp bulunduğu yerin bilinmesi için dikdörtgen şeklinde bir iz bırakılmıştır (Bkz. Şekil 2.90)

Şekil 2.89, Kalkandelen Saat Kulesi rekonstrüksiyonu (ÜAK-Arşivi)

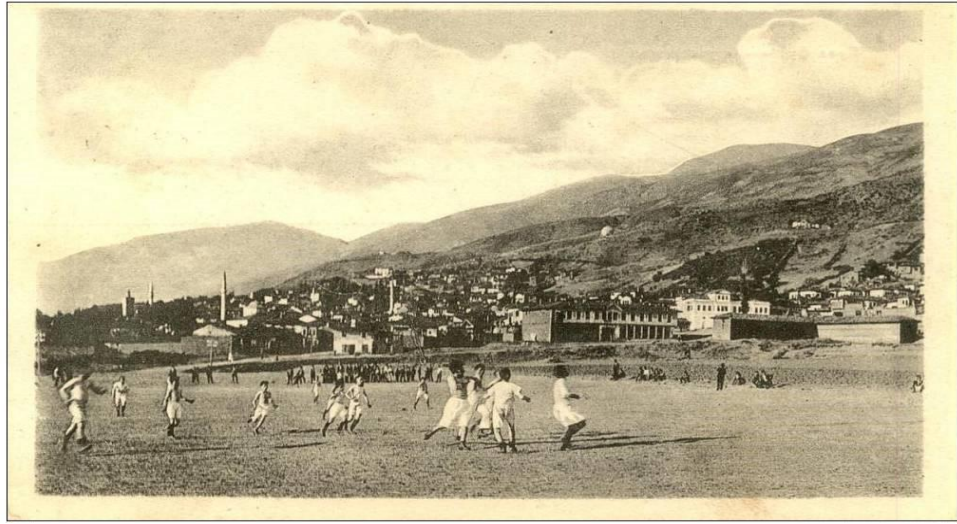

Şekil 2.90, Kalkandelen Saat Kulesi temel kalıntısı (2019)

4.14 Debre Saat Kulesi

Debre, Makedonya'nın batı kesiminde bulunan ve Arnavutluk sınırına yakın olan önemli bir şehirdir. Osmanlı devrinde önemli bir yere sahip olan şehrin, vakıf kayıtlarına bakıldığında da eserler bakımından pek zengin olduğu görülmektedir.¹⁶⁵ Stratejik noktada konumlanan şehirde çok sayıda cami, hamam, tekke, medrese, mektep, han ve saat kulesiyle Osmanlılar'ın güzide şehirleri arasındadır. Ayrıca şehrin genel görüntüsüne bakıldığında yamaçlı bir arazisi bulunduğu görülmektedir.

Hünkar camii¹⁶⁶(Makedonya'da bizzat Fatih'in yaptırdığı tek cami), yanında hafif bir tepenin üzerinde bulunan saat kulesi şehre hakim bir noktada bulunmaktaydı (Bkz. Şekil 2.91).

Şekil 2.91, Debre şehrinin eski genel görünümü ve Saat Kulesi, XX. yüzyıl (Zoran Pavlov Arşivi)

Saat kadranı bulunmayan yapının günümüze gelen kitabesi olmadığı için yaptıranı ve inşa tarihi bilinmemektedir. Saat kulenin yıkım tarihi olarak 2. Dünya Savaşı verilmektedir. Bu bilgiler dışında bazı kaynaklarda Debre şehrinde eski zamanlarda yapılmış ve Osmanlı döneminde de kullanılmış olabilecek Bey kuleleri olduğu yazmaktadır. Debre şehri kule evleriyle meşhurdur, bu kuleler şehrin merkezinde yer almaktaydı. Debre şehrinde 1873 yıllarında bir kulenin inşa

¹⁶⁵Ekrem Hakkı Ayverdi, *Avrupa'da Osmanlı Mimari Eserleri.*, s. 30

¹⁶⁶Zoran Pavlov, *Македонско Културно Наследство-Османлиски Споменици (Makedon Kültür Mirası-Osmanlı Anıtları)*, Kültür Bakanlığı, Skopje, 2008, s. 30

edildiğinden bahsedilmektedir.¹⁶⁷ Kulenin ismi Dacit kulesi olarak geçtiği için yaptıranı da Dacit isimli bir Osmanlı dönemi bölükbaşısıdır. Eserde adı geçen bey kulesinin daha sonraki yıllarda saat kulesine dönüştürülüp kullanıldığı düşünülmektedir.¹⁶⁸

Debre Saat Kulesi, kare planlı tipteki yapılardandı. Büyük taş duvarlarla yapılmış ve piramit şeklindeki üst örtü sistemi taş döşemeli olarak donatılmış ve hemen altında çanı yer almaktaydı (Bkz. Şekil 2.92).¹⁶⁹

Şekil 2.92, Debre Saat Kulesi eski görünüşü, XX. yüzyıl (Zoran Pavlov Arşivi)

Bögenin eski tanıkları saat kulesi'nin varlığını hatırladıklarını söylemektedirler. Görünümünü en iyi şekilde L. İvanoviç tarafından yapılan çizimde görebilmekteyiz (Bkz. Şekil 2.93).

¹⁶⁷ Sabit Bocku, **Objektet Karakteristike të Arqitekturës dhe Veshja së Dibrës e Madhe**(Mimarlığın Karakteristik Yapıları ve Büyük Debre Eserleri), Dibër, 1998, s. 44

¹⁶⁸ Sabit Bocku, **Objektet Karakteristike të Arqitekturës dhe Veshja së Dibrës e Madhe**(Mimarlığın Karakteristik Yapıları ve Büyük Debre Eserleri), s. 44

¹⁶⁹ Mirjana D. Çoloviç, **Саат Кулите Во Република Македонија** (Makedonya Cumhuriyeti Saat Kuleleri), s. 96

Şekil 2.93, L. İvanoviç¹⁷⁰, Debre Saat Kulesi çizimi, tarihsiz (Coloviç, 2008, s. 96)

4.15 Kırçova Saat Kulesi

Kırçova Saat Kulesi, şehir merkezinde kalenin yakınında yer almaktaydı.¹⁷¹ Kule, 1741 yılında inşa edilmiş ve çarşının her tarafından görülebiliyordu.¹⁷² Kulenin, gövdesinin köşeleri kesilmiş kare planlı olarak tasarlandığı, taş malzemenin kullanıldığı ve konik şeklindeki son kısımda çanının bulunduğu fotoğraftan anlaşılmaktadır (Bkz. Şekil 2.94). Pencerelemin ahşap panjurlarla korunduğu görülmektedir.

Şekil 2.94, Kırçova Saat Kulesi eski görünüşü, (Sadedin Gubetini Arşivi, tarihsiz)

¹⁷⁰ Ljubomir İvanoviç: 1882-1945 yılları arasında yaşamış Sırp ressam

¹⁷¹ <https://www.aa.com.tr/tr/dunya/tekkeler-sehri-kircova-ramazana-hazirlaniyor/584492> (erişim tarihi 07.08.2019)

¹⁷² <https://kicevo.mk/saat-kula/> (erişim tarihi 07.08.2019)

Kule 1926 yılındaki bir yangında tahrip olmuştur ve 1938 yılında yıkılmıştır.¹⁷³ Bazı görüşlere göre kulenin inşası sırasında çanın “Prens Manastırı’ndan” alınıp kullanıldığı söylenmektedir.¹⁷⁴ Günümüzde bu kulenin çanı “Aziz Petar ile Pavle” kilisesinde korunmaktadır (Bkz. Şekil 2.95).

Şekil 2.95, Kırçova Saat Kulesi çanı (M. Çoloviç Arşivi)

4.16 Struga (Usturka) Saat Kulesi

Makedonya'nın batısında Arnavutluk sınırına yakın olan Struga'da, Osmanlılar zamanında şehir merkezinde saat kulesi inşa ettirilmiştir. Elimizde bulunan fotoğrafta saat kulesi görülmektedir (Bkz. Şekil 2.96). 19. yüzyılın ilk yarısında inşa edildiği düşünülmektedir.¹⁷⁵ Bu konuda Osmanlı ve günümüz Türkiye kaynaklarında hiçbir bilgiye rastlanamamıştır. Saat kulesi'nin 2. Dünya Savaşı'nda yıkıldığı tahmin edilmektedir.

¹⁷³<https://kicevo.mk/saat-kula/> (erişim tarihi 07.08.2019)

¹⁷⁴Mirjana D. Çoloviç, *Saat Kulte Bo Republika Makedoniја (Makedonya Cumhuriyeti Saat Kuleleri)*, s. 85

¹⁷⁵H. Yıldırım Ağanolu, *Osmanlı'dan günümüze Ohri Gölü'nde bir inci-Struga*, İz Yayıncılık, 2015, s. 134

Şekil 2.96, Struga Saat Kulesi eski görünümü, tarihsiz¹⁷⁶

Eserin yapım tarihi, inşa ettireni ve yıkım tarihleri bilinmemektedir. Zamanında saat kulesi, Mustafa Çelebi Camii yakınlarında bulunmaktaydı. Fotoğrafta saat kulesi'nin cami minaresinden daha yüksek olduğu görülmektedir. Kare planlı yapının genel görünümüne bakıldığında ise kırma taş kullanılmış olduğu görülür, bunun üzeri ise tamamıyla ahşap malzeme ile örtülüdür. Saat kadranı bulunan kulenin, tepe kısmında çanın yer aldığı görülmektedir. Makedonya'da bu örnekteki yapılara bakılacak olursa tek yapı olduğu söylenebilir. Yapının en yüksek bölgesinde çanın bulunduğu yer konik çatı ile örtülüdür.

4.17 Kumanova Saat Kulesi

Koman Türkleri'nin ismini ve hâtırasını yaşatan bu Kuzey Makedonya şehri devirler boyu Osmanlı eserlerine ev sahipliği yapmıştır.¹⁷⁷ Kumanova Saat Kulesi, şehir merkezinde “ул. 11 Октомври (Ekim)” caddesi üzerinde bulunmaktaydı. Merkezde bulunan Tatar Sinan Bey Camisi (1520-1530) yakınlarında yer alan saat

¹⁷⁶https://mk.wikipedia.org/wiki/Податотека:Saат_kula_struga.jpg (erişim tarihi 25.03.2019)

¹⁷⁷Ekrem Hakkı Ayverdi, *Avrupa'da Osmanlı Mimari Eserleri.*, s. 86

kulesi, yanında gerek tekkesi gerekse medresesiyle bir müslüman mahallesini oluşturmaktaydı.¹⁷⁸

Kule hakkında Seyyah Hahn tarafından gerçekleştirilen 1861 yılı Kumanova gezisi sırasında bahsedilmektedir.¹⁷⁹ Saat kulesi'nin kitabesi yoktur. Fakat H. 1314/M. 1896 Kosova Salnamesi'nde Kumanova'daki eserler tek tek sayılırken saat kulesinden de bahsedilmektedir.¹⁸⁰ Bu bilgiler kapsamında saat kulesi bu tarihten önce yapılmış olmalıdır. Şehirdeki Bulgar işgali yıllarında (1941-1944) saat kulesi yıktırıldığı ifade edilmektedir.¹⁸¹

Caminin yakınında bulunan saat kulesi'nin, minareden daha yüksek olduğu fotoğrafta görülmektedir (Bkz. Şekil 2.97). Fotoğraftan anlaşılacağı üzere kulenin yapım malzemesi olarak taş kullanıldığı görülmektedir. Yüksekliğine bakıldığında ise, beş bölümü yapının anıtsalığına vurgu yapmaktadır. Anıtın en yüksek bölümü olan ve çanın bulunduğu kısmı gösteren alan ok şeklindedir. Bu bölüm yapıyı renk bakımından da ayıran kısımdır. Yapının duvar kütlelerinde sesin dışarıya rahat verilebilmesi için dikdörtgen boşluk bırakılmıştır.

Şekil 2.97, Kumanova Saat Kulesi eski görünüşü, XX. yüzyıl (Sadedin Gubetini Arşivi)

¹⁷⁸ Mirjana D Coloviç, **Saat Kuleleri Vo Republika Makedonija (Makedonya Cumhuriyeti Saat Kuleleri)**, s. 94

¹⁷⁹ Johann Georg Von Hahn, **Reise von Belgrad nach Salonik**, Wien, 1861, s. 56

¹⁸⁰ **Kosova Vilayeti Salnamesi**, s. 145

¹⁸¹ Miodrag Bolto Arsovski, “Куманово во Делата на Странските Патописци (Yabancı Seyyahların Gözüyle Kumanova)”, *Naroden Muzej Kumanovo, Muzejski glasnik*, god. 1, br. 1, Kumanovo, 1994, s. 66

4.18 Resne Saat Kulesi

Makedonya'nın batısında Manastır'ın yakınında bulunan bu şehir Osmanlı döneminde önemli bir yere sahipti. Osmanlı devrinde yaptırılan cami, hamam, han ve saat kulesi şehrin çekirdeğini oluşturmaktaydı. Resne Saat Kulesi, çarşının kalbinde, şehrin merkezinde bulunmaktaydı.

Kamusü'l A'lam (1889), bu tarih başında şehrin 4 bin nüfusu olduğunu, 2 cami, 1 hamamı ve 1 saat kulesi bulunduğunu kaydediyor.¹⁸²

1897 ve 1912 yılları arasında Sırp seyyah Jovan Hacı Vasileviç, iki defa Resne'yi ziyaret etmiştir. Ziyareti sırasında şehirde bulunan eserler hakkında bilgi verirken saat kulesi'nin varlığından da söz etmektedir.¹⁸³ Bu bilgilere dayanarak kulenin 19 yüzyıl yapısı olması bir ihtimaldir.

1908 yılında Resne Çarşısı'nın, Resneli Niyazi Bey tarafından yakıldığı ve bu esnada şehrin merkezindeki saat kulesi'nin de bu yangından etkilendiği söylenmektedir.¹⁸⁴

Makedonya'da bu özellikteki saat kulelerinin yegane örneği diyebileceğimiz yapının yıkım tarihi hakkında bilgi bulunmamaktadır. Burada yaşayan halktan alınan bilgilere göre yapının ne zaman yıkıldığı hakkında bilgiye rastlanamadı, yapı büyük olasılıkla balkan savaşı esnasında yıktırılmıştır.

Yapı Dükkânlar arasında yükselen kare prizma gövdeli, üçgen alınlıklı ve köşklüydü. Köşkün üzerinde ahşap direkler tarafından taşınan sivri, külahlı ve ay yıldızlı alemlı bir çan kulesi yükselmekteydi. Saat kadranın görülmediği saat kulesi'nin gövdesinde mazgal pencereleri bulunmaktaydı. Hıristiyanların öğretilerine göre, bu saat kulesi'nde bulunan çan, Türkler tarafından Leva nehri yakınında bulunan Staro Selo kilisesinden getirtilmiştir.¹⁸⁵ Saat kulesi'nin görünümü elimizde bulunmamaktadır, fakat 1905 yılında şehre gelen İngiliz gezgin Mary Edith Durham

¹⁸²Şemseddin Sami, **Kamusü'l A'lam**, C:3, s. 2278

¹⁸³<http://prespainfo.com/i-resen-imal-svoja-saat-kula/> (erişim tarihi 24.03.2019)

¹⁸⁴Mirjana Dimovska Coloviç, **Градските во Република Македонија (Makedonya Cumhuriyeti Şehirleri)**, Agencija za informacii na Republika Makedonija, Skopje, 2002, s. 47

¹⁸⁵<http://prespainfo.com/i-resen-imal-svoja-saat-kula/> (erişim tarihi 24.03.2019)

tarafından yapılan çizim elimizde bulunmaktadır.¹⁸⁶ Bu çizim bize yapının şekli hakkında bilgi vermektedir (Bkz. Şekil 2.98).

Şekil 2.98, Resne Saat Kulesi çizimi, (Mary Edith Durham, 1905)¹⁸⁷

4.19 Radoviş Saat Kulesi

Radoviş Kuzey Makedonya'nın doğusunda yer alan bir Osmanlı şehriydi. Kamusü'l A'lâm (1889), bu tarih başında şehrin 7 bin nüfusu olduğunu, 6 cami, 1 medrese, 1 kütüphane, 1 saat kulesi, 7 han ve 150 dükkanın bulunduğunu kaydediyor.¹⁸⁸

Yapının inşa tarihi hakkında bir bilgi yoktur. 1954 tarihine kadar görülebilen saat kulesi, kötü durumda olması nedeniyle bakımsızlıktan yıkıldığı belirtilmektedir.¹⁸⁹

¹⁸⁶ <http://prespainfo.com/i-resen-imal-svoja-saat-kula/> (erişim tarihi 06.08.2019)

¹⁸⁷ <http://prespainfo.com/wp-content/uploads/2016/01/saat-kula-vo-resen-1905.jpg> (erişim tarihi 06.08.2019)

¹⁸⁸ Şemseddin Sami, **Kamusü'l A'lâm**, C:3, s. 2240

¹⁸⁹ Mirjana D Coloviç, **Саат Кулите Во Република Македонија (Makedonya Cumhuriyeti Saat Kuleleri)**, s. 90

Bir kaynakta saat kulesi'nin, şehir hamamı ve köprüsünün bitişiğinde, şehir merkezinin yukarısında bulunduğu belirtilmektedir.¹⁹⁰ Fotoğraftan yorumlanacak olursa taş gövdeli, tahtalarla kaplı yüksek ahşap bir yapı ile desteklenmekteydi (Bkz. Şekil 2.99). Kûlah şeklinde olan son kısmı ise çanın yer aldığı bölümdü.

Şekil 2.99, Radoviş Saat Kulesi eski fotoğraf, XX. yüzyıl (Çoloviç, 2008, s. 90)

4.20 Kriva Palanka (Eğri Dere) Saat Kulesi

Konum itibarıyla pek sarp, dolambaçlı bir noktada bulunan bu şehir Kuzey Makedonya'nın Bulgar hududuna yakın bir bölgede bulunmaktadır. Saat kulesi, kente hakim bir tepe noktasında kalenin yaklaşık yüz metre doğusunda yer almaktaydı.

Günümüze gelemeyen kulenin inşa tarihi olarak 18 yüzyılın sonları ile 19 yüzyılın başları verilmektedir.¹⁹¹

Yıkım tarihi, Kaynaklarda 1958 yılında kulenin büyük bir kısmının yıkıldığını ve 70'li yıllarda ise kalıntılarının da ortadan kaybolduğunu yazmaktadır.¹⁹²

¹⁹⁰Mirjana D Coloviç, **Саат Кулите Во Република Македонија (Makedonya Cumhuriyeti Saat Kuleleri)**., s. 90

¹⁹¹Gjorgi Malkovski v.d, Kriva Palanka, **Кривоपालанечко Низ Историјата (Tarih Boyunca Kriva Palanka)**, Skopje, 1996, s. 63-69

¹⁹²Mirjana D Coloviç, **Саат Кулите Во Република Македонија (Makedonya Cumhuriyeti Saat Kuleleri)**., s. 89

Saat kulesi, taştan yapılmış 4/4 ölçülerinde 12 metre yüksekliğinde olup kare bir tabana sahipti.¹⁹³ Köşkün yer aldığı kısım ahşap kaplamalı olduğu ve saat mekanizması ile çanın bu bölümde bulunduğu fotoğrafta görülmektedir (Bkz. Şekil 2.100). Saat kulesi, alaturka zamana göre ayarlanmışken, Balkan Savaşı'ndan sonra alafranga zaman sistemine göre değiştirilmiştir.¹⁹⁴

Branko Cvetkovski isimli biri saatin son bakımcısının Ali Bey isimli biri olduğunu belirtmektedir. Bu kişinin daha sonraları Türkiye'ye göç ettiğinden bahsetmektedir. Genç yaşta sık sık kuleye girdiğini ve büyük çana vurarak çalıştırdığını söylemektedir.¹⁹⁵ 1934 yılından sonra saatin bakımı bir Kriva Palankalı olan Dimitar Mazakovski tarafından üstlenilmiştir. 2. Dünya Savaşı zamanlarında saat kulesi'nin kısmen hasar gördüğü ve saat mekanizmasının çalışmadığı bilgilerde yer alıyor.¹⁹⁶

Saat kulesi şehrin en önemli Türk dönemi eserleri arasında yer alan Bayram Paşa Camisi ve hamamı ile beraber yıkılmıştır.

Şekil 2.100, Kriva Palanka Saat Kulesi çizimi (Çoloviç, 2008, s. 89)

¹⁹³Mirjana D Coloviç, **Саат Кулите Во Република Македонија (Makedonya Cumhuriyeti Saat Kuleleri)**., s. 88

¹⁹⁴Mirjana D Coloviç, **Саат Кулите Во Република Македонија (Makedonya Cumhuriyeti Saat Kuleleri)**., s. 89

¹⁹⁵<http://www.krivapalanka.gov.mk/novosti/2924> (erişim tarihi 06.08.2019)

¹⁹⁶Mirjana D Coloviç, **Саат Кулите Во Република Македонија (Makedonya Cumhuriyeti Saat Kuleleri)**., s. 89

5. MAKEDONYA'DAKİ SAAT KULELERİ'NİN KORUMA SORUNLARI

Anıt eserlerin uluslararası standartlara göre korunması ve yönetimi sorumluluğu, uluslararası tüzüklerde yer alan önemli bir konudur. Kent tarihinde önemli bir yere sahip olan kuleler, anıt eser olma özelliği taşımaktadırlar. Koruma konusunda yapılması gereken çalışmaların ilk adımı, anıtlarda bozulmaya sebep olan nedenlerin araştırılmasıdır.

Makedonya'daki saat kuleleri'nin çoğu, daha önce de değinildiği üzere, yerleşim alanlarının bulunduğu yerlerde yer almaktadırlar. Makedonya'da bulunan kulelerin 1'inde günümüzde de yenileme çalışmaları sürmektedir. 1 saat kulesi müze işlevi görmektedir. Farklı mülkiyet ya da tahsisteki 10 saat kulesi ise, işlevsiz olarak boş durumda bulunmaktadır. Günümüze gelebilen ve gelemeyen kuleler Makedonya'da Osmanlı'nın izlerini taşıyan önemli yapılardır.

Yapının bulunduğu yer (yamaç veya dere yatağı) onun iklime bağlı etkenlerden daha yoğun olarak zarar görmesine neden olabilir.¹⁹⁷ Uzun süredir kullanılmadığı için bakımsız kalan saat kuleleri rüzgâr, yağmur, gece ve gündüz ısı farkı gibi doğal etkenler ile farklı derecelerden etkilenerek tahribata uğramışlardır. Tahribata uğramalarına neden olan diğer etkenler iki bölümde incelenebilir. Birincisi yangınlar, depremler ve doğal afetler, ikincisi ise kültürel mirasın korunması konusundaki bilinçsizlik ve duyarsızlıktır. Tüm bu sebeplerin önüne geçildiği takdirde yapıların güvenle geleceğe taşınabilmesi sağlanabilir.

Yapıların tümünde iç mekân ve cephede sıva kabartmaları ve dökülmeleri ile malzeme kayıpları vardır. Cephe yüzeylerinde aşınma, çözülme ve dökülmeler, taş kaplamalarda renk değişimi ve kirlilik gözlenmiştir. Ayrıca diğer sorunlar arasında en çarpıcı olanlardan biri ise yapıların bakım ve onarımlarının yapılmamasıdır. Bu durum ise yapıların sık sık onarım göremedikleri için kısa zamanda yıpranmalarına neden olur. Bunun önüne geçebilmek için bölge yetkilileri tarafından yapıdaki sorunlar zamanında tespit edilerek onarım faaliyetleri hızlandırılmalıdır.

Bitkilenmelerde, kulelerin çoğunda görülen önemli sorunlardan birisidir. Bakımsızlıktan kulelerde bitkiler ve ağaçlar, daha çok yapıların üzerlerinde ve

¹⁹⁷ Zeynep Ahunbay, **Tarihi Çevre Korumaya ve Restorasyona**, YEM Yay., 9 baskı, İstanbul, 2017, s. 38

çevrelerinde gelişmiştir. Bu durum, yapıların duvarlarında kısmi kopmalara, cephelerinde sıva kaplamaların dökülmelerine ve duvar malzemelerinin bozulmasına neden olmuştur. Yağmur sularıda, yapılarda yosun ve otların gelişmesine ortam hazırlamış, bu durum da tahribatın artmasına olanak sağlamıştır.

Kulelere tarih boyunca zarar veren etmenlerin en önemlisi belirtildiği üzere yangınlardır. Çoğu yapının köşk kısmının ahşap olması yangınlarda eserlerin zarar görmesine neden olmaktadır. Gostivar Saat Kulesi'nin köşk kısmı 1. Dünya Savaşı'nda yanmıştır. Anıt eserlere zarar veren bir diğer önemli neden ise bilindiği üzere depremlerdir. Bölgede tarih boyunca büyüklü küçüklü pek çok deprem meydana gelmiştir.

Makedonya genelindeki kulelerin basit bakımdan, geniş çaplı restorasyonlara kadar her ölçekteki müdahalelerde özgünlük değerine dikkat edilmediği, yapıların bir kısmının yapımından yüz yıllık bir süre geçmiş olduğu halde otantik durumlarını yitirdikleri gözlemlenmiştir. Bölge Koruma Kurulları tarafından yapılacak yeni restorasyonlarda bu duruma biraz daha dikkat edilmesi gerekmektedir. Ulusal yasalar ve ilke kararları ile uluslararası yasa, tüzük ve bildirgelerde yer alan bu duruma dikkat edilerek, yapılara “minimum müdahale” prensibiyle yaklaşılması özgünlüğü ve otantikliğinin korunması açısından önem taşımaktadır.

Tarihi yapılara zarar veren diğer bir husus ise Kuzey Makedonya'nın 1912 yılında Osmanlı'dan ayrılması sonrasında yaşanan Balkan Savaşı, 1. Dünya Savaşı ve 2. Dünya Savaşı'dır. Yaşanan bu savaşlarda, yapılar özellikle Türk dönemi eserleri oldukları için kaderlerine terk edilerek harap duruma düşmüşlerdir. Bazı kuleler ise bu dönemlerde yıktırılmıştır.

Bölge yetkilileri tarafından kimi kulelerin ihtiyaçları doğrultusunda yapılan müdahaleler binaların özgün niteliklerinde değişikliklere sebep olmuştur. Koruma kurulu kontrolünde olan bazı kuleler ise bakımsızlıktan oldukça kötü durumdadırlar. Bu yapılara ancak izinle girilebildiği için kontrolsüz bir müdahale söz konusu değildir. Tamamen terk edilmiş durumda olan kuleler ise çok bakımsız durumdadır. Bunların dışında sadece temel kısmı günümüze gelebilmiş olan Kalkandelen Saat Kulesi tüm izleriyle bölgede varlığını devam ettirmektedir.

Venedik Tüzüğü'nün 9. maddesinde de belirtildiği gibi, onarım uzmanlık gerektiren bir iştir.¹⁹⁸ İyi yetişmiş mimar ve ustalar tarafından, uygun malzeme ve teknik kullanılarak gerçekleştirilmeyen onarımlar kaba tamirden öteye geçmemektedir. Bölgede bu alanda yeterli uzmanların bulunamaması eserin kötü onarımlardan geçmesine neden olmaktadır. Gostivar Saat Kulesi'nin restorasyonu sırasında üzerine vurulan gereksiz sıva daha sonraları alınan şikayetlerden ötürü sökülüştür. Bölgede restorasyon firmalarının bulunmaması yapıların kötü onarımdan geçmesine sebep olmaktadır.

Koruma uygulamalarında başarıya ulaşmak için maddi desteğin sağlanması öngörülmektedir. Bu amaçla bakanlık bu anıtların onarımları konusunda yeterli ödenek sağlamadığı için dışarıdan gelecek yardımlarla restorasyon işleri yapılmaktadır. Kulelerin onarım ve bakımları için finansman sağlanamadığından dışardan gelecek desteklere daha çok ihtiyaç duyulmaktadır.

Genel olarak saat kulelerinde karşılaşılan sorunlar, insanların neden olduğu hasarlardır. Bakımsızlık, kötü kullanım, ekleme ve yıkımlar sonucunda plan ve cephe düzeninde değişiklikler ortaya çıkmış ve yapılan kötü onarımlarla bozulmalar gerçekleşmiştir. Tüm bu etkenlere bağlı olarak ortaya çıkan bozulmalar da kulelerin her birini farklı düzeyde etkilemiş ve orijinalliğinin bozulmasına yol açmıştır.

¹⁹⁸ Cevat Erder, "Venetik Tüzüğü Tarihi Bir Anıt Gibi Korunmalıdır", **O.D.T.Ü. Mimarlık Fakültesi Dergisi**, C:3, sayı:2, 1977, s. 177

6. DEĞERLENDİRME VE SONUÇ

Çok eskiden beri yerleşim yeri olan Makedonya bölgesi, XIV. yüzyıldan itibaren Türkler'in yerleştiği bir bölge olmuştur. Osmanlı ile birlikte hızla gelişim gösteren bölgede çok sayıda yenilik çabaları görülmüştür. Bu yeniliklerin en önemlileri arasında saat kuleleri gösterilebilir. Osmanlı Devleti'nde halka zamanı gösteren saat kulelerin esin kaynağı Batı'daki mimari faaliyetlerdir. Avrupa'nın etkisiyle Osmanlı şehirlerinin hayatına bir ihtiyaç olarak giren kuleler ilk olarak Rumeli topraklarında yaptırılmıştır. Bu topraklarda yaptırılan ilk kulenin Üsküp Saat Kulesi olduğu ilgili kaynaklarda mevcuttur.

Osmanlı şehir hayatında önemi bir yeri olan kulelerin XVI-XIX. yüzyılları arasındaki zaman diliminde yaptırıldığı görülmektedir. Ayrıca bölgede bulunan bazı bey kulelerinin zamanla saat kulelerine dönüştürüldüğü tespit edilmiştir. Bölgede kulelerin asıl yaygınlaştığı dönem olarak XIX. yüzyıl söylenebilir. Bu dönemde II. Abdülhamit'in valilerine kule yapımıyla ilgili gönderdiği ferman, saat kuleleri'nin yaptırılmasına etkili olmuştur. Çoğu saat kulesi'nin net olarak hangi tarihte inşa edildiğini tespit edememekle birlikte bu dönemde yapıldıkları düşünülmektedir.

İlk defa XVI. yüzyılda inşa edilen veya geçirdiği onarımlarla XIX. yüzyıl yapısı karakteri kazanan yapılar tespit edilerek, günümüze ulaşabilen 12 yapı ve yok olan 8 saat kulesi incelenmiştir. İnceleme çalışmaları, yerinde yapılan tespitler ve arşivlerden elde edilen eski fotoğraflar ve belgelerin bir araya getirilmesiyle gerçekleşmiştir. Aynı şekilde arşiv belgelerinde de fotoğraflarına rastladığımız yıkılan kulelerin, savaşların tesiri ile günümüze gelemedikleri görülmektedir. Belge ve bilgi yetersizliği nedeniyle yok olan yapıların tam olarak tespit edilmesi mümkün görünmemektedir. İleride bulunacak belgeler yardımıyla günümüze ulaşamayan yapıların listesi genişletilebilir.

Bu tez kapsamında, Makedonya bölgesinde inşa edilen saat kuleleri, alan çalışmaları ve arşiv belgeleri ile desteklenerek, bölgedeki konumları, planları, cephe düzenleri, malzeme ve yapım sistemleri ile koruma sorunları açısından incelenmiştir.

Tez kapsamında ele alınan saat kuleleri, günümüzde asli görevlerini yitirmiş olmalarına karşın, halen ayakta duran tarihi anıtlar olarak şüphesiz çok önemli yapılardır. Kulelerin yakın çevreleri de bu anlamda ele alınması ve koruma amaçlı

stratejik planlar geliştirilmesi gereken bölgelerdir. Bu kentlerdeki mevcut saat kuleleri'nin Osmanlı dönemine tarihlenmesi, günümüze özgün nitelikleri ile ulaşabilen kulelerin ise kentlerin tarihi açısından çok önemli ve değerli bir mimari miras olarak anılmalarını gerektirmektedir.

Bu saat kuleleri günümüzde hak etmediği bir konumda, özensiz bir muameleye maruz bırakılmıştır. Yapılar, mimari biçimlenmelerinin yanısıra kullanılan yapı malzemesi ve işlevleriyle birlikte yapıldıkları döneme ilişkin belge değeri taşımaktadırlar. Korumaya ilişkin en önemli problemlerden birisi de “bilinç eksikliği”dir. Panolarda bilgilendirme amaçlı afişler asılabilir ve bilinçsiz kişilerin yapıya daha fazla zarar vermelerinin önüne geçmek açısından mirasın önemini anlatan seminerler verilebilir. Mirasın hak ettiği yere gelmesi için yapıların kurtarılmasında sponsorların bulunması gerekmektedir.

Saat kuleleri'nin tarihi, mimari ve estetik değerinin yaşatılması ve sürdürülebilmesi koruma ilkelerine ve alınacak kararlara bağlıdır. Yapıların tarihi kimlikleri göz önüne tutularak bir müze olarak sergilenmesi, mimari dönem özelliklerinden faydalanılarak koruma ve nitelikli restorasyon çalışmalarının yapılması gerekmektedir. Bu hususta Tika'nın Kuzey Makedonya'da yaptığı çalışmalar önem arz etmektedir. Tika'nın gerçekleştirdiği restorasyon çalışmalarına daha fazla saat kulesi eklenmesi gerekmektedir.

Bölgede önemli bir yere sahip olan kulelere gezi güzergâhları düzenlenebilir. Oluşturulacak gezi güzergâhı hakkında bilgi alınabilecek danışma yerleri düzenlenebilir ve bilgilendirme panoları konulabilir. Sürdürülebilirliğinin artırılması için Makedonya'daki gezi rotalarına eklenmesi uygun bir çalışma olacaktır.

Bu tez kapsamında, ulaşılmak istenen hedef, yetkililere yok olmuş veya yok edilmeye çalışılmış saat kuleleri'nin varlığını belgelerle ispatlamak ve kültürel mirasımızın önemli bir parçası olarak gelecek kuşaklara aktarılması konusunda önlemler alınmasını sağlamaktadır.

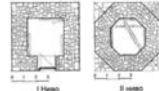
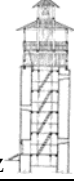

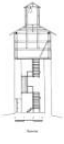

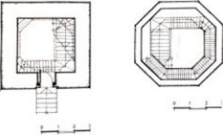

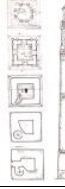

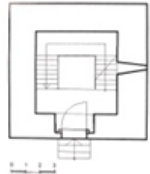

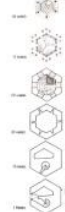

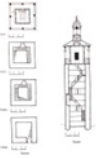

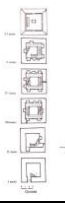

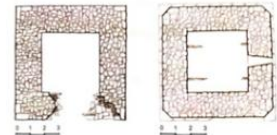

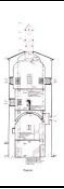

Osmanlı mimarisi içerisinde önemli bir yeri bulunan Makedonya'daki saat kulelerin sahip oldukları tarihi, mimari ve yapısal özellikleri ve önemi açısından hak ettikleri değerler ölçüsünde korunup, geleceğe aktarılması, ülke tarihi ve kültür varlıklarının koruma ve değerlendirme çalışmaları içinde şüphesiz çok önemli bir

yere sahiptir. Bu tez kapsamındaki çalışmanın koruma aından, Makedonya'daki Osmanlı dönemi saat kuleleri gelecekte konu ile ilgili yapılacak diğer çalışmalarda ve özellikle koruma uygulamalarında fayda sağlayarak yönlendirici olacağı düşünülmektedir.

*Üzeri koyu renk ile yazılmış olan saat kulelerin korunması ile ilgili bilgiler tarafımdan ilk defa tespit edilerek araştırmada okuyucuya sunulmuştur.

Yapı	İnşa Tarihi	Yaptıranı veya Yapamı	Durumu	Plan	Yapım Malzemesi	Onarım	Bakım	Hasar	Fotoğraflar
Gostivar Saat Kulesi	1740-41	İsmail Ağa	İyi	Karma (alt kare, üst çokgen)	Moloz Taş ve Ahşap	2013	Evet	Yangın, Bitkilenme	Evet
Ohri Saat Kulesi	1716	Bilinmiyor	İyi	Kare	Moloz Taş ve Ahşap	1979	Evet	Yangın, Bitkilenme	Evet
Üsküp (Skopje) Saat Kulesi	1566-1572	Bilinmiyor	İyi	Karma (alt kare, üst çokgen)	Taş, Tuğla ve Ahşap	2018	Evet	Deprem	Evet
Manastır (Bitola) Saat Kulesi	Bilinmiyor	Bilinmiyor	İyi	Kare	Moloz Taş ve Kesme Taş	1992	Evet	Bitkilenme, Dökülme	Evet
Pirlepe Saat Kulesi	1858	Petre Lauc	İyi	Çokgen	Moloz Taş ve Ahşap	1992	Evet	Dökülme	Evet
Kalkandelen Saat Kulesi	Bilinmiyor	Bilinmiyor	Yıkık	Karma (alt kare, üst çokgen)	Kesme ve Moloz Taş	/	/	/	Evet
Debre Saat Kulesi	Bilinmiyor	Bilinmiyor	Yıkık	Kare	Bilinmiyor	/	/	/	Evet
Kırçova Saat Kulesi	1741	Bilinmiyor	Yıkık	Kare	Taş Malzeme	/	/	/	Evet
Struga Saat Kulesi	Bilinmiyor	Bilinmiyor	Yıkık	Kare	Kırma Taş ve Ahşap	/	/	/	Evet
Resne Saat Kulesi	Bilinmiyor	Bilinmiyor	Yıkık	Kare	Bilinmiyor	/	/	/	Evet
Kumanova Saat Kulesi	Bilinmiyor	Bilinmiyor	Yıkık	Kare	Taş Malzeme	/	/	/	Evet
İştıp Saat Kulesi	XIX yüzyıl	Bilinmiyor	İyi	Kare	Moloz Taş	1991	Hayır	Kirlilik	Evet
Negotin Saat Kulesi	1810	Tahir Abdi Ağa	Kalıntılar	Çokgen	Kaba Yontma ile Moloz Taş	Yok	Hayır	Dökülme, Kalıntı	Evet
Doyran Saat Kulesi	Bilinmiyor	Bilinmiyor	Kalıntılar	Kare	Kaide Taş ve Moloz Taş	Yok	Hayır	Dökülme, Kalıntı	Evet
Kratova Saat Kulesi	XVIII yüzyıl	Bilinmiyor	İyi	Kare	Moloz Taş ve Kesme Taş	2005	Evet	Çözülme	Evet
Veles Saat Kulesi	XVII yüzyıl	Bilinmiyor	İyi	Kare	Moloz Taş	1977	Hayır	Çözülme	Evet
Radoviş Saat Kulesi	Bilinmiyor	Bilinmiyor	Yıkık	Kare	Taş ve Ahşap Malzeme	/	/	/	Evet
Eğri Dere Saat Kulesi	XIX yüzyıl	Bilinmiyor	Yıkık	Kare	Taş ve Ahşap Malzeme	/	/	/	Evet
Koçana Saat Kulesi	Bilinmiyor	Bilinmiyor	Kötü	Kare	Moloz Taş	Yok	Hayır	Malzeme Kayıpları, Kötü Kullanım	Evet
Sveti Nikole Saat kulesi	XIX yüzyıl	Bilinmiyor	İyi	Kare	Taş Malzeme	1987	Hayır	Çözülme	Evet

Çizelge 1, Makedonya topraklarında Osmanlı Dönemi saat kuleleri

ADI	FOTO	PLAN	KESİT	ADI	FOTO	PLAN	KESİT
GOSTİVAR				OHRİ			
ÜSKÜP				MANASTIR			
SVETI NIKOLE				PİRLEPE			
VELES				İŞTİP			
DOYRAN				KRATOVA			
NEGOTİN				KOÇANA			
KALKANDELEN	DEBRE	KIRÇOVA	STRUGA	KUMANOVA	RESNE	RADOVIŞ	EĞRİ DERE
							

KAYNAKÇA

- AHUNBAY, Zeynep; **Tarihi Çevre Kourma ve Restorasyon**, YEM Yay., 9 baskı, İstanbul, 2017
- ACUN, Hakkı; **Osmanlı İmparatorluğu Saat Kuleleri**, Atatürk Kültür Merkezi Yay, Ankara, 2011
- ACUN, Hakkı; **Anadolu Saat Kuleleri**, Atatürk Kültür Merkezi Yay, sayı. 85, Ankara, 1994
- ACUN, Hakkı; “Saat Kulesi”, **Diyanet İslam Ansiklopedisi**, c. 35, 2008
- ACUN, Hakkı; “Makedonya, Manastır Bölgesi (Manastır, Ohri, Pirlepe) Saat Kuleleri”, **Atatürk ve Manastır Sempozyumu Bildirileri**, Manastır, 1998
- AYVERDİ, Ekrem Hakkı; **Avrupa’da Osmanlı Mimari Eserleri**, c. III, 3. Kitap, İstanbul, 1981
- AYVERDİ, Ekrem Hakkı; “Yugovlaya’da Türk Abideleri ve Vakıfları”, **Vakıflar Dergisi**, sayı. 3, Ankara, 1956
- ASLANAPA, Oktay; **Türk Sanatı**, Remzi Kitabevi, 11. Baskı, İstanbul, 2011
- ASIM BEY, Salih; **Üsküp Tarihi ve Civarı**, Rumeli Araştırmaları Merkezi Yayınları, İstanbul, 2004
- AĞANOĞLU, Haluk Yıldırım; **Osmanlı’dan günümüze Ohri Gölü’nde bir inci-Struga**, İz Yayıncılık, 2015
- ARSOVSKİ, Midrag Bolto; “Куманово во Делата на Странските Патописци (Yabancı Seyyahların Gözüyle Kumanova)”, **Naroden Muzej Kumanovo**, Muzejski glasnik, god. 1, br. 1, Kumanovo, 1994
- AYDÜZ, Salim; “Muvakkithane”, **Diyanet İslam Ansiklopedisi**, c. 31, 2006, İstanbul
- ATANASOVA, İlinka; **Бисери од Кочанското Културно Наследство (Koçana Kültür Mirası’ndan İnciler)**, Biblioteka İskra – Koçani, Koçani, 2011
- BİÇİCİ, H, Kamil; “Gaziantep Cami Duvar Saatleri Bezemelerinden Çeşitli Örnekler”, **Vakıflar Dergisi**, sayı. 34, Ankara, 2010

- BOCKU, Sabit; **Objektet Karakteristike të Arqitekturës dhe Veshja së Dibrës e Madhe**(Mimarlığın Karakteristik Yapıları ve Büyük Debre Eserleri), Diber, 1998
- BİR, Atilla ve KAÇAR, Mustafa; **Güneş Saatleri Yapım Kılavuzu**, Bıryıl Kültür Sanat, 2010
- BOGOEVİÇ, Lidija; **Османлиски Споменици во Скопје (Üsküp'teki Osmanlı Anıtları)**, İslamska Zaednica vo RM, Skopje, 1998
- CANSEVER, Meltem; **Türkiye'nin Kültür Mirası: 100 Saat Kulesi**, NTV Yayınları, İstanbul, 2009
- ÇAM, Nusret; **Osmanlı Güneş Saatleri**, Kültür Bakanlığı Yayınları, Ankara, 1990
- ÇAM, Nusret; "Güneş Saatleri", **Diyanet İslam Ansiklopedisi**, c.14,1996
- ÇOLOVIÇ, Mirjana Dimovska; **Саат Кулите Во Република Македонија (Makedonya Cumhuriyeti Saat Kuleleri)**,Makedonya Kültür Bakanlığı, Skopje, 2008
- ÇOLOVIÇ, Mirjana Dimovska; **Градовите во Република Македонија (Makedonya Cumhuriyeti Şehirleri)**, Agencija za informacii na Republika Makedonija, Skopje, 2002
- DAVİS, Adam Hart; **Zaman Kitabı**, (Çev. Cem Duran), NTV Yay, 1. Baskı, İstanbul, 2013
- DİZER, Muammer; **Rubu Tahtası**, Boğaziçi Üniversitesi, İstanbul, 1987
- DİZER, Muammer; "İslamda ve Osmanlılarda Saat", **2. Bilim Birlik Başarı Dergisi**, Yaşar Holding Özel Yay, no-45, 12. yıl, 1985
- ERDER, Cevat; "Venetik Tüzüğü Tarihi Bir Anıt Gibi Korunmalıdır", **O.D.T.Ü. Mimarlık Fakültesi Dergisi**, C:3, sayı:2, 1977
- EYİCE, Semavi; Üsküp'de Türk Devri Eserleri, **Türk Kültürü**, sayı: 2, Ankara, 1963
- ELEZOVIÇ, Gliša; **Турски Споменици во Скопје (Üsküp'teki Türk Anıtları)**, GSND, knj. VII-VIII, Skopje, 1930

- ERSOY, İnci Kuyuhı; İzmir Saat Kulesi, **Türk Dünyası İncelemeleri Dergisi**, sayı-IV, İzmir, 2000
- GÜNDÜZ, Doğan; **Alaturkadan Alafranga Zaman Osmanlı'da Mekanik Saatler**, Ege Yayınları, 2015
- GÖRGÜLÜ, İsmet vd; **Makedonya**, Harp Akademileri Basımevi, İstanbul, 1992, s.164
- GÜRBÜZ, Şule; "Mekanik Olarak Saat Kuleleri", **Türkiye'nin Kültür Mirası 100 Saat Kulesi**, NTV yay, 2009
- GÜRBÜZ, Şule; **Saat Kitabı**, TBMM Milli Saraylar Daire Başkanlığı Yayınları, İstanbul, 2011
- GEZGÖR, Vahide; **Milli Saraylar Saat Koleksiyonu**, TBMM Milli Saraylar Daire Başkanlığı Yay., İstanbul, 1997
- HİLL, R. Donald; **Gökyüzü ve Bilim Tarihi-İslam Bilim ve Teknolojisi**, Boyut Yay, İstanbul, 2011
- HAHN, Johann Georg Von; **Reise von Belgrad nach Salonik**, Wien, 1861
- HACISALİHOğLU, Mehmet; "Makedonya", **Diyanet İslam Ansiklopedisi**, C:27, 2003, s. 437
- HALAÇ, H, Halaç ve İLHAN, Sibel Özdemir; "Kentsel İmge Olarak Saat Kuleleri ; II. Abdülhamit Han Dönemi Saat Kulelerinin İstanbul Dışı Türkiye Corafyasında Dağılımları ve Bir Tipoloji Denemesi, **NWSA-Humanities**, 2014
- Хисторија На Македонски Народ (Makedonya Halkı Tarihi)**; Institut Za Nacionalna Historija, Skopje,2008
- İHSANOğLU, Ekmeleddin ve GÜNERGUN, Feza; "Osmanlı Türkiyesinde Alaturka Saat'ten-Alafranga Saat'e Geçiş", **X. Ulusal Astronomi Kongresi**, İstanbul, 1996
- İBRAHİMİ, Mehmet Zeki; "Gostivar Saat Camisi", **El Hilal**, Eylül-Ekim, Üsküp, 1988
- İBRAHİMGİL, Mehmet Zeki; "Pirlepe'de Osmanlı Dönemi Yapıları ve Türk Sanatındaki Yeri", Osmanliskoto Graditelstvo Na Poçvata Na Makedonija, **Manu**, Kniga 24, Skopje, 2012

- JELAVIČH, Barbara; **Balkan Tarihi**, cilt I, Küre Yayınları, 2009
- KURZ, Otto; **European Clocks and Watches in the Near East**, The Warburg Institute, University of London, London, 1975
- KURZ, Otto; **Sultan İçin Bir Saat – Yakındoğu’da Avrupa Saat ve Saatçileri**, Kitap yayınevi, İstanbul, 2005
- KOÇANKOVSKA, Vesna; “Saat kula vo Bitola”, **Zbornik na Trudovi**, 12-13-14, Bitola, 1992-1995
- KALEŞİ, Hasan ile MEHMEDOVSKİ, Mehmed; **Tri Vakufnalii na Kačanikli Mehmed-Paşa**, Skopje, 1958
- KALEŞİ, Hasan ile MEHMEDOVSKİ, Mehmed; “Порушена Саат Кула у Тетову” (Kalkandelen’de Yıkılmış Bir Saat Kule), **Glas Pologa**, 24-4-1937
- KAYNAR, Hakan; **Şehir İktidar İlişkisi Çerçevesinde Osmanlı Modernleşmesi ve Osmanlı Şehirleri**, Hacetepe Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Ankara, 2000
- Kosova Vilayeti Salnamesi**, 1896 (hicri 1314), İstanbul, 2000
- KAJMAKOVSKİ, Konstantin; **Дојран Низ Вековите (Yüzyıllar Boyunca Doyran)**, Skopje, 2006
- KASO, Serafetin; **Monumentet İslame Në Muftininë e Gostivarit**, Gostivar, 2002
- LAYİKTEZ, Celil; **Ortaçağ Aydınlığı**, Tukan Yayınları, İstanbul, 1998
- LEVİNE, Robert; **Zamanın Coğrafyası (Çeviri, Özgür Umut Hoşafçı)**, Kayhan Matbacılık, 1. Baskı, İstanbul, 2013
- MEYER, Wolfgang; **İstanbul’daki Güneş Saatleri**, Sandoz Kültür Yayınları, 1985
- MEYER, Wolfgang; **Topkapı Sarayı Müzesindeki Saatlerin Kataloğu**, İstanbul, 1971
- MATKOVSKİ, Aleksandar; **Македонија во Делото На Странските Патописи 1371-1777 (Yabancı Seyyahların Gözüyle Makedonya)**, Skopje, 1991
- Македонија во Делата на Странските Патописи 1827-1849 (Yabancı Seyyahların Gözüyle Makedonya 1827-1849)**, Misl, Skopje, 1992

MALKOVSKI, Gjorgi v.d; **Kriva Palanka, Кривопаланечко Низ Историјата (Tarih Boyunca Kriva Palanka)**, Skopje, 1996

MERAKI, Şakir ve MERAKI, Ferhan; “Kosova-Mamuşa Saat Kulesi”, **Restorasyon Yıllığı**, sayı-13, 2016

Manastır Kadı Sicilleri – kayıtları, C.19, s. 35, arş. no. 152 - 27.4.1664./L.26-II/

ÖZDEMİR, Kemal; **Osmanlı’dan Güzümüze Saatler**, Creative Yayıncılık, İstanbul, 1993

ÖZER, Mustafa; **Üsküp’te Türk Mimarisi (XIV.-XIX. Yüzyıl)**, Türk Tarihi Kurumu Yayınları, Ankara, 2006

ÖZKAN, Ali; “Arnavutluk’un Üç Simgesi: Hacı Ethem Bey Cami, Saat Kulesi ve İskender Bey Heykeli”, **International Periodical For The Languages, Literature and History of Turkish or Turkic Volume 8/2**, Winter, Ankara, 2013

PLEVNEŞ, Viktor; “Konzervacija i Rekonstrukcija na Saat Kula vo Ohrid”, **Lihnid 6**, Ohrid, 1988

PETKOVA, Radmila Momodiç; **Сакрална и Профана Исламска Архитектура (Laik ve Kutsal İslam Mimarisi)**, Sektoraska Studija na Zavod, Muzej i Galerija – Bitola, Bitola, 1976

PEÇIJARESKA, Vaska; ” Saat Kula vo Prilep”, **Kulturno Nasledstvo 22-23/1995-96**, Skopje, 1997

PAVLOV, Zoran; **Македонско Културно Наследство-Османлиски Споменици (Makedon Kültür Mirası-Osmanlı Anıtları)**, Kültür Bakanlığı, Skopje, 2008

RUSKA; “Saat”, **İslam Ansiklopedisi**, C:10, 1967, s.2-3

Safranbolu Saat Kulesi ve Ölcerler Sempozyumu 21-22 Mayıs 2010, Karabük Valiliği Kültür Hizmeti, Safranbolu, 2011

SEZGİN, Fuat; **İslam’da Bilim ve Teknik**, C:II, İstanbul Büyükşehir Yay, İstanbul, 2008

SEZGİN, Fuat; **İslam’da Bilim ve Teknik**, C:III, İstanbul Büyükşehir Yay, İstanbul, 2008

- SİMİÇ, Stefan; “Kratovske Kule”, Osmanliskoto Graditelstvo Na Poçvata Na Makedonija, **Manu**, Kniga 25, Skopje, 2012
- SAMİ, Şemseddin; **Kamusü’l A’lam**, Kaşgar Neşriyat, Tıpkıbasım, C:3, Ankara, 1996
- SAMİ, Şemseddin; **Kamusü’l A’lam**, Kaşgar Neşriyat, Tıpkıbasım, C:5, Ankara, 1996
- SİĞİSMONDİ, Constantino; “I Campanili e I Fusi Orari”, **ArteScienza**, Anno I, n.2, 2014
- STOJANOVSKI, Aleksandar; **Македонија во Турското Средновековие, Нови Податоци за Скопје по пожарот во 1689 година**, Скопје, 1989, стр. 206-221
- TOMOVSKI, Krum ile KORNAKOV, Dimitar; **За Некои Споменици од Југоисточна Македонија (Güneydoğu Makedonya Anıtları)**, Kulturno Nasledstvo V, Skopje, 1959
- TRAJKOVSKA, Slavica; “Saat Kula – Tetovo”, **Kulturno Nasledstvo XXXII – XXXIII**, Skopje, 2007
- ULUENGİN, Bülent vd; **Osmanlı Anıt Mimarisinde Klasik Yapı Detayları**, Yem Yayın, 6. Baskı, İstanbul, 2016
- ULUENGİN, Bengü; “Secularizing Anatolia Tick by Tick: Clock Towers in The Ottoman Empire and The Turkish Republic”, **International Journal of Middle East Studies**, 2010, 17-36
- ÜÇSU, Kaan; “İmparatorluğun Başkentinde Değişim Sembolü Olarak Kule, Cephe ve Meydan Saatleri”, **I. Türkiye Lisansüstü Çalışmaları Kongresi Bildiriler Kitabı**, 29 Haziran – 01 Temmuz 2012, Konya
- ÜNVER, Süheyl; “Osmanlı Türkleri İlim Tarihinde Muvakkithaneler”, **Atatürk Konferansları-V**, 1971-1972, Ankara, 1975
- YERASİMOS, Stefanos; **Tanzimat’ın Kent Reformları Üzerine, Modernleşme Sürecinde Osmanlı Kentleri**, (Dumont, P., Georgeon, F., Berkday, A.) İstanbul: Tarih Vakfı Yurt Yayınları, 1999
- Zamanın Görünen Yüzü Saatler**, Yapı Kredi Yayınları, 1. Baskı, İstanbul, 2009

WISNITZER, Avner; **Time and Society in The Late Ottoman Empire- Allaturca**,
The University Of Chicago, Chicago, 2015

ELEKTRONİK KAYNAKÇA

http://www.wikiwand.com/sh/Popis_stanovništva_2002._u_Republici_Makedoniji

Erişim Tarihi: 24.01.2019

<https://mk.wikipedia.org/wiki/Македонија> Erişim Tarihi: 27.01.2019

https://en.wikipedia.org/wiki/Water_clock Erişim Tarihi: 16.06.2019

<http://www.ibrahimay.net/bilim/el-cezeri-nin-makine-yapiminda-yararli-bilgiler-ve-uygulamalar-adli-eseri/5/> Erişim Tarihi: 18.06.2019

https://en.wikipedia.org/wiki/Elephant_clock Erişim Tarihi: 18.06.2019

<https://twitter.com/istcezerimuzesi/status/1059809672100757505?lang=mr> Erişim Tarihi: 11.07.2019

<http://www.ibtav.org/eserler/?sayfa=4> Erişim Tarihi: 11.07.2019

<https://www.atlasobscura.com/places/padua-astronomical-clock> Erişim Tarihi: 25.02.2019

<https://artuk.org/discover/artworks/huygens-in-salomon-costers-shop-179782#>

Erişim Tarihi: 10.11.2019

https://en.wikipedia.org/wiki/Strasbourg_astronomical_clock Erişim Tarihi: 03.07.2019

<https://www.beyzatarih.com/ansiklopedi/muneccimbasi> Erişim Tarihi: 26.02.2019

<http://www.eskiistanbul.net/tag/muvakkithane/> Erişim Tarihi: 26.02.2019

<http://www.ibtav.org/eserler/?sayfa=4> Erişim Tarihi: 11.07.2019

<https://takiyuddin.org/istanbul-rasathanesinin-kurulusu/> Erişim Tarihi: 25.02.2019

http://www.lacotedesmontres.com/No_8509.htm&numEnchere=339 Erişim Tarihi: 11.07.2019

<https://www.brianloomes.com/collecting/markwick/index.html> Erişim Tarihi: 26.02.2019

<https://twitter.com/tarihi kadim/status/1079354802369449984> Erişim Tarihi:
11.07.2019

https://upload.wikimedia.org/wikipedia/commons/2/21/Bitola%2C_razglednica%2C_1930-ti_godini.jpg Erişim Tarihi: 04.09.2019

<https://www.porta3.mk/konzervacija-na-saat-kulata-vo-negotino/> Erişim Tarihi:
13.09.2019

<http://yenibalkan.com/tr/makedonya/doyrandaki-turk-izleri-canlanacak> Erişim
Tarihi: 14.09.2019

<https://www.aa.com.tr/tr/dunya/tekkeler-sehri-kircova-ramazana-hazirlaniyor/584492>
Erişim Tarihi: 07.08.2019

<https://kicevo.mk/saat-kula/> Erişim Tarihi: 07.08.2019

https://mk.wikipedia.org/wiki/Податотека:Saат_kula_struga.jpg Erişim Tarihi:
25.03.2019

<http://prespainfo.com/i-resen-imal-svoja-saat-kula/> Erişim Tarihi: 24.03.2019

<http://prespainfo.com/wp-content/uploads/2016/01/saat-kula-vo-resen-1905.jpg>
Erişim Tarihi: 06.08.2019

<http://www.krivapalanka.gov.mk/novosti/2924> Erişim Tarihi: 06.08.2019

FOTOĞRAF ARŞİVLERİ

Zoran Pavlov Arşivi

Mirjana Dimovska Çoloviç Arşivi

Aleksandar Karakabakov Arşivi

Sadedin Gubetini Arşivi

EKLER

Република Северна Македонија
Министерство за култура

Republika e Maqedonisë së Veriut
Ministria e Kulturës

Одделение за недвижно културно наследство
заштита на аудиоvizуелните добра
Сектор за заштита на културно наследство

Departmenti i Trashëgimisë Kulturore të
Paluajtshme dhe Mbrojtjes së të Mirave Audio vizuale
Sektori i Mbrojtjes së Trashëgimisë Kulturor

Бр. 28-3521/ 2
Датум: 03 04 2019 г.

ДО: г-дин Ерсин Дико
Ул. Никола Парапунов бр. 64
1230 Гостивар

ПРЕДМЕТ: Препорака

Почитуван,

Во врска со Вашето барање поддршка при истражувањето на саат кулите во Република Северна Македонија за изработка на магистерската теза „Саат кулите во Р.Македонија“. Министерството за култура Ве известува дека го поддржува Вашето истражување, и воедно со ова писмо, дава препорака на надлежните установи за заштита на недвижното културно наследство, како и на имателите на недвижните добра кои се предмет на Вашето истражување, да Ви излезат во пресрет и согласно нивните надлежности да Ви овозможат да го спроведете Вашето истражување во рамките на подготовка на магистерската теза.

Со почит,

Подготвила: Нада Пешева, советник
Согласен: Македонка Коцева, раководител на сектор
Контролирал: Афет Јашари, кабинетски службеник
Одобрил: Диме Миловски, државен советник

Министерство за култура на
Република Северна Македонија

Ministria e Kulturës së Republikës së
Maqedonisë së Veriut

Ул. „Гуро Глишов“ бр. 61, Скопје
Република Северна Македонија

Rr. "Guro Glikoviq" nr.61, Shkup
Republika e Maqedonisë së Veriut

+389 23207 403
3207 455

www.kultura.gov.mk

www.zastita@kultura.gov.mk

EK A, Araştırma İzin Belgesi